

Stichting Pensioenfonds Coram

Jaarverslag 2018

1 INHOUD

1	INHOUD	2
2	KENGETALLEN EN KERNCIJFERS.....	3
2.1	MEERJARENOVERZICHT VAN KENGETALLEN EN KERNCIJFERS	3
2.2	TOELICHTING OP DOEL EN FUNCTIE MEERJARENOVERZICHT.....	4
3	VERSLAG VAN HET BESTUUR	5
3.1	PROFIEL.....	5
3.2	ORGANISATIE	8
3.3	VERSLAG VAN DE VISITATIECOMMISSIE	14
3.4	VERSLAG VAN HET VERANTWOORDINGSORGAAN.....	17
3.5	VERSLAG VAN HET BESTUUR	20
3.6	RISICOPARAGRAAF TEN AANZIEN VAN DOELSTELLINGEN, BELEID EN RISICHOUDING 27	
3.7	FINANCIËLE PARAGRAAF	36
3.8	BELEGGINGENPARAGRAAF	42
3.9	PENSIOENPARAGRAAF	53
3.10	ACTUARIËLE PARAGRAAF	55
3.11	TOEKOMSTPARAGRAAF	58
4	JAARREKENING	60
4.1	BALANS.....	60
4.2	STAAT VAN BATEN EN LASTEN.....	62
4.3	BESTEMMING VAN HET SALDO VAN BATEN EN LASTEN.....	64
4.4	KASSTROOMOVERZICHT	65
4.5	TOELICHTING BEHORENDE TOT DE JAARREKENING	66
4.5.1	INLEIDING.....	66
4.5.2	OVEREENSTEMMINGSVERKLARING.....	66
4.5.3	GRONDSLAGEN VOOR DE WAARDERING.....	66
4.5.4	GRONDSLAGEN VOOR DE RESULTAATBEPALING	71
4.5.5	GRONDSLAGEN KASSTROOMOVERZICHT	74
4.5.6	TOELICHTING OP DE BALANS.....	74
4.5.7	RISICOBEBEER EN DERIVATEN	81
4.5.8	NIET IN DE BALANS OPGENOMEN ACTIVA EN VERPLICHTINGEN.....	89
4.5.9	VERBONDEN PARTIJEN	89
4.5.10	TOELICHTING OP DE STAAT VAN BATEN EN LASTEN.....	91
4.5.11	BELASTINGEN.....	96
4.5.12	STATUTAIRE REGELING OMTRENT DE BESTEMMING VAN HET SALDO VAN BATEN EN LASTEN 96	
4.5.13	GEBEURTENISSEN NA BALANSDATUM	96
5	OVERIGE GEGEVENS	97
5.1	ACTUARIËLE VERKLARING	97
5.2	CONTROLEVERKLARING VAN DE ONAFHANKELIJKE ACCOUNTANT	100

2 KENGETALLEN EN KERNCIJFERS

2.1 Meerjarenoverzicht van kengetallen en kerncijfers

	2018	2017	2016	2015	2014
Deelnemers					
Deelnemers ¹	215	225	222	230	237
Gewezen deelnemers	428	421	398	381	369
Pensioengerechtigden	<u>229</u>	<u>216</u>	<u>218</u>	<u>218</u>	<u>201</u>
Totaal aantal deelnemers	872	862	838	829	807
Ouderdomspensioen	159	153	154	148	141
Nabestaanden- en wezenpensioen	<u>70</u>	<u>63</u>	<u>64</u>	<u>70</u>	<u>60</u>
Totaal pensioengerechtigden	229	216	218	218	201
<i>Bedragen in €*1.000</i>					
Pensioenuitvoering					
Feitelijke premie ²	1.809	1.807	1.683	1.678	1.629
Kostendeekkende premie	2.382	2.597	2.282	1.986	1.747
Gedempte premie	1.644	1.727	1.701	1.529	1.535
Pensioenuitvoeringskosten	290	268	265	2835	242
Uitvoeringskosten in euro per deelnemer ³	653	608	602	636	553
Ouderdomspensioen	1.214	1.108	1.066	1.072	1.043
Wezenpensioen/afkopen	19	21	3	11	23
Nabestaandenpensioen	<u>344</u>	<u>336</u>	<u>320</u>	<u>320</u>	<u>319</u>
Totaal pensioenuitkeringen	1.577	1.465	1.389	1.403	1.385
Saldo overdracht van rechten	-146	-	-	247	199
Toeslagverlening in % ⁴	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
Vermogenssituatie en solvabiliteit					
Aanwezig pensioenvermogen	63.909	66.195	62.555	57.431	57.848
Technische voorzieningen	67.077	65.276	65.883	60.044	56.003
Minimaal vereist eigen vermogen (MEV)	2.749	2.676	2.701	2.478	2.352
Vereist vermogen (exclusief MEV)	11.580	12.068	11.739	10.580	6.526
Beleidsdekkingsgraad	100,2%	99,7%	91,2%	98,1%	105,8%
Actuele dekkingsgraad	95,3%	101,4%	94,9%	95,6%	103,3%

¹ Inclusief de (gedeeltelijk) arbeidsongeschikte deelnemers.

² Zie voor een toelichting op de feitelijke -, gedempte en kostendeekkende premie paragraaf 3.11.

³ Het aantal deelnemers is hierbij de som van de actieve en gepensioneerde deelnemers overeenkomstig de aanbevelingen Uitvoeringskosten van de Pensioenfederatie.

⁴ De toeslagpercentages zijn de toeslagverlening die in het boekjaar is gegeven per de 1e van het volgende boekjaar.

	2018	2017	2016	2015	2014
Vereiste dekkingsgraad ⁵	121,4	122,6%	121,9%	121,7%	115,9%
Reële dekkingsgraad ⁶	81,7%	80,9%	74,7%	79,7%	-
Beleggingsportefeuille					
Aandelen	23.457	26.742	25.612	22.663	22.696
Vastrentende waarden	38.680	36.964	35.154	31.686	33.461
Derivaten	-	-	-256	703	-
Totaal beleggingen	62.137	63.706	60.510	55.052	56.157
Beleggingsopbrengsten	-2.314	3.727	4.597	-589	8.640
Beleggingsperformance					
Beleggingsrendement	-3,5%	6,2%	8,6%	-0,9%	18,6%
Beleggingsrendement afgelopen 5 jr. ⁷	5,81%	6,77%	8,02%	5,52%	7,18%
Vermogensbeheer in % van gem. verm.	0,38%	0,47%	0,48%	0,49%	0,40%
TV actieven als % van totale TV	36,0%	36,8%	40,7%	40,6%	41,0%

2.2 Toelichting op doel en functie meerjarenoverzicht

Het doel van het meerjarenoverzicht is inzicht te geven in de belangrijkste kengetallen en kerncijfers over de afgelopen vijf jaar.

De dekkingsgraad is het quotiënt van het pensioenvermogen en de voorziening pensioenverplichtingen. De portefeuillerendementen zijn vóór aftrek custodian- en overige kosten.

Ale bedragen in dit verslag zijn in EUR x 1000 tenzij anders wordt vermeld.

⁵ In verband met de gewijzigde berekeningsmethode (door de implementatie van het nFTK) zijn de vergelijkende cijfers over 2014 herrekend.

⁶ Bij het berekenen van de reële dekkingsgraad van het fonds wordt ten behoeve van deze berekening de voorziening pensioenverplichtingen herrekend rekening houdend met de verwachte loon- en prijsinflatie.

⁷ Meetkundig gemiddelde.

3 VERSLAG VAN HET BESTUUR

3.1 Profiel

Stichting Pensioenfonds Coram, statutair gevestigd te Geldrop is opgericht op 23 augustus 1977. De laatste statutenwijziging was op 24 maart 2017. De stichting is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 41087291. Het fonds is een ondernemingspensioenfonds en is aangesloten bij de Pensioenfederatie.

Missie

Stichting Pensioenfonds Coram wil voor zowel haar deelnemers als de werkgever een duurzaam en betrouwbaar pensioenfonds zijn. Met een eigen ondernemingspensioenfonds is de invloed en betrokkenheid van de belanghebbenden het grootst en kunnen de belanghebbenden zelf het serviceniveau kiezen binnen een acceptabele omvang van de uitvoerings- en vermogensbeheerkosten.

In 2017 heeft een werkgroep uit het bestuur een uitgebreid onderzoek gedaan naar het APF en met alle aanbieders gesproken. Het bestuur heeft toen besloten dat het APF vooralsnog de beste optie leek om de lange termijn doelstellingen te realiseren met een zelfstandig voortbestaan als terugvaloptie. Inmiddels wordt ook gekeken naar de mogelijkheden bij een bedrijfstakpensioenfonds. Aan de sociale partners is gevraagd wat hun mening is. Aan het einde van dit verslagjaar was daar nog geen uitsluitsel over.

Visie

Bij een duurzaam en betrouwbaar pensioenfonds hoort een solide (financieel) beleid. Belangrijke onderdelen van het beleid zijn onder meer het premie- en indexatiebeleid, medezeggenschap van alle belanghebbenden, beginselen van goed pensioenfondsbestuur, het beleggingsbeleid en een gedegen risicomanagement- en communicatiebeleid.

Het handhaven van een solide (financieel) beleid vergt veel van het bestuur. Zowel in tijd, kennis als kosten. Het voortbestaan van een eigen ondernemingspensioenfonds is dan ook niet evident.

Het is de ambitie om het geld dat aan ons is toevertrouwd zo te beheren, dat alle participanten nu en in de toekomst een goed pensioen wordt geboden. Het is de ambitie van het fonds om dit pensioen te indexeren om de koopkracht voor de deelnemers in stand te houden. Dit kan niet uit de premie worden gefinancierd. Dit betekent dat het pensioenfonds dit moet verdienen met beleggen. Het pensioenfonds neemt dus beleggingsrisico, omdat het van mening is dat beleggingsrisico, gemiddeld genomen, op de lange termijn beloond wordt met een positief rendement. Het lopen van risico's betekent ook dat handhaving van de nominale aanspraken laat staan koopkrachtbehoud geen vanzelfsprekendheden zijn.

Ook dit jaar is het pensioenfonds er niet in geslaagd deze ambitie te realiseren. Aan het eind van het boekjaar was de beleidsdekkingsgraad nog steeds lager dan het Minimaal

Vereist Vermogen. Dit is het vierde achtereenvolgende jaar. Is dit zes achtereenvolgende jaren het geval dan zal in het zevende jaar een korting op de pensioenen en aanspraken onvermijdelijk zijn.

Strategie

Het pensioenfonds voert een “no nonsense”-beleid. Daarmee is zij nog steeds in staat om tegen acceptabele tijdsbesteding en kosten de pensioenregeling uit te voeren. Dit laat onverlet dat het verstandig is om de uitvoering van de pensioenregeling via een eigen ondernemingspensioenfonds periodiek (in beginsel om de drie jaar of vaker, indien de omstandigheden daartoe aanleiding geven) te toetsen en te evalueren.

Het bestuur houdt zowel de uitvoeringskosten als die van vermogensbeheer nauwlettend in de gaten. Ook in 2018 is dat het geval geweest. Per saldo zijn de kosten nauwelijks veranderd. Door de maatregelen die de afgelopen jaren genomen zijn lijken grote verdere besparingen nauwelijks mogelijk. In 2018 is ook weer een ALM-studie uitgevoerd, hetgeen ook weer kosten met zich meebracht.

De belangrijkste kenmerken van het beleid zijn:

- ✓ neem alleen risico's die je begrijpt en kunt beheersen;
- ✓ kies voor een uitvoering (administratie, vermogensbeheer en advies) die kostenefficiënt is van opzet;
- ✓ handel inzichtelijk, begrijpelijk, uitlegbaar en transparant.

We zijn van mening dat we ook in 2018 geen onverantwoorde risico's hebben genomen in het beleggingsbeleid en dat we door goede monitoring en rapportages (zie de risicoparagraaf) in control zijn over wat er gebeurt. De rapportages van de administrateur geven ook aan dat vastlegging van gegevens, uitkeringen e.d. voldoen aan de eisen die we daaraan gesteld hebben.

Betrokkenheid van deelnemers is van groot belang voor het behoud van draagvlak en solidariteit. Duidelijke en transparante communicatie, ook over risico's, staat hoog in het vaandel. Het pensioenfonds wil de deelnemers een helder inzicht geven in hun pensioensituatie.

In 2017 is er voor het eerst een nieuwsbrief gepubliceerd, de tweede nieuwsbrief is begin 2018 uitgegaan. Daarnaast zijn de aanbevelingen opgevolgd uit het sectoronderzoek van 2016 over de wijze waarop fondsen deelnemers informeren over de kansen op indexatie en kortingen op zowel de korte als de middellange termijn.

Het bestuur draagt zorg voor voortdurende ontwikkeling van de eigen kennis en vaardigheden.

Het geschiktheidsplan is in dit jaar weer geëvalueerd en aangepast. Het nieuwe aspirant bestuurslid (namens de pensioengerechtigden) heeft inmiddels de benodigde pensioenopleiding met goed gevolg doorlopen en afgerond. Hij zal in 2019 door DNB worden getoetst waarna hij tot volwaardig bestuurslid zal worden benoemd.

Beleid en verantwoording

Het fonds geeft uitvoering aan het pensioenreglement zoals overeengekomen in de met de aangesloten ondernemingen overeengekomen uitvoeringsovereenkomst. Deze uitvoering bestaat uit het beleggen van het beschikbare vermogen, het doen van uitkeringen en het informeren van belanghebbenden. Hiertoe wordt voor vier aangesloten ondernemingen en 872 deelnemers, gewezen deelnemers/slapers en gepensioneerden einde 2018, EUR 63.909 vermogen belegd (inclusief het herverzekeringsdeel).

In de uitvoeringsovereenkomst zijn afspraken gemaakt over de beleidsruimte van het bestuur. Het bestuur is eindverantwoordelijk voor de uitvoering en houdt als “goed huisvader” de regie over de werkzaamheden van het fonds.

In de Actuariële en Beleidstechnische Nota (ABtN) zijn de opzet van het fonds, de risicoanalyse en wijze van uitvoering gedocumenteerd. Onderdeel van het beleid is een noodprocedure waarin is beschreven hoe het fonds omgaat met de besluitvorming in spoedeisende situaties. Deze noodprocedure is onderdeel van het crisisplan van het fonds dat als bijlage bij de ABN is opgenomen.

De uitvoeringsovereenkomst, het pensioenreglement en de ABtN zijn beschikbaar op de website van het pensioenfonds.

Uitgangspunt in het handelen van ieder individueel bestuurslid en het bestuur als geheel is dat hij/zij handelt in het belang van alle belanghebbenden van het fonds, rekening houdend met de korte- en langetermijneffecten van maatregelen. De overwegingen die het bestuur afweegt worden in de notulen van de bestuursvergaderingen vastgelegd. Het bestuur weegt in zijn besluitvorming de aanbevelingen van de visitatiecommissie mee en gaat een dialoog aan met het verantwoordingsorgaan bij het afleggen van verantwoording.

3.2 Organisatie

Bestuur

De samenstelling van het bestuur per 31 december 2018 is als volgt:

Naam	Geboorte jaar	Functie	Vertegenwoordiging	Lid sinds	Einde zittingsduur
Ir. P. Hulshof MBA	1955	Voorzitter	Werkgever	01-03-2008	2020
R.A.M. Rosenau	1964	Secretaris	Werknemer	12-06-2009	2021
Drs. H.J.J. Debrauwer	1952		Werkgever	01-02-2015	2019
Mevr. J. Cats	1977		Werknemer	01-10-2016	2020
Mevr. S. Smits	1981		Werkgever	01-10-2016	2020
A.W.J. Vergauwen	1952	Aspirant	Pens.Gerechtigden		

De vacature voor (aspirant) bestuurslid namens de pensioengerechtigden is ingevuld door de heer A.W.J. Vergauwen. De heer Vergauwen heeft in 2018 met goed gevolg de registeropleiding "Geschiktheid Pensioenfonds niveau A" afgerond. In 2019 zal de heer Vergauwen worden aangemeld bij DNB.

De zittingsperiode voor de heer Rosenau liep in 2017 af. De heer Rosenau heeft aangegeven herkiesbaar te zijn waarbij er zich geen tegenkandidaten hebben gemeld. In 2018 is de herbenoeming bij DNB aangemeld. DNB heeft hiermee ingestemd waarmee de heer Rosenau voor een nieuwe periode van 4 jaar is herbenoemd.

De zittingsperiode van de heer Debrauwer loopt in 2019 af waarbij de heer Debrauwer zich niet beschikbaar stelt voor een nieuwe bestuursperiode. Hierdoor ontstaat er per 1-1-2019 een vacature in het bestuur voor een vertegenwoordiging namens de werkgever. De heer Debrauwer blijft bij het bestuur betrokken als extern sleutelhouder voor de IORP risicobeheer functie en als extern adviseur van de beleggingsadviescommissie.

Het bestuur van het fonds heeft de dagelijkse uitvoering van de werkzaamheden uitbesteed aan een uitvoeringsorganisatie te weten Appel Pensioenuitvoering B.V. Deze werkzaamheden betreffen de pensioenadministratie en de bestuursondersteuning.

Het vermogensbeheer is ondergebracht bij BNP Paribas Asset Management. Het fonds wordt hierbij geadviseerd door EY Montesquieu Finance B.V.

Uitgangspunt is dat het bestuur, conform de eisen van de Pensioenwet, verantwoordelijk is en blijft voor de juiste uitvoering van de uitbestede taken. Het bestuur heeft uitsluitend bevoegdheden conform de statuten en reglementen van het fond, in overeenstemming met de vastlegging in de Actuariële en Bedrijfstechnische Nota (ABtN).

Diversiteit bestuur en overige gremia

Het bestuur bestaat uit vier mannen en twee vrouwen en het verantwoordingsorgaan uit twee mannen en een vrouw. Het bestuur streeft naar minimaal één man en één vrouw in het bestuur en het verantwoordingsorgaan. Ten aanzien van leeftijd streeft het bestuur naar tenminste één persoon die jonger is dan 40 jaar in zowel het bestuur en het

verantwoordingsorgaan. Op dit moment wordt binnen het bestuur voldaan aan deze doelstelling. Binnen het verantwoordingsorgaan wordt niet voldaan aan de leeftijdsgrens.

Dagelijks bestuur

Het dagelijks bestuur bestaat uit de voorzitter en de secretaris. De administrateur voert de dagelijkse gang van zaken. Alle operationele besluiten worden via de bestuursondersteuning voorgelegd aan het bestuur.

Verantwoordingsorgaan (VO)

Het VO vertegenwoordigt alle belanghebbenden van het fonds. Uitgangspunt in het handelen van ieder individueel lid van het VO en het VO als geheel is dat hij/zij handelt in het belang van alle belanghebbenden van het fonds, rekening houdend met de korte- en langetermijneffecten van maatregelen.

Jaarlijks beoordeelt het VO het handelen van het bestuur in algemene zin, het door het bestuur uitgevoerde beleid in het afgelopen kalenderjaar en de beleidskeuzes van het bestuur die betrekking hebben op de toekomst. Daarnaast heeft het VO uit hoofde van de wet bepaalde adviesrechten. Het VO doet verslag van zijn bevindingen in dit jaarverslag.

Het verantwoordingsorgaan is per 31 december 2018 als volgt samengesteld:

Naam	Geboorte jaar	Functie	Vertegenwoordiging	Lid sinds	Einde zittingsduur
H. van Deursen	1969	Voorzitter	Werkgever	2012	2018
H.J.M. van Stiphout	1951		Pensioengerechtigden	2009	2021
Mevr. C.Christophe	1971	Secretaris	Werknemers	2017	2021

Eind 2018 loopt de zittingstermijn van de heer van Deursen af. In 2019 zal in overleg met de werkgever worden voorzien in de ontstane vacature.

Intern toezicht

Het interne toezicht wordt uitgevoerd door de visitatiecommissie. Het intern toezichtorgaan heeft als taak toezicht te houden op het beleid van het bestuur en op de algemene gang van zaken in het pensioenfonds. Het is onder meer belast met het toezien op een adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging door het bestuur. Het toezichtorgaan legt verantwoording af over de uitvoering van de taken aan het verantwoordingsorgaan en de werkgever. Het interne toezicht betreft in zijn toezicht de naleving door het fonds van de normen in de Code Pensioenfonds. De visitatiecommissie doet verslag van zijn bevindingen in paragraaf 3.3.

De visitatiecommissie bestaat uit drie onafhankelijke leden van VCHolland, te weten

Naam	Geboortejaar	Functie	Lid sinds	Einde zittingsduur
Mevr. H.H.M. Polee	1959	Voorzitter	2016	2020
T. Driessen	1958	Lid	2016	2020
Mevr. M. Simons	1963	Lid	2018	2020

Uitvoering, uitbesteding en kosten

Met uitvoeringsorganisatie Appel Pensioenuitvoering BV is een service level agreement (SLA) afgesloten. De werkzaamheden betreffen de financiële administratie, de pensioenadministratie en de bestuursondersteuning. Het vermogensbeheer is ondergebracht bij BNP Paribas Investment Partners. Het fonds wordt hierbij geadviseerd door EY Montesquieu Finance B.V.

Met de uitvoerder en de vermogensbeheerder zijn concrete afspraken rondom vergoedingen gemaakt. De prestatiebeloningen in de contracten zijn zodanig dat de partijen niet worden aangemoedigd om meer risico te nemen dan het bestuur aanvaardbaar acht. In het bestuursverslag doet het bestuur verslag van de kosten van uitbesteding.

Het bestuur voert periodiek overleg met de uitvoerder en vermogensbeheerder(s) over de kwaliteit van de uitvoering. Beide organisaties verstrekken jaarlijks een interne beheersingsrapportage (ISAE 3000/3402) die door het bestuur jaarlijks wordt geanalyseerd en met de organisaties wordt besproken.

Het bestuur heeft voor het toezicht op de vermogensbeheerder(s) met een service level agreement en rapportage en het instellen van een beleggingscommissie, maatregelen getroffen om toezicht te kunnen uitoefenen op de activiteiten van de vermogensbeheerders. Hierbij is met name het monitoren van het beleggen binnen de mandaten van het bestuur van belang. Bovendien wordt hierbij aandacht gegeven aan de aard, juiste interpretatie en uitvoering van beleggingen in lijn met de uitkomsten van de ALM-studie zoals die door het bestuur periodiek wordt gemaakt en/of herijkt.

Informatie bijeenkomsten

Jaarlijks wordt een informatieve bijeenkomst voor alle deelnemers georganiseerd. Hierbij worden de deelnemers door het bestuur bijgepraat over actuele ontwikkelingen en wordt het jaarverslag besproken. In 2018 zijn (weer) twee bijeenkomsten gehouden, in Geldrop en Waalwijk. Er is aandacht besteed aan het (technische) jaarverslag en de financiële positie. De heer Debrauwer heeft namens de beleggingscommissie een presentatie gegeven over het Maatschappelijk Verantwoord Beleggingsbeleid en de toekomst mogelijkheden van het pensioenfonds zijn besproken.

Beleggingsadviescommissie

Het bestuur heeft een beleggingsadviescommissie (Belco) opgericht met als mandaat het monitoren van de vermogensbeheerder, het adviseren van het bestuur over het beleggingsbeleid en het opstellen van het conceptbeleggingsplan.

De commissie is per 31 december 2018 als volgt samengesteld:

Naam	Functie
Drs. H.J.J. Debrauwer	Extern voorzitter
Ir. P. Hulshof MBA	Lid
R.A.M. Rosenau	Aspirant lid
Drs. P. Laven	Extern adviseur

Naast de beëindiging van het bestuurslidmaatschap per 1-1-2019 treedt de heer de Debrauwer ook terug uit de beleggingsadviescommissie. De heer Debrauwer blijft bij de beleggingsadviescommissie betrokken als extern adviseur, zonder stemrecht.

DNB heeft ingestemd met de herbenoeming van de heer Rosenau als algemeen bestuurslid. Voor de herbenoeming als lid van de beleggingsadviescommissie is aanvullende kennis benodigd. De heer Rosenau is hierdoor met ingang van 1 januari 2019 aspirant lid.

De Belco heeft een voorbereidende en adviserende rol inzake het strategische beleggingsbeleid richting het bestuur, het monitoren als het adviseren over het invullen van specifieke richtlijnen voor de portefeuille, het toetsen en evalueren van het gevoerde en te voeren beleid, het onderhouden van contacten met de vermogensbeheerder en het bijhouden van beleggingstechnische kennis. De Belco is in het verslagjaar vijf maal bijeen geweest. De taken en bevoegdheden van de Belco zijn vastgelegd in het document "Strategisch Beleggingsbeleid"

Communicatiecommissie

Het bestuur heeft een communicatiecommissie (ComCom) opgericht met als mandaat de voorbereiding over de communicatie-uitingen en de uitvoering hiervan. De commissie is per 31 december 2018 als volgt samengesteld:

Naam	Functie
Mevr. J. Cats	Voorzitter
Mevr. J.V.K. Smulders-Cardol	Lid namens de werkgevers
G. van der Schoor	Extern adviseur

De ComCom adviseert en ondersteunt het bestuur in de breedste zin van het woord over zaken op het gebied van het communicatiebeleid. De ComCom bereidt het (lange termijn) Beleidsplan Communicatie voor, welk plan (periodiek) door het bestuur wordt vastgesteld en ter advisering wordt voorgelegd aan het Verantwoordingsorgaan.

Compliance officer

Het bestuur heeft de heer C. Wouters benoemd als compliance officer van het fonds. De compliance officer is onafhankelijk van het bestuur.

De voornaamste taken van de compliance officer omvatten:

- ✓ Onafhankelijk toezicht op de naleving van de gedragscode.
- ✓ Het uitvoeren van de integriteitsrisico analyse

De taken leiden onder meer tot het toetsen van de naleving van wet- en regelgeving met betrekking tot onder andere koersgevoelige informatie en privé-effectentransacties door het bestuur van het pensioenfonds.

De compliance officer heeft een rapport over 2018 opgesteld. Hier zijn geen bijzonderheden uit gebleken.

Externe ondersteuning

Het fonds werd bijgestaan door de volgende externe deskundigen:

Functie	Externe partij
Accountant	Mw.drs J.A. van Muijlwijk-Duijzer RA, Mazars Accountants N.V.
Administrateur	G. van der Schoor, Appel Pensioenuitvoering B.V.
Adviserend actuaris	W.H. de Geus BSc, Willis Towers Watson
Beleggingsdeskundige	Drs. P. Laven, EY Montesquieu Finance B.V.
Bestuursondersteuning	G. van der Schoor, Appel Pensioenuitvoering B.V.
Certificerend actuaris	Drs C.G.M. Kroon AAG, Willis Towers Watson
Vermogensbeheerder	BNP Paribas Asset Management
Custodian	BNP Paribas Securities Services

Invulling van de sleutelfuncties (IORP II)

In januari 2019 treden de wijzigingen in de Pensioenwet uit hoofde van de Europese Richtlijn IORP II in werking. Het doel van IORP II is het bevorderen van de verdere harmonisatie van pensioenen in de Europese Unie. De Richtlijn bevat nadere regels rondom grensoverschrijdende collectieve waardeoverdrachten, governance, risicobeheer, beloningsbeleid en informatieverstrekking aan (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden. Ook bevat de Richtlijn regels ten aanzien van het toezicht op pensioenuitvoerders. Een nieuwe verplichting is dat er elke drie jaar een eigen-risicobeoordeling (ERB) dient te worden uitgevoerd en ingediend bij DNB.

Voor het fonds heeft IORP II de grootste impact op de governance. Een belangrijk onderdeel hiervan betreft de inrichting van de zogenoemde sleutelfuncties. Dit betreft de risicobeheerfunctie, de actuariële functie en de interne auditfunctie. IORP II maakt een onderscheid tussen de houder van een sleutelfunctie en de personele invulling van de daadwerkelijke uitvoering van de sleutelfunctie, waarbij de houder de eindverantwoordelijkheid blijft houden.

Het fonds heeft de voorlopige sleutelfuncties, op basis van het 'three lines of defence model' als volgt ingericht waarbij alle sleutelhouders in 2019 optreden als waarnemer.

Sleutelfunctie	Houder sleutelfunctie	Operationele invulling
Risicobeheer functie	Drs. H.J.J. Debrauwer	Drs. H.J.J. Debrauwer
Actuariële functie	Drs C.G.M. Kroon AAG	Willis Towers Watson
Interne audit functie	A.W.J. Vergauwen	A.W.J. Vergauwen

3.3 Verslag van de visitatiecommissie

1. Inleiding

Het bestuur van Stichting Pensioenfonds Coram (hierna: het Fonds) heeft VCHolland en daarmee de leden van de visitatiecommissie (VC) de opdracht verstrekt om een vervolgvizitatie uit te voeren in de eerste helft van 2019. De vorige visitatie heeft over 2017 plaatsgevonden en werd ook uitgevoerd door VCHolland.

De VC heeft tot (wettelijke) taak toezicht te houden op (de totstandkoming van) het beleid van het bestuur en op de algemene gang van zaken in het Fonds. De VC is ten minste belast met het toezien op een adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging door het bestuur en legt verantwoording af over de uitvoering van de taken aan het verantwoordingsorgaan (VO) en de werkgever en in het jaarverslag. Het intern toezicht vervult zijn taak zodanig dat het bijdraagt aan het effectief en slagvaardig functioneren van het Fonds en aan een beheerste en integere bedrijfsvoering.

VCHolland heeft voor de uitvoering van visitaties een werkwijze ontwikkeld die uiteindelijk uitmondt in een rapportage over de bevindingen en het oordeel van de VC. Daarbij wordt expliciet ingegaan op de (wettelijke) normen met betrekking tot de uitvoering van het intern toezicht. De beoordelingsperiode van deze visitatie strekte zich uit tot de op 7 februari 2019 beschikbare informatie met betrekking tot de periode tot ultimo 2018.

2. Oordeel/Bevindingen

Samenvattend oordeel:

De VC is van oordeel dat het beleid van het bestuur voldoende evenwichtig en op een voldoende zorgvuldige manier tot stand is gekomen en uitgevoerd. De VC heeft geen majeure constatering met betrekking tot de algemene gang van zaken in het Fonds. Op een aantal vlakken zijn zeker nog de nodige verbeteringen door het Fonds door te voeren, al dan niet noodzakelijk door wettelijke vereisten. Aanbevelingen hierover zijn opgenomen.

a. Follow up vorige visitatie

Met betrekking tot de opvolging van de aanbevelingen van de VC voldoet het Fonds aan de normen. Er is sprake van een voldoende robuust proces om de opvolging van de aanbevelingen te bewaken.

b. Algemene gang van zaken

Het Fonds reageert adequaat op ontwikkelingen die aanleiding geven de fondsdocumenten aan te passen en volgt de interne en externe ontwikkelingen en de gevolgen daarvan voor het Fonds voldoende. De wijze waarop de AVG bij het Fonds in de documentatie is verwerkt is naar de mening van de VC niet geheel correct en heeft aanleiding gegeven tot een aanbeveling ter zake.

In 2018 heeft het bestuur verdere actie ondernomen ten aanzien van de toekomstige uitvoering van de regeling door gesprekken te initiëren met PME

De VC volgt het Fonds in de mening dat aan de normen ten aanzien van risicohouding, beleidsuitgangspunten, haalbaarheidstoets en externe verslaggeving is voldaan.

c. Governance

De VC heeft kunnen vaststellen dat het Fonds de organisatie zodanig heeft ingericht dat goed bestuur is gewaarborgd en de inrichting van de organisatie en de bedrijfsprocessen een beheerste en integere bedrijfsvoering waarborgen. Bij de besluitvorming neemt het bestuur een evenwichtige belangenbehartiging in aanmerking. De documentatie hiervan kan echter nog worden verbeterd. In haar aanbeveling vraagt de VC aandacht voor transparante, extensieve en expliciete afweging van alle betrokken belangen, vastgelegd in de notulen van de bestuursvergadering. Zeker gezien de mogelijke overgang naar PME kan het belang daarvan niet genoeg worden benadrukt. Aan de normen ten aanzien van het VO wordt volledig en adequaat voldaan. De uitbestedingsrelaties worden adequaat beoordeeld waarbij documentatie en rapportages op orde zijn. Wel dient het Fonds alert te zijn op de mogelijke inbreuk op de Pensioenwet die een gevolg kan zijn van de voorgenomen invulling van de sleutelfunctiehouders. Een aanbeveling om tijdig in overleg te treden hierover met DNB is opgenomen.

d. Geschiktheid

De VC volgt het Fonds in haar mening dat adequaat invulling wordt gegeven aan de geschiktheids- en betrouwbaarheidseisen, er adequate voorzieningen voor het verantwoordingsorgaan worden getroffen en de leden van de fondsorganen voldoende tijd beschikbaar hebben om hun functie naar behoren uit te voeren. De VC constateert wel dat op het gebied van vastlegging, actualisatie en completering van de beleidsdocumenten nog een aantal verbeterlagen te maken zijn en doet aanbevelingen ter zake. De VC beveelt daarnaast aan meer inhoud te geven aan het diversiteitsbeleid.

e. Beleggingen

Het Fonds heeft op solide wijze gestalte gegeven aan de beleggingsstrategie en besteedt voldoende aandacht aan de uitvoering van het beleggingsproces. Ook volgt de VC het Fonds in haar mening de uitbesteding adequaat te hebben geregeld en de uitkomsten van het beleggingsproces goed bewaakt. Ten aanzien van het MVB-beleid beveelt de VC aan te toetsen of hiervoor voldoende draagvlak is bij de deelnemers en de vereisten van IORP II ten aanzien van ESG te incorporeren in het beleggingsproces.

f. Risico's

De VC acht de explicitering en vastlegging van de risicoafwegingen door het bestuur onvoldoende, en doet een aantal concrete aanbevelingen om een en ander te verbeteren. De VC volgt het Fonds in het oordeel dat de uitbestedingsrisico's, integriteitsrisico's en ICT risico's voldoende worden beheerst.

g. Communicatie

De VC volgt het Fonds in de mening dat het een adequaat communicatiebeleid voert, dat het pensioenbewustzijn bevordert en de dialoog stimuleert. Wel doet de VC een aantal aanbevelingen om de communicatie en het -beleid de komende periode te verbeteren en te intensiveren, zowel in verband met de geplande overgang naar PME als de implementatie van IORP II. Aan de wettelijke eisen van informatieverstrekking en publicatie op de website wordt door het Fonds voldaan.

De visitatiecommissie

Thijs Driessen
Herma Polee
Mariëtte Simons

Reactie van het bestuur

Het Bestuur is verheugd over het algemene oordeel van de VC over de wijze waarop het Bestuur haar werk doet en het fonds heeft ingericht. Desalniettemin zijn er toch de nodige aanbevelingen die erop wijzen dat op onderdelen het fonds zich nog kan verbeteren. Het fonds heeft in de eindbespreking deze aanbevelingen met de visitatiecommissie doorgenomen zodat opvolging op de juiste wijze en prioritering opgepakt kunnen worden. Met betrekking tot een enkele aanbeveling is de uitvoering al reeds ter hand genomen.

Het bestuur dankt de visitatiecommissie voor haar wederom kritische blik en de inzet waarmee zij de fondsdocumenten heeft bestudeerd, de interviews met bestuursleden heeft ingestoken en de eindrapportage heeft opgesteld. Het fonds kan daardoor gebruik maken van de diepgaande kennis en langjarige ervaring die de huidige bezoekers meebrengen vanuit hun verschillende, complementaire, achtergrond.

3.4 Verslag van het verantwoordingsorgaan

Het verantwoordingsorgaan (VO) is samengesteld uit Dhr. H.H.J.M.M. van Deursen (namens de werkgever), Mevr. C. Christophe (namens de actieve deelnemers) en Dhr. H. J.M. van Stiphout (namens de gepensioneerden). Mevr. C. Christophe heeft gedurende het jaar de secretaris rol van het VO van Dhr. H.J.M. van Stiphout overgenomen.

Hoofdtaken VO

- a. Jaarlijks bevoegd om een algemeen oordeel te geven over:
 - Het handelen van het bestuur in algemene zin.
 - Het door het bestuur uitgevoerde beleid in het afgelopen kalenderjaar.
 - Beleidskeuze die op de toekomst betrekking hebben.
- b. Adviseert het bestuur over het beleid inzake beloningen, het wijzigen van het beleid ten aanzien van het verantwoordingsorgaan, de vorm, inrichting en samenstelling van het intern toezicht, het vaststellen en wijzigen van een interne klachten- en geschillenprocedure, het vaststellen en wijzigen van het communicatie- en voorlichtingsbeleid, de samenstelling van de feitelijke premie en de hoogte van de premiecomponenten.

Activiteiten VO

- Het VO heeft 4 keer in eigen kring vergaderd.
- Er hebben 2 gezamenlijke vergaderingen met een delegatie van het bestuur plaatsgevonden, waarin het VO is bijgepraat over de gang van zaken.
- Er heeft 1 vergadering plaatsgevonden waarbij de gecertificeerde actuaris en de accountant bij aanwezig waren. Deze vergadering stond in het teken van het jaarverslag over 2017.
- Er heeft 1 vergadering plaatsgevonden met de Visitatiecommissie met als thema "rapport bevindingen visitatiecommissie visitatie 2017".
- Mevr. C. Christophe heeft gedurende 2018 de opleiding "Fundament voor het VO" gevolgd en met succes afgerond.

Adviesaanvragen

Er zijn gedurende 2018 2 adviesaanvragen bij het VO ontvangen van het bestuur.

De volgende 2 adviesaanvragen zijn ontvangen:

- Protocol Pensioencommissie
- MVB (Maatschappelijk Verantwoord Beleggen)

Volgens het VO reglement is het niet verplicht over beide adviesaanvragen een advies te geven. Maar heeft wel onderstaande reacties aan het bestuur gegeven.

Protocol Pensioencommissie:

Het VO heeft een aantal aanbevelingen, met betrekking tot het besluitvormingsproces van de pensioencommissie, de communicatie van te nemen besluiten naar de achterban toe en de samenstelling van de commissie, aan het bestuur.

MVB (Maatschappelijk Verantwoord Beleggen):

Het VO heeft kennis genomen van het “Coram MVB beleid”. Het VO onderstreept wel het MVB beleid zoals is opgesteld door het bestuur.

Algemeen oordeel 2018

Het bestuur heeft afdoende informatie verstrekt aan het verantwoordingsorgaan om een algemeen oordeel te kunnen vormen.

- Het VO onderstreept de missie van het bestuur waarin duurzaamheid, betrouwbaarheid en zelfstandigheid benoemd wordt.
- Het handhaven van een solide financieel beleid blijft terecht hoog op de prioriteitenlijst staan van het bestuur. Dit vanwege een lager eigen vermogen dan het minimaal vereist eigen vermogen.
- Wij hebben geconstateerd dat het bestuur in het algemeen een zeer kundige, constructieve en serieuze indruk heeft gemaakt en dito heeft gehandeld inzake het fonds.
- Het bestuur is er volgens het verantwoordingsorgaan voldoende in geslaagd de principes voor goed pensioenbestuur te vertalen naar het fonds.
- Het handelen van het bestuur in 2018 is volgens ons in overeenstemming met de statuten, reglementen en wetgeving.
- Voor zover het VO kan beoordelen heeft het bestuur in 2018 een consistent beleid gevoerd, waarbij de belangen van alle betrokkenen afgewogen en gewaarborgd zijn.
- Wij vertrouwen erop dat het bestuur uitvoering geeft aan de opmerkingen en aanbevelingen welke in het accountantsverslag en het actuariële rapport zijn opgenomen als ook de aanbevelingen van de visitatiecommissie.

Vooruitblik 2019

Het VO heeft de volgende aandachtsgebieden voor 2019:

- Het VO verwacht gedurende 2019 een adviesaanvraag te ontvangen van het bestuur inzake premiestelling.
- Het nauwlettend volgen van een mogelijke overgang naar een ander pensioenfonds waarbij de belangenbehartiging evenwichtig wordt overwogen en vastgelegd.

Tot slot wil het VO haar waardering en instemming uitspreken over het gevoerde bestuursbeleid in het jaar 2018 en spreekt tevens de wens uit dat deze lijn in de toekomst wordt voortgezet.

Dhr. H.H.J.M.M. van Deursen, voorzitter

Mevr. C. Christophe, secretaris

Dhr. H.J.M. van Stiphout, lid

Reactie van het bestuur

Good governance is voorwaarde voor het adequaat functioneren van een pensioenfonds. Het Verantwoordingsorgaan speelt daarin een belangrijke rol. Het bestuur is dan ook verheugd over de wijze waarop het Verantwoordingsorgaan van stichting pensioenfonds Coram haar taak in deze vervult. Uit het verslag over 2018 blijkt dat wederom. Tevens is

het bestuur blij met het positieve oordeel van het Verantwoordingsorgaan over handelen en het beleid van het bestuur in 2018. Ook zullen de twee aandachtspunten (advies premie en adequate opvolging aanbevelingen toezichthoudende partijen) die voor 2019 bij het bestuur worden neergelegd, worden bewaakt. Tevens zal het bestuur conform het verzoek van het Verantwoordingsorgaan haar goed en tijdig betrokken houden bij de ontwikkelingen met betrekking tot de toekomst van de pensioenregeling.

Het bestuur dankt het Verantwoordingsorgaan voor de inspanningen die geleverd zijn om haar werk als belangrijk fondsorgaan inhoud te kunnen geven en spreekt het vertrouwen uit dat dat ook in 2019 het geval zal zijn.

3.5 Verslag van het bestuur

Hoofdpijnen

De belangrijkste onderwerpen in het verslagjaar waren de toekomstvisie, de ontwikkeling van de dekkingsgraden, de ALM studie, het herstelplan, de eventuele gevolgen voor de (ex) deelnemers en de governance.

Bestuursmodel

In 2013 is de Wet versterking bestuur pensioenfonds aangenomen door de wetgever. De wet is per 1 juli 2014 volledig in werking getreden. Vanuit de wet is keuze uit een aantal bestuursmodellen. Deze modellen zijn erop gericht om de evenwichtige belangenafweging in de besturing van een pensioenfonds te versterken en de rolverdeling tussen de verschillende organen in de structuur van het pensioenfonds te optimaliseren. Het bestuur heeft gekozen voor het paritair model.

De procedures rondom benoeming, ontslag en schorsing van bestuursleden of leden van het verantwoordingsorgaan zijn vastgelegd in de statuten en de reglementen van het betreffende orgaan. Deze reglementen zijn opgenomen op de website van het fonds.

In het boekjaar 2018 hebben geen wijzigingen plaatsgevonden in het bestuursmodel.

Code pensioenfonds

De Code Pensioenfonds (hierna: de Code) heeft tot doel het functioneren van de besturen van pensioen- fondsen te verbeteren en inzichtelijker te maken. Hiertoe zijn door de Pensioenfederatie en de Stichting van de Arbeid normen voor 'goed pensioenfondsbestuur' geformuleerd. In oktober 2018 is een herziene Code gepubliceerd. In de herziene versie van de Code zijn de normen gegroepeerd aan de hand van acht thema's.

De Code is gebaseerd op het 'pas toe of leg uit'-beginsel. Bepalend voor de werking van de Code is hoe de pensioenfonds met de intenties van de Code omgaan niet de mate waarin ze die naar de letter naleven. Dat betekent dus dat er ruimte is om af te wijken van de normen, mits dit weloverwogen gebeurt. Nieuw is dat het intern toezicht wordt gevraagd om in zijn rapportage te rapporteren over de naleving van de Code. De rapportage van het intern toezicht is opgenomen in hoofdstuk 3.3

Het bestuur van het fonds heeft op 23 maart 2019 opnieuw de naleving van de normen van de Code geïnteriseerd. Zaken die om nadere uitvoering vroegen zijn inmiddels opgepakt door het bestuur. Het bestuur toont hiermee aan dat het een verantwoord bestuursbeleid voert.

Het pensioenfonds past de normen van de Code vrijwel volledig toe. Voor zover het pensioenfonds afwijkt van de normen van de Code wordt dit hierna per norm toegelicht.

Hieronder is per norm waaraan niet voldaan wordt een toelichting opgenomen:

Nr.	Beknopte omschrijving	Invulling
7	Het bestuur zorgt ervoor dat er onder belanghebbenden draagvlak bestaat voor de keuzes over verantwoord beleggen.	Door het bestuur is er een maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid vastgesteld. Op de deelnemersvergadering is hiermee ingestemd. Afstemming met de deelnemers d.m.v. een enquête volgt in 2019.
21	De organisatie kent een klokkenluidersregeling en bevordert dat ook externe dienstverleners een klokkenluidersregeling hebben. De organisatie zorgt ervoor dat men weet hoe en bij wie kan worden gemeld.	Aangezien het pensioenfonds geen werknemers in dienst heeft beschikt het pensioenfonds niet over een klokkenluidersregeling. De uitvoerders en de werkgevers zelf beschikken wel over een klokkenluidersregeling. Die worden jaarlijks opgevraagd.
29	Het eigen functioneren is voor het BO een continu aandachtspunt. Het BO evalueert in elk geval jaarlijks het functioneren van het eigen orgaan als geheel en van de individuele leden. Hierbij betreft het BO één keer in de drie jaar een onafhankelijke derde partij.	Het pensioenfonds beschikt niet over een BO
30	Het eigen functioneren is voor het VO een continu aandachtspunt. Het VO evalueert met enige regelmaat het functioneren van het eigen orgaan.	Het eigen functioneren zal vanaf 2019 worden gerealiseerd
33	In zowel het bestuur als in het VO of het BO is er tenminste één vrouw en één man. Er zitten zowel mensen van boven als van onder de 40 jaar in. Het bestuur stelt een stappenplan op om diversiteit in het bestuur te bevorderen.	Het bestuur en het VO voldoen aan de eis van tenminste een vrouw. Aan de leeftijdseis wordt in het VO niet voldaan. Door de verwachte beperkte horizon wordt er geen stappenplan opgesteld.

34	De zittingsduur van een lid van het bestuur, het VO, het BO en raad van toezicht is maximaal vier jaar. Een bestuurslid en een lid van het BO kunnen maximaal twee keer worden herbenoemd, een lid van de raad van toezicht maximaal één keer. Leden van een visitatiecommissie zijn maximaal acht jaar betrokken bij hetzelfde fonds.	Het bestuur streeft naar de maximale herbenoemingstermijn van 3 x 4 jaar. Gezien de deelnemerspopulatie en de daaruit voortvloeiende beperkte beschikbaarheid van kandidaten voor bestuur en VO kan hiervan worden afgeweken
49	De Raad van Toezicht stelt zich op als gesprekspartner van het bestuur.	Het pensioenfonds beschikt niet over een Raad van Toezicht.
51-54	Taken en verantwoordelijk heden Belanghebbenden orgaan	Het pensioenfonds beschikt niet over een Belanghebbenden orgaan.
63	Het bestuur stelt beleid vast rond transparantie en communicatie. Het bestuur evalueert dit beleid periodiek en in ieder geval eens per drie jaar.	In 2017 is het Communicatieplan 2017-2020 opgesteld. In 2019 zal, door middel van een enquête, de effectiviteit van de ingezette communicatiemiddelen worden gemeten.

Deskundigheidsbevordering en bestuurlijke effectiviteit

Het bestuur zorgt voor geschiktheid, complementariteit en continuïteit binnen het bestuur. Het bestuur toetst de geschiktheid van de bestuursleden bij het aantreden en gedurende het bestuurslidmaatschap. Hiertoe is per bestuursfunctie een profielschets opgesteld. Het programma voor permanente educatie van bestuursleden waarborgt dat de geschiktheid van bestuursleden op peil blijft en waar nodig wordt verbreed of ontwikkeld.

De deskundigheid wordt jaarlijks getoetst (zelfevaluatie) voor individuele bestuursleden en het bestuur als geheel. De uitkomsten zijn vastgelegd in de deskundigheidsmatrix. Op basis van de toegewezen aandachtsgebieden wordt jaarlijks bepaald welke acties moeten worden ondernomen om de vereiste deskundigheid te halen respectievelijk te behouden. Het niveau van de toetsing ligt vast in de eindtermen. Voor de leden van het VO en het toezichtorgaan zijn eigen deskundigheidseisen van toepassing.

Naleving wet- en regelgeving en communicatie met de toezichthouder

De gedragscode voor het fonds over de periode 1 januari 2018 tot en met 31 december 2018 is in 2019 door alle bestuursleden en de leden van het VO ondertekend.

De ontwikkelingen in wet- en regelgeving worden door het bestuur nauwgezet gevolgd. Voor het fonds relevante wijzigingen worden geanalyseerd en de opvolging wordt besproken in de bestuursvergaderingen.

Zoals toegelicht in paragraaf 3.7 is gedurende het boekjaar een herstelplan van toepassing.

Algemene verordening gegevensbescherming

Per 25 mei 2018 is de Algemene verordening gegevensbescherming (AVG) van toepassing. Dat betekent dat vanaf die datum dezelfde privacywetgeving geldt in de hele Europese Unie (EU). Onder de AVG geldt dat het pensioenfonds wordt aangemerkt als verwerkingsverantwoordelijke van persoonsgegevens. Het fonds dient, als eigenaar van de persoonsgegevens, expliciet te kunnen aantonen dat het voldoet aan de eisen vanuit de AVG. Om de naleving van de AVG te waarborgen en dit aantoonbaar te maken heeft het fonds de volgende activiteiten en beheers- maatregelen ingericht:

- ✓ Het fonds heeft een verwerkingenregister opgesteld.
- ✓ Het fonds heeft een Privacy beleid opgesteld.
- ✓ Het fonds heeft een Privacy verklaring opgesteld die op de website is opgenomen.
- ✓ Het fonds heeft een procedure melden datalekken opgesteld.
- ✓ Met de pensioenuitvoerder (Appel) en de adviserende actuaris (WTW) zijn verwerkersovereenkomsten afgesloten.
- ✓ De pensioenuitvoerder (Appel) en de adviserende actuaris (WTW) hebben een verwerkingenregister inclusief hun subverwerkers opgesteld.
- ✓ De overige onderstaande externe dienstverleners hebben verklaard niet aangemerkt te worden als verwerker en derhalve is met hen geen verwerkersovereenkomst afgesloten.
 - ✓ Mazars Accountants N.V.
 - ✓ EY Montesquieu Finance B.V.
 - ✓ Willis Towers Watson Netherlands B.V. in hun hoedanigheid als certificerend actuaris.
 - ✓ BNP Paribas Investment Partners
 - ✓ Zwitserleven BV.

Wet waardeoverdracht klein pensioen

Einde 2017 nam de eerste Kamer de wet waardeoverdracht klein pensioen aan. Deze wet maakt de automatische waardeoverdracht van kleine pensioenen, onder de afkoopgrens van € 484,09 (2019) naar de nieuwe pensioenuitvoerder van de deelnemer mogelijk. Zo kunnen kleine pensioenen worden gebundeld tot één groter pensioen. Daarnaast beperkt deze wet de mogelijkheid om kleine pensioenen af te kopen.

De wet maakt onderscheid in (nieuwe) kleine pensioenen vanaf 1 januari 2018 en kleine pensioenen ontstaan vóór 1 januari 2018. Het bestuur heeft besloten om mee te werken aan waardeoverdracht van kleine pensioenen die zijn ontstaan na 1 januari 2018. Om na te gaan naar welke nieuwe pensioenuitvoerder het pensioen overgedragen moet gaan worden, zal gebruik worden gemaakt van een nieuwe functionaliteit binnen het Pensioenregister. Deze functie zal in het vierde kwartaal 2019 beschikbaar zijn, waarna de overdrachten met terugwerkende kracht tot 1 januari 2018 geëffectueerd zullen worden.

Over automatische waardeoverdrachten vóór 1 januari 2018 zal het bestuur in 2019 een beslissing nemen.

Het bestuur heeft besloten om hele kleine pensioenen (tot € 2 per jaar) te laten vervallen.

Communicatie met DNB

In 2018 heeft de volgende fondsspecifieke correspondentie met DNB plaatsgevonden :

- ✓ Wijziging toezichthouder;
- ✓ Beschikking herstelplan;
- ✓ Vragenlijst niet-financiële risico's 2018;
- ✓ Uitvraag IORP II-pensioenfonds;
- ✓ Bevestiging herbenoeming de heer Rosenau
- ✓ Enquête voorbereiding overgang e-line DNB naar DLR;
- ✓ Update ABtN;
- ✓ Terugkoppeling bevindingen onderzoek naar valutarisico;
- ✓ Update Toekomstplan Stichting Pensioenfonds Coram;

Dwangsommen

Aan het pensioenfonds zijn in het afgelopen jaar geen dwangsommen en boetes opgelegd.

Datalekken

Over het verslagjaar 2018 heeft het fonds geen melding gemaakt bij datalekken bij de Autoriteit Persoonsgegevens.

Klachten, geschillen en onregelmatigheden

Klachten en geschillen kunnen door belanghebbenden worden gemeld bij de pensioenuitvoerder (Appel Pensioenuitvoering).

In 2018 heeft de pensioenuitvoerder geen klachten ontvangen.

Onregelmatigheden die binnen het fonds, zijn organen of bij de partijen aan wie taken zijn uitbesteed worden gesignaleerd kunnen worden gerapporteerd bij de compliance officer op grond van de incidentenregeling van het fonds.

In 2018 heeft de compliance officer geen meldingen van incidenten ontvangen.

Uitbesteding

Het bestuur heeft diverse malen overleg gevoerd met de uitvoeringsorganisatie over de dienstlevering overeenkomstig de service level agreement. Daarnaast heeft het bestuur op grond van zijn analyse van de interne-beheersingsrapportages (ISAE 3000/3402) aanvullende vragen gesteld aan de uitvoeringsorganisatie over bepaalde aspecten van de kwaliteit van de beheersmaatregelen.

Periodiek heeft het bestuur overleg gevoerd met de vermogensbeheerder. In dit overleg is uitvoerig stilgestaan bij de resultaten van de vermogensbeheerder. Hierop komen wij later in dit verslag nog terug. Daarnaast heeft het bestuur kennisgenomen van interne

beheersingsrapportages (ISAE 3402) van de vermogensbeheerder en heeft het bestuur deze geanalyseerd.

De uit de analyse naar voren komende vragen en bevindingen zijn met de vermogensbeheerder besproken. Ook is stilgestaan bij de dienstverlening door de vermogensbeheerder aan de hand van de in de service level agreement gemaakte afspraken.

Herverzekeringsbeleid

De risico's van overlijden met betrekking tot het partner- en wezenpensioen en het ANW haat zijn herverzekerd door middel van éénjarige risicokapitalen. De risico's van arbeidsongeschiktheid en de premievrijstelling zijn herverzekerd door middel van driemaandelijks termijnen. Het herverzekeringcontract is op 1 januari 2017 voor een periode van 3 jaar verlengd tot 31 december 2019

Communicatie

Communicatie met de deelnemers van het fonds vindt plaats via de werkgever, de website en rechtstreeks door het pensioenfonds. De persoonlijke pensioeninformatie is beschikbaar via het UPO en het Pensioenregister (www.mijnpensioenoverzicht.nl).

In 2018 hebben alle actieve en pensioengerechtigden een UPO ontvangen. Daarnaast biedt het fonds via zijn website aan zijn deelnemers een pensioenplanner aan waarmee op basis van actuele gegevens verschillende pensioenscenario's kunnen worden doorgerekend.

Om nog verder invulling te geven aan het communicatiebeleid is een communicatiecommissie ingesteld die het communicatieplan 2017-2020 heeft opgesteld. De communicatiecommissie bestaat uit een afgevaardigde namens de werkgever, het pensioenfonds en de pensioenuitvoerder.

Als onderdeel van het communicatieplan zijn in 2018 twee nieuwsbrieven uitgegeven met actuele informatie. In 2019 zal door middel van een enquête, de effectiviteit van de ingezette communicatiemiddelen worden gemeten.

Voor alle (ex-)deelnemers en pensioengerechtigden zijn twee informatieve bijeenkomsten op locatie gehouden. Hierbij worden de (ex-)deelnemers en pensioengerechtigden door het bestuur bijgepraat over actuele ontwikkelingen en wordt het jaarverslag besproken.

Bestuursvergaderingen

Het bestuur van het fonds heeft het afgelopen jaar zes maal vergaderd. Naast de reguliere beleidscyclus stonden de volgende belangrijke onderwerpen op de agenda:

- ✓ Invulling van de IORP-II sleutelfuncties;
- ✓ Overgang op de nieuwe sterftetafels;
- ✓ Update pensioenreglement 2018;
- ✓ De adviezen van de beleggingscommissie;
- ✓ Uitvoeren van een ALM-studie;

- ✓ Update van het integraal risicomanagement;
- ✓ Vaststellen van een Maatschappelijk Verantwoord Beleggingsbeleid;
- ✓ Update Uitvoeringsovereenkomst;
- ✓ Update Gedragscode;
- ✓ Besluitvorming inzake de kleine waardoverdrachten;
- ✓ Update van het herstelplan;
- ✓ De haalbaarheids-toets;
- ✓ Diverse DNB uitvragen / enquêtes;
- ✓ De AVG wetgeving;
- ✓ De toekomstbestendigheid van het fonds.

Daarnaast is het bestuur in het najaar nog een gehele kennisdag bijeen geweest waar onder leiding van deskundige derden veel actuele onderwerpen zijn besproken.

Beloningsbeleid

Het fonds voert een beheerst en duurzaam beloningsbeleid. Het fonds heeft daarbij een afweging gemaakt op basis van de (langetermijn)doelstellingen van het fonds, de passendheid in de bedrijfstak/onderneming of beroepsgroep, de verantwoordelijkheid en de aan de functies gestelde eisen en het tijdbeslag.

Eén bestuurder ontvangt een vergoeding die afhankelijk is van de voor zijn bestuurstaak benodigde tijd. De overige bestuurders ontvangen geen bezoldiging.

3.6 Risicoparagraaf ten aanzien van doelstellingen, beleid en risicohouding

Risicohouding

Het is de ambitie van het fonds het pensioen te indexeren om de koopkracht voor de deelnemers in stand te houden. Dit kan niet alleen uit de premie worden gefinancierd. Dit betekent dat het pensioenfonds dit moet verdienen met beleggen. Het pensioenfonds neemt dus beleggingsrisico, omdat het van mening is dat beleggingsrisico, gemiddeld genomen, op de lange termijn beloond wordt met een positief rendement. Het lopen van risico's betekent ook dat handhaving van de nominale aanspraken laat staan koopkrachtbehoud geen vanzelfsprekendheden zijn.

In 2018 is weer een ALM-studie uitgevoerd. Het bestuur heeft daarbij ook naar verschillende scenario's gekeken, die, als ze zich zouden voordoen, een forse afwijking zouden betekenen van de gehanteerde uitgangspunten. Doel van een dergelijke analyse is om te toetsen hoe robuust de beleggingsportefeuille is voor andere economische situaties. Daarnaast is ook een analyse gemaakt of nieuwe beleggingscategorieën toegevoegde waarde zou kunnen hebben. Tot slot is ook uitgerekend of zonder verandering van het risicoprofiel zakelijke waarden konden worden ingeruild voor een lagere rentehedge. Uiteindelijk is gekozen voor handhaving van de huidige beleggingsportefeuille. Consequentie is ook dat ten opzichte van de voorgaande ALM-studie de kans op korting en de omvang van de mogelijke korting licht hoger is geworden. Dit veranderde risico vereiste afstemming met sociale partners .

Naast de risicohouding met betrekking tot de financiële risico's heeft het bestuur ook, conform de door haar gevolgde procedures in het kader van integraal risicomanagement de jaarlijkse herijking uitgevoerd van de niet-financiële risico's. De conclusie was dat hierin geen verandering was opgetreden. Het fonds wenst geen onaanvaardbare risico's te lopen in de operationele risico's (zoals vastlegging pensioenaanspraken – en uitkeringen) en wil compliant zijn met wet- en regelgeving, maar realiseert zich ook dat de omvang van het fonds en de kosten verbonden aan het minimaliseren van de risico's beperkingen oplegt. Het fonds maakt dan ook van tijd tot tijd keuzes waarbij bij sommige niet- financiële risico's een zekere risico-acceptatie nodig is.

Kwantitatieve risicohouding op lange termijn

Het ambitieniveau van toeslagverlening is vertaald in de mate waarin het pensioen jaarlijks kan worden aangepast ten opzichte van de maatstaf. Het toekennen van toeslagen is geen vanzelfsprekendheid. Het bestuur en sociale partners zijn daarom terughoudend in het wekken van verwachtingen omtrent koopkrachtbehoud. De ondergrens voor het pensioenresultaat is daarom dan ook gelijk aan die van een nominaal pensioen. Dit komt overeen met een pensioenresultaat van 69%.

Kwantitatieve risicohouding op korte termijn

Het risico van afname van de dekkingsgraad, de kans op kortingen en daarmee een lager pensioenresultaat dan 69% worden geaccepteerd. Er worden hieraan geen harde absolute / relatieve grenzen gesteld. Het pensioenfonds bepaalt in overleg met sociale partners of

de uitkomsten van de periodieke ALM studie bij het gekozen strategisch beleggingsbeleid (ook in vergelijking tot andere mixverhoudingen) acceptabel zijn.

Het pensioenfonds en sociale partners zijn zich ervan bewust dat bij lagere feitelijke dekkingsgraden de kansen op kortingen zullen toenemen. Ook hogere volatiliteiten worden niet uitgesloten. De gekozen strategische beleggingsmix en bijbehorende tactische bandbreedtes wordt op dergelijke ontwikkelingen in principe niet tussentijds aangepast. Wel heeft het pensioenfonds de ruimte het beleggingsbeleid tussentijds beperkt te herzien als het risicoprofiel daardoor niet significant wijzigt.

Belangrijkste risico's

Strategisch

Het continuïteitsrisico, gecombineerd met de vele veranderingen op het gebied van wet- en regelgeving en de kostenfactor, zijn de belangrijkste strategische risico's waaraan het bestuur zich bloot gesteld ziet.

De toekomst van het fonds staat dan ook al een aantal jaar hoog op de bestuursagenda. In 2016 heeft het bestuur in een eerste verkenning het APF aangewezen als een interessant alternatief voor het zelfstandig voortbestaan. In 2017 heeft een werkgroep uit het bestuur een uitgebreid onderzoek gedaan naar de voor- en nadelen van het APF. Tevens heeft DNB het fonds in 2017 aangemerkt als kwetsbaar fonds. Belangrijk element daarbij is de financiële positie.

In 2018 is bij de verdere uitwerking van het APF-alternatief gebleken dat het onderbrengen van de pensioenregeling bij een APF toch de nodige hindernissen met zich meebracht. De aansluiting bij een bedrijfstakpensioenfonds is vervolgens bestudeerd. Dit leverde een positief beeld op en inmiddels zijn de nodige stappen gezet om dit traject verder te onderzoeken.

Financieel

In 2018 is door middel van de jaarlijkse haalbaarheidstoets en het jaarlijkse herstelplan, het herstelplan is benodigd omdat de dekkingsgraad van het fonds nog beneden het Vereist Eigen Vermogen ligt, getoetst of het financiële beleid aangepast diende te worden. Het herstelplan toont aan dat het fonds tijdig (binnen 10 jaar) uit herstel is en ook de haalbaarheidstoets gaf geen aanleiding tot een herziene aanpak.

De ontwikkelingen op de financiële markten in het vierde kwartaal van 2018, de dalende aandelenkoersen mondiaal en de lagere rente, zorgden ervoor dat de financiële positie van het fonds fors verslechterde. De beleidsdekkingsgraad nam weliswaar in 2018 nog toe met 0,5%-punt, de actuele dekkingsgraad lag met 95,3% 6,1%-punt lager dan een jaar eerder. Het risico dat eind 2020 de beleidsdekkingsgraad niet hoger ligt dan het MVEV (104,1%) neemt daardoor fors toe. Mocht deze situatie zich voordoen zal tot een korting op de pensioenaanspraken moeten worden overgegaan.

Zoals in de paragraaf over Risicohouding al is aangegeven hebben de in 2018 uitgevoerde ALM-studie en het daarop gebaseerde nieuwe plan "Strategisch Beleggingsbeleid 2019-

2021” niet tot een ander risicoprofiel geleid cq tot een andere verdeling van het beschikbare risicobudget.

In 2018 heeft het fonds naast de reguliere activiteiten in het kader van een goede en integere beheersing van de financiële risico's meer specifiek gekeken naar de ESG-risico's, het curve -en het kredietrisico. In een uitgebreide bestuursessie is het beleid: "Maatschappelijk Verantwoord Beleggen" herijkt (zie paragraaf "Maatschappelijk Verantwoord Beleggen" bij het Beleggingsbeleid).

Het fonds heeft het beleid om vreemde valuta's, met uitzondering die van de "Emerging Markets" volledig af te dekken. In 2018 is gedurende een belangrijk deel van het jaar het risico op het Britse Pond in de onroerend goed portefeuille niet afgedekt geweest. Dit omdat het langer dan gepland duurde voordat de volledig naar de Euro gehedgde variant van het beleggingsfonds beschikbaar kwam.

De verzekeringstechnische risico's zijn voor zover mogelijk herverzekerd.

De in de afgelopen jaren gedaalde rente zorgt er ook voor dat de premie, ondanks de wettelijk ingegeven versoberingen van de pensioenregeling, op een relatief hoog niveau staat. De werkgever heeft aangegeven dat verdere premiestijgingen niet meer door haar worden gedragen. Dat betekent dat bij een verdere premiestijging de regeling moet worden versoberd of dat de werknemerspremie moet stijgen.

Bij een klein fonds drukken de kosten relatief zwaar. De strakkere sturing op kosten door afspraken met een minder open eind-karakter met leveranciers heeft ook in 2018 zijn effectiviteit bewezen. Desalniettemin blijven de kosten per deelnemer en de vermogensbeheerkosten (zeker voor een merendeels passief gemanagde portefeuille) op een hoog niveau, zowel absoluut als relatief binnen de totale sector. Vergeleken met fondsen van vergelijkbare omvang is het beeld gunstiger.

Overig

De meeste activiteiten besteedt het pensioenfonds uit, waardoor operationele risico's zich vooral voordoen binnen processen van externe dienstverleners en de administrateur in het bijzonder. De gerelateerde uitbestedingsovereenkomst, ISAE 3402-verklaringen en SLA rapportages worden periodiek beoordeeld. Per kwartaal rapporteert de administrateur over de kwaliteit van haar dienstverlening op basis van de in de SLA vastgelegde KPI's. Het afgelopen jaar bleek deze, net als in voorgaande jaren, op goed niveau te zijn. Belangrijk is in ieder geval dat er geen issues zijn geconstateerd in de correcte vastlegging van de pensioenaanspraken en de tijdige en correcte betaling van de pensioenuitkeringen. Bij deze operationele risico's is de risicotolerantie van het fonds zeer laag.

Het bestuur vindt het belangrijk regelmatig de partijen waarmee zaken worden gedaan op hun functioneren te evalueren en geeft daar dan op gestructureerde wijze en volgens vastgestelde beoordelingscriteria gevolg aan.

Aan een drietal niet-financiële risico's heeft het bestuur in 2018 meer dan gemiddelde aandacht besteed. Het betreft het uitbestedingsrisico, meer in het bijzonder het

beloningsbeleid, het communicatie-risico en het compliance-risico. Op alle drie de fronten is goede voortgang geboekt. Er is een nieuw beloningsbeleid opgesteld waarin met name het normenkader waaraan het beloningsbeleid van de uitbestedingspartners dient te voldoen, is vastgesteld. Het communicatierisico dat werd geïdentificeerd, bestond hieruit dat er mogelijk te weinig tijd en capaciteit beschikbaar was voor de voorgenomen planning inzake nieuwsbrieven. Besloten is om dit te gaan uitbesteden om een tijdige, complete en correcte communicatie naar de deelnemers te borgen. Op het terrein van compliance is geborgd dat de verschillende compliance-documenten periodiek worden geactualiseerd en dat de integriteitsrisico-analyse weer is uitgevoerd.

Integraal risicomanagement

Het fonds heeft een eigen riskmanagement framework geïmplementeerd, waarbij de principes van Integraal Risicomanagement zoals geformuleerd door DNB worden gevolgd. Een grondige herijking van de risico's vindt jaarlijks plaats in een risicoworkshop als onderdeel van de jaarlijkse brainstormsessie en zelfevaluatie van het bestuur. Ook in 2018 is dat gebeurd.

Integraal Risicomanagement (IRM) is dan het interactieve proces van:

1. het opstellen van de strategie en hieraan gekoppeld het risicoprofiel en de risicobereidheid,
2. het identificeren van risico's,
3. het opstellen en implementeren van het beleid voor risicobeheersing, tot
4. de uitvoering, monitoring en terugkoppeling over risico's en beheersmaatregelen.

Dit proces wordt continu doorlopen, zodat:

- ✓ op het gebied van risicomanagement een zelflerende en zelfsturende organisatie bestaat,
- ✓ die zich bewust is van de impact van de verschillende risico's en de onderlinge samenhang, alsook
- ✓ van de opties voor beheersing en de verschillende consequenties hiervan.

Op het terrein van de financiële risico's constateert het bestuur dat het risicomanagement op het gewenste niveau is. Op een aantal andere risicogebieden kunnen en zullen nog stappen worden gezet. Belangrijk is dat er een goed risicobewustzijn bij het fonds aanwezig is. Om dit te bevorderen wordt sinds het vierde kwartaal 2017 in elke bestuursvergadering het Risk Dash Board behandeld. Hierin zijn alle risico's weergegeven die niet als laag zijn geclassificeerd. Op deze manier kan worden gevolgd of deze risico's, indien gewenst, door additionele risicobeheersingsmaatregelen worden gemitigeerd. Per in het dashboard benoemd risico zijn ook actiehouders aangewezen.

Door het bestuur is reeds in 2017 ook één van de bestuursleden aangewezen als verantwoordelijk voor risicomanagement. In het tweede halfjaar van 2018 is veel tijd een aandacht besteed aan de invoering van IOPR II. Er is een waarnemend sleutelhouder Risicomanagement benoemd, een charter opgesteld voor de risicobeheerfunctie en het

document “Beleid en Uitvoering Eigen Risicobeoordeling” is gereed en aan het bestuur ter goedkeuring gestuurd.

Ook heeft het fonds meegedaan aan de tweede sectorbrede aanvraag van DNB over de beheersing van niet financiële risico’s.

Risico matrix

Onderstaand zijn de diverse risicocategorieën die door DNB binnen de risico-analysemethode FIRM (Financiële Instellingen Risicoanalyse Methode) worden onderscheiden weergegeven. Naast een korte definitie van de risicocategorie wordt een toelichting gegeven op de wijze waarop het bestuur het beleid ten aanzien van dit risico heeft vormgegeven, welke risico’s het bestuur wil lopen en tot welk niveau.

De in deze matrix weergegeven risico-classificatie is de stand per september 2018 en is dus een momentopname. Voor de tussentijdse ontwikkelingen in het risicobeeld, zie de voorgaande paragrafen.

Onderstaand is de meest actuele risicomatrix, opgesteld op basis van de FIRM-risico’s, weergegeven.

Soort risico	Definitie	Gewenst risico	Beleid ten aanzien van risico	Feitelijk risico/ additionele beheersingsmaatregel en
Matchingsrisico	De kans op ongewenste gevolgen van een ontoereikende afstemming van activa en passiva in termen van rentevoet, rentetypische looptijden, basisvaluta en gevoeligheid voor ontwikkeling in prijspeil.	Midden	<ul style="list-style-type: none"> • Het beleggingsbeleid wordt ondersteund door ALM studies en de haalbaarheidstoets en wordt besproken in de beleggingscommissie. Vervolgens worden het Strategische beleggingsbeleid en het jaarlijkse Beleggingsplan opgesteld • Het pensioenfonds heeft besloten om het renterisico tussen de verplichtingen en de beleggingen met 50% af te dekken. De bandbreedte voor de rente afdekking is 45% - 55%. • Er is sprake van een voorwaardelijk toeslagbeleid. • Er is sprake van beheersing van het curve risico. • De maandelijkse beleggingsrapportage wordt in de beleggingscommissie besproken. • Er wordt bewust risico gelopen om het opwaartse potentieel te behouden. 	Midden

Soort risico	Definitie	Gewenst risico	Beleid ten aanzien van risico	Feitelijk risico/ additionele beheersingsmaatregelen
Marktrisico (incl. kredietrisico)	De kans op nadelige gevolgen van wijzigingen in de marktprijzen (prijsvolatiliteit, illiquiditeit, correlatie en concentratie) van de beleggingen van het pensioenfonds.	Midden	<ul style="list-style-type: none"> • Het prijs-, illiquiditeits- en concentratie/correlatierisico wordt gemitigeerd door diversificatie en (wereldwijde) spreiding. Daarnaast worden buffers aangehouden die afhangen van de mate van risico in de beleggingsmix. De portefeuille is in zijn algemeenheid goed verhandelbaar. • Besloten is om overwegend te beleggen in Euro gerelateerde beleggingen of beleggingsfondsen, waarin het valutarisico is afgedekt. De beleggingen in Emerging Markets Debt luiden in lokale valuta's. Besloten is om het valutarisico van deze categorie niet af te dekken en te anticiperen op appreciatie van de lokale valuta. • Het beleggingsbeleid wordt ondersteund door ALM studies en de haalbaarheidstoets en wordt besproken in de beleggingscommissie. Vervolgens worden het Strategische beleggingsbeleid en het jaarlijkse Beleggingsplan opgesteld • Het kredietrisico wordt beperkt door goede spreiding en indien mogelijk het verkrijgen van zekerheden van tegenpartijen. in de beleggingsmandaten wordt het beleggingsuniversum afgebakend met toegestane kredietratings en geografische beperkingen. • Grote afwijkingen van indices worden niet nagestreefd. Er is een voorkeur voor passief beleggen. 	Midden/Laag <ul style="list-style-type: none"> • Onderzocht wordt of zonder wijziging risicoprofiel de rentehedge verlaagd kan worden ten koste van belang zakelijke waarden en wat dat voor invloed heeft op toekomstige dekkingsgraad

Soort risico	Definitie	Gewenst risico	Beleid ten aanzien van risico	Feitelijk risico/ additionele beheersingsmaatregelen
Verzekeringstechnisch risico	De mogelijkheid dat uitkeringen (nu dan wel in de toekomst) niet gefinancierd kunnen worden uit de premie- en/of beleggingsinkomsten als gevolg van onjuiste en/of onvolledige technische veronderstellingen en grondslagen bij de vaststelling van de premie en de technische voorzieningen.	Laag	<ul style="list-style-type: none"> De belangrijkste risico's in dit kader zijn het lang levensrisico, het overlijdensrisico, het arbeidsongeschiktheidsrisico en het kostenrisico. Kort leven risico is verzekerd, lang leven risico niet. Door toepassing van de nieuwste Prognosetafel AG 2018 in combinatie met correctiefactoren voor ervaringssterfte is het lang levensrisico overeenkomstig de huidige verwachtingen hieromtrent geheel verdisconteerd in de technische voorzieningen van het pensioenfonds. Het overlijdens- en arbeidsongeschiktheids-risico is herverzekerd. 	<p>Laag</p> <ul style="list-style-type: none"> Periodieke toetsing of excasso opslag toereikend is om de administratiekosten te dekken die benodigd zijn indien pensioenaanspraken en –rechten nominaal bij een verzekeraar worden ondergebracht vermeerderd met de uitvoeringskosten en liquidatiekosten tot die tijd.
Omgevingsrisico	Het risico als gevolg van buiten het pensioenfonds komende veranderingen op het gebied van concurrentieverhoudingen, belanghebbenden, reputatie en ondernemingsklimaat.	Laag	<ul style="list-style-type: none"> Er worden geen ontwikkelingen bij de aangesloten ondernemingen verwacht die het draagvlak voor het pensioenfonds negatief zouden kunnen beïnvloeden. De bestuursleden, zowel van werkgevers-, werknemerszijde als van gepensioneerden stellen zich onafhankelijk op en wegen belangen af op evenwichtige wijze. Door bestuursondersteuning extern in te huren kan tijdig en adequaat op externe ontwikkelingen worden ingespeeld Er vindt oriëntatie plaats naar de verschillende toekomstmogelijkheden. 	<p>Midden</p> <ul style="list-style-type: none"> Pf Coram is een klein pensioenfonds. Opvolging bestuursleden is een zorgpunt. Door DNB is Pf Coram aangemerkt als een kwetsbaar pensioenfonds Voldoen aan de IORP II richtlijnen.
Communicatie risico	De mogelijkheid dat niet wordt voldaan aan de wettelijke communicatie	Laag	<ul style="list-style-type: none"> Er is een communicatieplan 2017-2020 	<p>Midden</p> <ul style="list-style-type: none"> Er wordt onderzocht of (een gedeelte van) de communicatie kan worden uitbesteed.

Stichting Pensioenfonds Coram

Soort risico	Definitie	Gewenst risico	Beleid ten aanzien van risico	Feitelijk risico/ additionele beheersingsmaatregelen
Operationeel risico	Mogelijke negatieve gevolgen die samenhangen met ondoelmatige of onvoldoende doeltreffende procesinrichting dan wel procesuitvoering	Laag	<ul style="list-style-type: none"> • Het pensioenfonds heeft de administratie/uitvoering van de regeling en het vermogensbeheer uitbesteed aan professionele partijen die allen meerjarige ervaring hebben op de betreffende vakgebieden . • De dienstverlening door deze partijen is contractueel vastgelegd door het pensioenfonds. Het pensioenfonds wordt geïnformeerd over het verloop van de administratie en uitvoeringsprocessen middels SLA kwartaalrapportages en indien er aanleiding voor is op andere momenten. Het pensioenfonds heeft een Dagelijks Bestuur ingesteld • De vermogensbeheerder rapporteert op maandbasis aan het pensioenfonds. 	<p>Laag</p> <ul style="list-style-type: none"> • Het pensioenfonds kiest veelal externe adviseurs/ondersteuners passend bij haar eigen cultuur en omvang.
Uitbestedingsrisico	De mogelijkheid dat de continuïteit, integriteit en/of de kwaliteit van de aan derden uitbestede werkzaamheden wordt geschaad.	Laag	<ul style="list-style-type: none"> • De externe organisaties kennen uitgebreide compliance voorschriften en interne functiescheiding. • De administrateur doet eens per kwartaal verslag over het functioneren van de uitvoeringsorganisatie en de eigen continuïteit. Er is een SLA afgesloten. • De vermogensbeheerder levert maandelijks en zonodig vaker informatie aan omtrent de resultaten van het vermogensbeheer. • ISAE 3402 verklaringen worden opgevraagd • Keuzes voor ondersteuners/adviseurs passen bij cultuur en draagvlak van het fonds • Periodiek worden leveranciers geëvalueerd aan de hand van evaluatie checklists • Er is niet gekozen voor uitbesteding aan een fiduciair manager. 	<p>Laag</p> <ul style="list-style-type: none"> • Jaarlijks vindt er een evaluatie met de diverse uitvoerders plaats • Er wordt een beloningsbeleid geformuleerd.

Stichting Pensioenfonds Coram

Soort risico	Definitie	Gewenst risico	Beleid ten aanzien van risico	Feitelijk risico/ additionele beheersingsmaatregelen
IT-risico	Het risico dat bedrijfsprocessen en informatievoorziening onvoldoende integer, niet continu en/of onvoldoende beveiligd worden ondersteund door IT	Laag	<ul style="list-style-type: none"> • Een groot deel van de gegevens omtrent opgebouwde pensioenrechten wordt geadmireerd in geautomatiseerde gegevensbestanden en systemen aanwezig bij de administrateur. • Het pensioenfonds is geïnformeerd over de wijze waarop de administrateur omgaat met back-up, uitwijk, kleinere en grotere calamiteiten en beveiliging van geautomatiseerde gegevens en systemen. Het pensioenfonds heeft dit adequaat bevonden. • Het pensioenfonds beschikt over een IT beleid 	<p>Laag</p> <ul style="list-style-type: none"> • Jaarlijks door de externe uitvoerders verantwoording qua IT beveiligingsbeleid laten afleggen
Integriteitsrisico	Het risico dat de integriteit van het pensioenfonds wordt beïnvloed als gevolg van niet integere, onethische gedragingen van de organisatie, medewerkers of de leiding van het pensioenfonds	Laag	<ul style="list-style-type: none"> • Het pensioenfonds werkt volgens een gedragscode die door een ieder moet worden nageleefd. • De externe organisaties kennen uitgebreide compliance voorschriften en interne functiescheiding. Het fonds checkt het beloningsbeleid bij uitbesteders op onverantwoorde prikkels • Er is een ESG-beleid geformuleerd • Er is een klachten-, geschillen- en een incidentenmeldingsregeling. • Het onderzoek naar additionele beheersingsmaatregelen inzake cybercrime is opgestart bij de diverse uitvoerders • Het pensioenfonds beschikt over een compliance officer • Het pensioenfonds is AVG proof 	<p>Laag</p> <ul style="list-style-type: none"> • Jaarlijks monitoren : 1. Uitvragen privé-relaties 2 Awareness bestuur verhogen. 3. Extra aandacht voor belangenverstrengeling bij benoemingen • Jaarlijks vindt er een evaluatie met de diverse uitvoerders plaats
Juridisch risico	Het risico samenhangend met veranderingen in, en naleving van wet- en regelgeving en het mogelijk bedreigd worden van de rechtspositie van het pensioenfonds, met inbegrip van de mogelijkheid dat contractuele bepalingen niet afdwingbaar of niet correct gedocumenteerd zijn	Laag	<ul style="list-style-type: none"> • Bij de administrateur/uitvoerder is voldoende geschiktheid en ervaring aanwezig om de pensioenregeling adequaat en correct uit te voeren. • Het pensioenfonds heeft een bestuurdersaansprakelijkheidsverzekering. • Periodiek bijvoorbeeld bij herziening of aanpassing van contracten wordt expliciet gekeken naar formuleringen in de contracten rond contractbreuk, beëindiging van activiteiten en afdwingbaarheid in algemene zin. Hierbij wordt juridisch advies ingewonnen 	<p>Laag</p> <ul style="list-style-type: none"> • Het uitbestedingscontract met Appel wordt herzien.

3.7 Financiële paragraaf

Samenvatting van de financiële positie van het fonds en ontwikkelingen gedurende het jaar:

(* € 1.000)	Pensioen- vermogen	Technische voorzieningen	Dekkings- graad
Stand per 1 januari 2018	66.195	65.276	101,4%
Beleggingsresultaten	-2.314	2.745	
Premiebijdragen	1.809	1.630	
Uitkeringen	-1.577	-1.586	
Waardeoverdrachten	-146	-163	
Pensioenuitvoeringskosten	-290	-40	
Wijziging overlevingstafels	0	-722	
Overige	232	-63	
Stand per 31 december 2018	63.909	67.077	95,3%

De verandering in de dekkingsgraad is voornamelijk het gevolg van het resultaat op premie, rendement op beleggingen en renteverandering.

Het saldo van baten en lasten over de afgelopen jaren kan als volgt worden geanalyseerd:

(* € 1.000)	2018	2017	2016	2015
Premieresultaat	-71	-278	-160	59
Interestresultaat	-5.059	4.749	-1.183	-4.313
Pensioenkorting	-	-	-	-
Waardeoverdrachten	16	2	-70	-26
Overig resultaat	264	38	693	92
Kanssystemen	41	-264	144	-270
Wijziging overlevingstafels	722	-	-10	-
Wijziging grondslagen	-	-	-129	-
	-4.087	4.247	-715	-4.458

De technische voorzieningen zijn berekend op basis van de DNB rente termijnstructuur. De door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur komt ultimo 2018 overeen met een gemiddelde nominale rekenrente van 1,4% (ultimo 2017: 1,5%).

Uitvoeringskosten

	2018	2017
(* € 1.000)		
Administratieve uitvoeringskosten	290	268
In euro's per deelnemer	653	608
Vermogensbeheerkosten	240	292
In aantal basispunten over het gemiddeld belegd vermogen	38	47
Transactiekosten	100	90
In aantal basispunten over het gemiddeld belegd vermogen	16	14
Gemiddeld belegd vermogen	62.922	62.108

In de onderstaande paragrafen worden de kosten verder toegelicht.

Administratieve uitvoeringskosten

De administratieve uitvoeringskosten bestaan onder meer uit de kosten voor de administratie, actuaris, advies, accountant, automatisering en toezicht.

Vermogensbeheerkosten

Het totaal van de kosten voor vermogensbeheer in 2018 bedraagt 240 circa 52 minder dan in 2017. Deze daling wordt veroorzaakt door een daling van de beheerkosten en servicekosten ten opzichte van voorgaand jaar.

(* € 1.000)	2018	% van het gemiddeld belegd vermogen	2017	% van het gemiddeld belegd vermogen
Advieskosten en bewaarloon	76	0,12%	77	0,12%
Beheerkosten en servicekosten	163	0,26%	215	0,35%
Totaal	240	0,38%	292	0,47%

Beleggingsstijl/beleggingsmix

Het bestuur van het fonds voert een gedeeltelijk passieve en actieve beleggingsstijl uit. Per ultimo 2018 werd van de beleggingen circa 70% passief beheerd en circa 30% actief beheerd.

Transactiekosten

Het totaal van de geschatte transactiekosten in 2018 bedraagt 100 circa 10 meer dan in 2017. Deze schatting is gebaseerd op een opgave van de vermogensbeheerder.

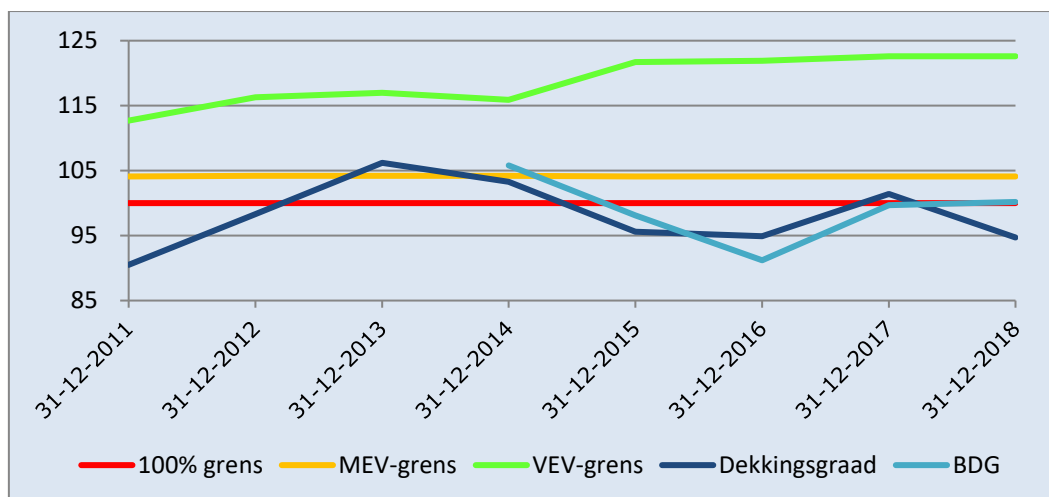
(* € 1.000)	2018	% van het gemiddeld belegd vermogen	2017	% van het gemiddeld belegd vermogen
Aan- en verkoopkosten beleggingstitels	100	0,16%	90	0,14%
Totaal	100	0,16%	90	0,14%

Aansluiting met jaarrekening

De toelichting op de vermogensbeheerkosten en de transactiekosten in het bestuursverslag wijkt op onderdelen af van de kosten zoals gepresenteerd in de jaarrekening. De toelichting in het bestuursverslag houdt rekening met de Aanbevelingen Uitvoeringskosten van de Pensioenfederatie. In de jaarrekening zijn de kosten verantwoord overeenkomstig de Richtlijnen van de Raad voor de Jaarverslaggeving.

Financiële positie

In de periode 2011-2018 hebben de beleidsdekkingsgraad, de nominale dekkingsgraad, het vereist eigen vermogen en het minimaal vereist eigen vermogen zich als volgt ontwikkeld :

Vanaf 1 januari 2015 is het zogenaamde nieuw Financieel Toetsingskader (nFTK) van toepassing. Met de nieuwe regelgeving beoogt de wetgever het Nederlandse pensioenstelsel minder gevoelig voor dagkoersen, en daarmee stabiel te maken. De nieuwe financieringsregels hebben ingrijpende gevolgen voor alle pensioenfonds, zo ook Stichting Pensioenfonds Coram. De belangrijkste gevolgen van het nFTK voor Stichting Pensioenfonds Coram worden hieronder nader toegelicht.

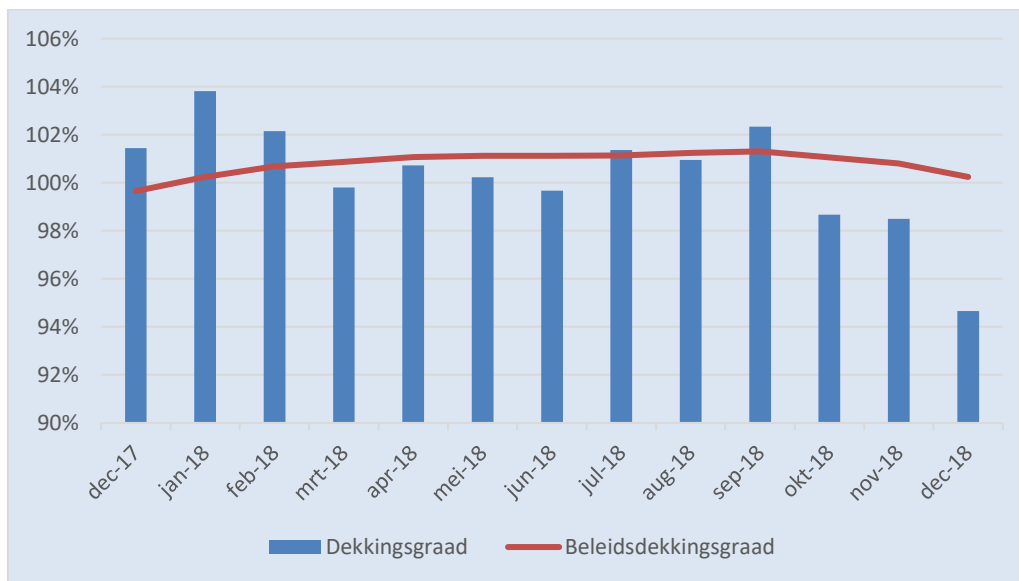
Beleidsdekkingsgraad

Onder het nFTK is de beleidsdekkingsgraad leidend voor alle beleidsmaatregelen. De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de dekkingsgraad van de afgelopen 12

maanden en is daarmee minder afhankelijk van dag-coersen. Per 31 december 2018 bedraagt de beleidsdekkingsgraad 100,2% (de beleidsdekkingsgraad per 31 december 2017 bedroeg 99,7%.)

Om de juistheid van de maandelijkse berekening van de dekkingsgraad en beleidsdekkingsgraad te waarborgen, zijn de interne beheersmaatregelen versterkt door de toevoeging van dit proces aan de ISAE 3402 verklaring van de pensioenadministrateur.

Onderstaande grafiek geeft de maand-op-maand-ontwikkeling aan van de dekkingsgraad en beleidsdekkingsgraad

Minimaal vereist eigen vermogen, vereist eigen vermogen en herstelplan

Het minimaal vereist eigen vermogen bedraagt per 31 december 2018 104,1%

Het vereist eigen vermogen per bedraagt 31 december 2018 121,4% en is licht gedaald ten opzichte van 2017. Het vereist eigen vermogen per 31 december 2017 bedroeg 122,6%.

Per 31 december 2017 was de beleidsdekkingsgraad 99,7% en lag daarmee onder het vereist eigen vermogen. Omdat er sprake is van een reservetekort was het fonds verplicht uiterlijk 1 april 2018 een actualisatie van het herstelplan in te dienen bij DNB.

Het fonds heeft op 27 maart 2018 een herstelplan verstuurd naar DNB. Hiermee vervalt het reeds bestaande herstelplan. In het nieuwe herstelplan heeft het fonds aangegeven welke maatregelen worden ingezet om binnen 10 jaar het vereist eigen vermogen te behalen. Op basis van het herstelplan wordt in 2027 een beleidsdekkingsgraad van ongeveer 124% bereikt. Bij het opstellen van het herstelplan heeft het bestuur zich laten ondersteunen door externe adviseurs en is het voorgenomen beleggingsbeleid afgestemd met de beleggingsadviescommissie. De belangrijkste maatregel uit het herstelplan is:

- ✓ Geen toeslagverlening tot een beleidsdekkingsgraad van 110% is bereikt. en vervolgens een beperkte toeslagverlening tot het vereist eigen vermogen is bereikt;
- ✓ In het herstelplan is geen maatregel tot korten van pensioenaanspraken opgenomen.

Onder de nieuwe regelgeving dient er gekort te worden op de pensioenaanspraken indien de beleidsdekkingsgraad 5 jaar op rij lager is dan de minimaal vereiste dekkingsgraad en de actuele dekkingsgraad ook lager is. Een eventuele korting mag ineens of verspreid over maximaal 10 jaar worden verwerkt. Dit is vooralsnog in 2018 niet van toepassing. De zes achtereenvolgende vaststellingsmomenten lopen op 31 december 2020 af. De beleidsdekkingsgraad op 31 december 2020 is bepalend of in 2021 de kortingsmaatregel al dan niet toegepast moet gaan worden.

Het herstelplan wordt periodiek geactualiseerd en is te raadplegen op de website van het pensioenfonds

Op 18 mei 2018 is van DNB bericht ontvangen dat DNB instemt met het ingediende herstelplan.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds bedraagt per ultimo 2018: 100,2% (ultimo 2017: 99,7%). De reële dekkingsgraad bedraagt per ultimo 2018: 81,7% (ultimo 2017: 80,9%)

Voor 2019 dient opnieuw een herstelplan ingediend te worden. Hiervoor wordt verwezen naar paragraaf 3.11

Toeslagbeleid

Onder het nFTK worden strengere voorwaarden gesteld aan het indexeren van pensioenaanspraken. Indexeren mag alleen indien de indexatie toekomstbestendig is. Dit betekent dat Pensioenfonds Coram alleen de pensioenen volledig mag verhogen indien de beleidsdekkingsgraad hoger is dan 122,6%. Met het oog op de huidige beleidsdekkingsgraad, is het de verwachting, gebaseerd op het herstelplan, dat de komende drie jaar geen indexatie en vervolgens slechts een gedeeltelijke indexatie van pensioenaanspraken kan plaatsvinden. Binnen negen jaar zou volgens de berekeningen uit het herstelplan weer volledige indexatie tot de mogelijkheden behoren. Sterk tegenvallende rendementen kunnen dit scenario dwarsbomen en mogelijk ook nog tot kortingen leiden.

De dekkingsgraad en de beleidsdekkingsgraad worden maandelijks gepubliceerd op de website.

De pensioenovereenkomst heeft het karakter van een uitkeringsovereenkomst met de kenmerken van een middelloonregeling. De aanspraken en de uitkeringen worden voorwaardelijk geïndexeerd.

Haalbaarheidstoets

De haalbaarheidstoets geeft inzicht in de samenhang tussen de financiële opzet, het verwachte pensioenresultaat en de risico's die daarbij gelden.

In 2015 is de (lange termijn) risicohouding vastgelegd door ondergrenzen voor het pensioenresultaat te bepalen. Het verwachte pensioenresultaat wordt vervolgens elk jaar aan deze grenzen getoetst.

In 2015 zijn de ondergrenzen voor de mediaan en de relatieve afwijking vastgesteld op respectievelijk 69% en 45% vanuit de feitelijke financiële positie.

Op basis van de meting per 1 januari 2018 bedraagt het resultaat 89,3% respectievelijk 31% waarmee de uitkomsten van de jaarlijkse haalbaarheidstoets voldoen aan de vastgestelde ondergrenzen.

3.8 Beleggingenparagraaf

De stabiliserende economische groei, de politieke onzekerheid, de handelsspanningen en de geleidelijke normalisatie van het monetaire beleid zorgden in 2018 in bijna alle beleggingscategorieën voor dalende rendementen. Dit kwam door verschillende factoren: de Federal Reserve (Fed) begon de rente effectief te verhogen, het handelsconflict tussen de Verenigde Staten en China dreigde economisch gezien roet in het eten te gooien en aan het begin 2018 waren de waarderingen in veel beleggingscategorieën aan de hoge kant.

De wereldwijde groei is vorig jaar gestabiliseerd. De onderliggende regionale verschillen zorgden voor minder stabiele kapitaalstromen en daarmee voor fluctuerende wisselkoersen, vooral in de vorm van een hogere Amerikaanse dollar als gevolg van een versoepeling van het begrotingsbeleid. Deze trend werd versterkt door een zwakker groeimomentum in Europa en Japan, waar de groei eind 2017 zeer solide was. Vanwege de regionale groeiverschillen werd verwacht dat ook het monetaire beleid uiteen zou lopen. Dit stuwde de koers van de dollar nog verder op. De markten hadden het onder deze omstandigheden moeilijk. Sommige segmenten waarin veel werd belegd, reageerden sterk op de stijging van de financieringskosten in dollars.

De Amerikaanse economie groeide in bijna heel 2018 sterk, dankzij eenmalige gunstige effecten van belastingverlagingen van president Trump. Fundamenteel gezien werd de groei positief beïnvloed door een sterke wisselwerking tussen de inkomsten en de bestedingen van zowel consumenten als bedrijven. Met zijn belastingbeleid wist Donald Trump de negatieve gevolgen van zijn protectionisme voor de Amerikaanse groei en de aandelenmarkt te verhullen. Hierdoor kon hij zich in handelsconflicten agressiever opstellen. Dit beleid zorgde er ook voor dat de Fed zich gesterkt voelde in een verdere verhoging van de rente, waardoor de dollar steeg.

De Fed verhoogde de rente vorig jaar vier keer (in maart, juni, september en december), telkens met 25 basispunten. Het beleid van Trump zorgde er echter ook voor dat Fed-voorzitter Jerome Powell constant zorgvuldig moest laveren tussen oververhitting van de binnenlandse markt en externe risico's die van invloed kunnen zijn op de Amerikaanse economie. In de loop van het jaar kreeg de Fed het steeds moeilijker door de combinatie van een soepeler begrotingsbeleid en protectionisme in de VS.

De Europese Centrale Bank (ECB) kondigde aan het begin van het jaar al aan dat zij haar kwantitatieve versoepeling in het vierde kwartaal zou beëindigen. De ECB hield woord, al benadrukte voorzitter Mario Draghi dat de centrale bank dit middel indien nodig opnieuw kan inzetten. De ECB zal de rente naar verwachting op zijn vroegst in september 2019 voor het eerst verhogen.

De Bank of Japan hield in 2018 vast aan haar rentebeleid en haar opkoopprogramma voor obligaties. In de afgelopen jaren is de inflatie ruim onder de 2% geweest. De inflatie is in 2018 rond de 1% geweest. Voor de komende jaren is de inflatieverwachting zeer laag.

Op politiek vlak waren er gedurende heel 2018 handelsspanningen. Aan het begin van het jaar introduceerde Trump importheffingen op USD 60 miljard aan Chinese goederen en op aluminium en staal uit een aantal landen. Deze spanningen liepen in het tweede en derde kwartaal verder op, waardoor er veel onzekerheid ontstond over hoe protectionistisch het beleid zou worden. Vooral opkomende economieën hadden last van de zorgen over de

gevolgen voor de groeivoorzichten van China en andere handelspartners van de VS op de lange termijn. Begin december spraken president Trump en zijn Chinese ambtgenoot Xi af om drie maanden lang geen nieuwe importheffingen in te voeren. Hierdoor namen de handelsrisico's voor de korte termijn af.

In Europa voerde de Brexit de boventoon. Aan het eind van het jaar bereikte de Britse premier Theresa May wel een uittredingsakkoord met de leiders van de Europese Unie, maar dit werd in haar eigen land niet goedgekeurd. Nadien zijn er in 2019 nog reparaties geweest in het uittredingsakkoord om in het parlement een meerderheid te krijgen maar dat is tot het moment van schrijven niet meer gelukt. De onzekerheid van de afgelopen twee jaar houdt dus nog even aan.

In Europa namen de politieke spanningen ook toe door de toename van het populisme in Italië en Frankrijk. In Italië resulteerden de verkiezingen van maart in een parlement zonder meerderheid en een coalitie tussen Lega en de anti-establishment partij Vijfsterren. De nieuwe populistische regering voerde een maandenlange begrotingsdiscussie met de ECB. Hoewel ze eind december eindelijk een compromis bereikten, was de binnenlandse vraag in Italië toen al fors verslechterd. Dit zorgde voor een afnemend vertrouwen onder ondernemers. In Frankrijk leidden protesten van de 'gele hesjes' in de laatste weken van het jaar tot rellen. President Macron moest gas terugnemen en concessies doen aan de demonstranten.

Wereldwijd herstelden aandelen van een zwak eerste kwartaal en behaalden in euro's gemeten een halfjaarresultaat van +3,6%. Dit bleek echter niet duurzaam. Sterker nog, aandelen verloren flink in de tweede jaarhelft en de laatste drie maanden vormden zelfs een van de slechtste kwartalen van de afgelopen 45 jaar. Wat betreft sectoren deden nutsbedrijven en gezondheidszorg het goed met jaarwinsten van respectievelijk 8,1% en 8,2%. De meeste sectoren eindigden echter in de min, waarbij de financiële sector, energie en basismaterialen dubbelcijferige verliezen leden.

Hoewel 2018 goed begon voor obligatiespreads, ging het vanaf februari bergafwaarts. Dit had meerdere oorzaken. Aan het begin van het jaar waren de waarderingen over het algemeen krap, na jaren met een lage volatiliteit en instroom in de categorie als gevolg van de zoektocht naar rendement. De combinatie van krappe waarderingen en de richting van het monetaire beleid was nadelig voor obligatiespreads. De toegenomen politieke risico's en de economische onzekerheid zorgden er uiteindelijk voor dat beleggers hun positionering aanpasten. Door zorgen om opkomende markten stegen de spreads op obligaties uit deze landen. Dit effect werd nog versterkt door valutatrends en de dalende grondstoffenprijzen. In Europa leidden zorgen over Italië tot hogere spreads op zowel investment grade- als high yield-obligaties. Hierdoor zijn de spreads weer beland op de niveaus van begin 2017 of 2016.

Alleen veilige staatsobligaties boden in 2018 enig soelaas, want de onzekerheid op de wereldwijde markten dreef beleggers richting veilige categorieën. Dit leidde aan het eind van het jaar tot lagere rentes op veilige staatsobligaties. De Amerikaanse 10-jaarsrente daalde in december met 30 basispunten, terwijl de 10-jaarsrente op Duitse staatsobligaties (Bunds) 7 basispunten inleverde. Ondanks de sterke dalingen in november en december steeg de Amerikaanse 10-jaarsrente in 2018 per saldo toch met 28 basispunten. De 10-jaarsrente op Duitse Bunds daalde in 2018 al met al met 19 basispunten.

In de tweede helft van 2018 raakte de olieprijs in een vrije val. De gezamenlijke olieproductie van Saudi-Arabië, Koeweit, de Verenigde Arabische Emiraten, Irak en Rusland nam tussen mei en december met ongeveer 1,4 miljoen vaten per dag toe. Hierdoor was het aanbod veel groter dan de vraag. De olieprijs daalde in drie maanden tijd van 75 dollar (West Texas Intermediate) naar 45 dollar per vat. Begin december sprak de OPEC+ af om de productie met 1,2 miljoen vaten per dag te beperken om de markt weer in evenwicht te brengen.

Opkomende markten kregen in 2018 te maken met een correctie. Vanaf het eind van de eerste jaarhelft verslechterde de financiële omstandigheden. Opkomende markten bleven per saldo duidelijk achter bij ontwikkelde markten, zowel voor aandelen als obligaties. Dit kwam vooral door het protectionisme van Trump en de enigszins afgenomen zoektocht naar rendement als gevolg van de sterkere dollar en de hogere Amerikaanse rentes.

Vooruitzichten

Het economische klimaat zal in 2019 waarschijnlijk worden gedreven door een tweestrijd tussen enerzijds relatief goede economische fundamenten en anderzijds toenemende politieke risico's. Overheidsuitgaven en productiviteitsgroei kunnen een positief effect hebben; politieke risico's (Brexit, 'gele hesjes' in Frankrijk) kunnen voor veel onrust zorgen. Verwacht wordt dat er sprake zal zijn van verdere convergentie in de ontwikkelde markten. De eenmalig gunstige belastingeffecten in de VS zullen verdwijnen en de Europese en Japanse economieën zullen, gesteund door een solide binnenlandse groei en een gunstig monetair klimaat, verder kunnen herstellen. De verschillen tussen opkomende landen kunnen toenemen.

De Fed sloot 2018 af met een renteverhoging van 25 basispunten. De eerdere verwachting dat nog renteverhogingen door de Fed worden doorgevoerd in 2019 is door de tegenvallende cijfers en vele onzekerheden (handelsoorlog, Brexit, Chinese economie) gewijzigd. Nu wordt uitgegaan van geen renteverhogingen en mogelijk een kans op een renteverlaging in 2019. De ECB beëindigde eind 2018 officieel haar opkoopprogramma voor obligaties. De ECB heeft aangegeven dat beperkte renteverhogingen gezien de huidige ontwikkelingen niet eerder dan 2020 worden verwacht.

Aandelen

Na het voor aandelen desastreuze laatste kwartaal van 2018 wordt, gedreven door de wereldwijde winstgroei, voor 2019 uitgegaan van een gematigd positief aandelenrendement. Hogere lonen kunnen de winstmarges onder druk zetten en de productiviteitsgroei blijft dus belangrijk. Het aantal faillissementen zal beperkt blijven. De lage rente zet een basis voor blijvende interesse in aandelen.

Obligaties

Verwacht wordt dat in 2019 het monetaire beleid wereldwijd verder zal worden genormaliseerd. Hierdoor kunnen de rentes op veilige staatsobligaties eveneens verder normaliseren en dat kan zorgen voor opwaartse druk op de obligatierentes. De kans op politieke onzekerheid blijft aanwezig, er zullen periodes zijn waarin de rentes zullen dalen. Belangrijk aspect in de renteontwikkeling is de ontwikkeling van de inflatie. Blijft de inflatie onder de doelstelling van 2% dan is de kans op structureel hogere rentes beperkt.

Vastgoed

Verwacht wordt dat vastgoed zal profiteren van een stijgende belangstelling bij beleggers, vooral in de VS. De opkomst van e-commerce en een verdere verschuiving naar flexwerken aan de vraag naar winkelruimte en kantoorruimte drukken.

Beleggingsbeleid 2018

Belegd vermogen

Het is de ambitie om het kapitaal dat aan het pensioenfonds is toevertrouwd zo te beheren, dat alle participanten nu en in de toekomst een goed pensioen wordt geboden. Het is het streven van het pensioenfonds om dit pensioen te indexeren om de koopkracht voor de deelnemers in stand te houden. De premie die door werkgever en werknemer worden betaald zijn niet voldoende om de uiteindelijke pensioenen mee te kunnen financieren. Dit betekent dat het pensioenfonds dit moet verdienen met beleggen. Het pensioenfonds neemt dus weloverwogen beleggingsrisico's, omdat het van mening is dat beleggingsrisico, gemiddeld genomen, op de lange termijn beloond wordt met een positief rendement. Zo probeert het pensioenfonds een zo optimaal mogelijk resultaat voor haar deelnemers te realiseren. Het pensioenfonds heeft bewust gekozen voor een eenvoudig en transparant beleggingsbeleid. Het vermogen van het pensioenfonds is, mede op basis hiervan, bij één vermogensbeheerder ondergebracht. De vermogensbeheerder selecteert in overleg met het pensioenfonds de beleggingsfondsen. De beleggingsfondsen kunnen van de vermogensbeheerder zelf zijn of van een andere vermogensbeheerder.

Het belegd vermogen van het pensioenfonds is in het verslagjaar gedaald met € 2,2 miljoen van € 64,4 miljoen naar € 62,2 miljoen (inclusief de waarde van renteoverlay). Het totaal rendement bedraagt negatief 3,5% versus de benchmark van minus 3,1%. De beleggingsportefeuille heeft een beperkt lager rendement behaald ten opzichte van de benchmark. Het verschil is grotendeels toe te wijzen aan de beheerkosten van zowel de actief als passief beheerde beleggingsfondsen.

De beleggingsportefeuille is opgedeeld in een matching portefeuille (strategische weging 50%) en een return portefeuille (strategische weging 50%). De matching portefeuille heeft ten doel om het renterisico met de verplichtingen te stabiliseren. De matching portefeuille heeft een rendement behaald van 0,7%. In de matching portefeuille zijn opgenomen de LDI (Liability Driven Investments) fondsen en het bedrijfsobligatiefonds. De return portefeuille heeft het doel om waarde toe te voegen aan de beleggingsportefeuille. De return portefeuille heeft een negatief rendement behaald van 7,9%.

Strategische beleggingsmix en bandbreedtes

De beleggingsportefeuille is onderverdeeld in een matching portefeuille en een return portefeuille. Vervolgens is voor elke beleggingscategorie één beleggingsfonds geselecteerd. In onderstaande tabel is een overzicht opgenomen welke beleggingscategorieën onder de matching- en welke onder de return portefeuille vallen. Tevens is in de tabel de strategische norm en de daarbij behorende bandbreedtes opgenomen. De strategische mix en de bandbreedtes zijn in 2018 niet aangepast.

Categorie	Strategisch	Bandbreedte	
		onder	boven
Matching portefeuille	50,0%	40,00%	60,00%
Staatsobligaties / LDI fondsen	Floating		
Bedrijfsobligaties	Floating		
Return portefeuille	50,0%	42,50%	57,50%
Vastrentende waarden			
High Yield	5,0%	3,75%	6,25%
Emerging Markets	5,0%	3,75%	6,25%
Zakelijke waarden			
Mature markets	30,0%	27,50%	32,50%
Emerging markets	5,0%	3,75%	6,25%
Vastgoed	5,0%	3,75%	6,25%
Cash	0,0%	0,00%	5,00%

De weging van staatsobligaties / LDI fondsen en bedrijfsobligaties zijn niet strategisch vastgelegd en “floaten” op basis van marktwaarde.

Portefeuille invulling

In onderstaande tabel is de verdeling van de beleggingsportefeuille opgenomen per ultimo 2018. Per ultimo jaar was de matching portefeuille 2,4% overwogen en de return portefeuille 2,4% onderwogen.

Beleggingscategorie	Waarde	Weging	Norm
	x € 1 mln	%	%
Matching portefeuille	32,6	52,4	50
Staatsobligaties / LDI fondsen	17,0	27,3	
Bedrijfsobligaties	15,6	25,1	
Return portefeuille	29,6	47,6	50
<i>Vastrentende waarden</i>	6,2	10,0	10
Emerging Markets Debt	3,1	5,0	5
High Yield obligaties	3,1	5,0	5
<i>Zakelijke waarden</i>	23,4	37,6	40
Aandelen ontwikkelde markten	17,5	28,1	30
Aandelen emerging markets	2,9	4,7	5
Vastgoed	3,0	4,8	5
Cash	0,0	0,0	
Valuta overlay	0,0		
Totaal	62,2	100,0	

In onderstaande tabel is een overzicht van de beleggingsfondsen opgenomen. In dit overzicht is ook aangegeven of het beleggingsfonds actief of passief wordt beheerd en welke geografische verdeling van toepassing is.

Categorie	Mandaat	Stijl	Scope
Matching portefeuille			
Staatsobligaties / LDI fondsen	BNP	passief	Euro
Bedrijfsobligaties	BNP	actief	Wereld
Return portefeuille			
<i>Vastrentende waarden</i>			
Emerging markets obligaties	State Street	passief	Wereld
High Yield obligaties	BNP	actief	Wereld
<i>Zakelijke waarden</i>			
Volwassen markten aandelen	Northern Trust	passief	Wereld
Emerging Markets Equity	BNP	passief	Wereld
Vastgoed. Beursgenoteerd	BNP	passief	Europa
Cash	BNP	-	

Vermogensbeheerder BNP voert geen tactisch beleid uit tussen de beleggingsfondsen. De beleggingsfondsen worden overwegend passief beheerd. Het pensioenfonds heeft in 2017 aan de beheerder aangegeven om de return portefeuille tijdelijk beperkt te overwegen ten opzichte van de strategische norm, echter de positie dient wel binnen de bandbreedte te blijven. Deze overweging is door het pensioenfonds begin 2018 opgeheven en de positie is teruggebracht naar de strategische norm. Een andere tactische beslissing van het pensioenfonds is een licht onderwogen positie van de rentehedge echter wel binnen de bandbreedte. Begin 2019 is deze tactische afwijking van de rentehedge beëindigd. De tactische beslissingen zijn gedurende het jaar nauwlettend gevolgd en periodiek geëvalueerd. De monitoring van de beleggingsfondsen vindt op maandbasis plaats door de beleggingscommissie van het pensioenfonds. Jaarlijks wordt met de beheerder de resultaten van de uitvoering van het beleggingsbeleid geëvalueerd.

Gedurende 2018 heeft de beleggingscommissie van het pensioenfonds naast de reguliere taken diverse jaarlijkse onderwerpen behandeld: rentebeleid, valutabeleid, risicobeheersing, concentratierisico, securities lending en beleggingskosten. Het pensioenfonds heeft eind 2017 besloten om het discretionair valuta afdekkingsbeleid te beëindigen en te kiezen voor beleggingsfondsen waarin valuta afdekking plaats vindt. In het derde kwartaal 2018 is voor het bestaande vastgoedfonds een nieuwe share class geïntroduceerd waarin het valutarisico wordt afgedekt. Het pensioenfonds is voor vastgoed overgestapt naar deze nieuwe share class. Het valutarisico van de volwassen markten van het pensioenfonds wordt in de beleggingsfondsen afgedekt.

Rendement

Het beleggingsrendement is gedefinieerd als de som van alle directe beleggingsinkomsten (waaronder rente en dividenden), opbrengsten ten gevolge van waardevermeerderingen c.q. –verminderingen en alle overige aan de beleggingen te relateren opbrengsten en kosten. Het doel is om een totaalrendement te behalen (binnen een afgesproken risicobudget bepaald in de ALM studie) dat voldoet aan de doelstelling van het pensioenfonds.

Het rendement in 2018 bedraagt minus 3,5% versus de benchmark van minus 3,1%. De matching portefeuille heeft een rendement behaald van 0,7% en de desbetreffende index heeft een rendement behaald van 1,2%; een underperformance van 0,5%. De matching portefeuille is onderverdeeld in LDI fondsen en een bedrijfsobligatiefonds. Door de gedaalde rente in 2018 heeft de matching portefeuille een positief rendement behaald. Dit geldt zowel voor de LDI fondsen als voor het bedrijfsobligatiefonds. De underperformance van de matching portefeuille wordt zowel door het bedrijfsobligatiefonds als door de LDI fondsen veroorzaakt. Het actief beheerd bedrijfsobligatiefonds laat een underperformance zien van 0,9% ten opzichte van de benchmark van het beleggingsfonds.

De return portefeuille heeft in 2018 een negatief rendement behaald van 7,9% en een underperformance van 0,3% ten opzichte van de benchmark. Alle beleggingscategorieën hebben over het jaar negatieve rendementen behaald. De beleggingscategorieën emerging markets obligaties en high yield obligaties hebben de minst negatieve rendementen in 2018 behaald met respectievelijk -1,4% en -5,0%. Meer rendementscijfers zijn in onderstaande tabel terug te vinden.

Rendementen 2018 in %	Fonds	Index	Out/Under na kosten
Totaal portefeuille	-3,5	-3,1	-0,4
Matching portefeuille	0,7	1,2	-0,5
Bedrijfsobligaties	-4,0	-3,1	-0,9
LDI 00-10 jaar	2,2	3,2	-1,0
LDI 10-20 jaar	4,9	5,3	-0,4
LDI 20-25 jaar	6,2	5,9	0,3
LDI 25-35 jaar	7,9	7,1	0,7
LDI 35-50 jaar	10,2	8,2	2,1
Return portefeuille	-7,9	-7,6	-0,3
Vastrentende waarden	-3,3	-2,1	-1,2
Emerging markets obligaties	-1,4	0,0	-1,4
High Yield obligaties	-5,0	-4,4	-0,6
Zakelijke waarden	-8,9	-9,1	0,2
Volwassen markten aandelen	-8,7	-9,0	0,3
Emerging Markets Equity	-10,3	-10,3	-1,6

Vastgoed. Beursgenoteerd	-8,6	-8,5	-0,1
Vastgoed Europe	-8,6	-8,5	-0,1

In onderstaande tabel is het relatief rendement van de return portefeuille ten opzichte van de index (out/underperformance) uitgesplitst naar allocatie-, selectie- en valuta effect.

- ✓ Het allocatie effect is het over- en onderwegen van de categorie ten opzichte van de norm.
- ✓ Het selectie effect is de rendementsafwijking van de portefeuillemanager van het beleggingsfonds ten opzichte van de index van het fonds.
- ✓ Het valuta effect is het effect van valutaschommelingen die niet zijn afgedekt in de portefeuille maar wel in de index.
- ✓ De underperformance van de return portefeuille van 0,20% is het gevolg van -0,11% allocatie effect, -0,06% selectie effect en -0,03% van het valuta effect. Het fondsrendement en het indexrendement zijn voor de beleggingscategorieën weergegeven op basis van contributie. Dit wil zeggen dat het fondsrendement en het indexrendement op beleggingscategorie niveau zijn weergegeven op basis van de weging in de beleggingsportefeuille.

Rendement attributie in %	YTD Fonds	YTD Index	Out/under	Allocatie	Selectie	Valuta
Return portefeuille	-10,3	-10,1	0,2	-0,11	-0,06	-0,03
<i>Vastrentende waarden</i>						
<i>Emerging markets obligaties</i>	-1,7	-1,2	-0,6	-0,08	-0,09	-0,02
<i>High Yield obligaties</i>	1,5	2,1	-0,6		-0,05	-0,02
<i>obligaties</i>	-4,8	-4,4	-0,4		-0,04	0,00
<i>Zakelijke waarden</i>	-12,8	-12,8	0,0	-0,05	0,04	-0,01
<i>Volwassen markten aandelen</i>	-13,6	-13,7	0,1		0,04	-0,01
<i>Emerging Markets Equity</i>	-7,6	-7,5	0,0		0,00	0,00
<i>Vastgoed. Beursgenoteerd</i>	-8,9	-8,7	-0,2	-0,01	-0,02	0,00
<i>Vastgoed Europe</i>	-8,9	-8,7	-0,2		-0,02	0,00
<i>Cash</i>	0,0	0,0	0,0	0,00	0,00	0,00

Rente afdekking

De matching portefeuille is ingericht om de rentegevoeligheid van de beleggingsportefeuille met de rentegevoeligheid van de voorziening pensioenverplichtingen voor een deel te matchen. De rente afdekking op basis van UFR methodiek is 50% (strategisch). De bandbreedte voor de rente afdekking is 45% - 55%. Bij de rente afdekking wordt ook rekening gehouden met de verschillende looptijduckets. De beheerder zorgt voor een zo goed mogelijke spreiding van de rente afdekking over alle looptijden (curvespreiding).

Als de rente afdekratio buiten de bandbreedte is, zal de beheerder de rente afdekking weer optimaliseren en de rentehedge ratio binnen de bandbreedte richting de 50% brengen. In het boekjaar is met de beheerder afgesproken om een onderwogen positie te hebben in de

renteafdekking en een tactische norm te hanteren van circa 46,5% met een bandbreedte (45%-50%).

De hedge ratio per ultimo jaar bedraagt 47,4% en bewoog gedurende het verslagjaar tussen de 46,4% en 47,7%. De rentehedge berekening vindt plaats op basis van de rekenrente van DNB en op basis van de rentegevoeligheid (DV01) van de kasstromen van de matching portefeuille versus de rentegevoeligheid van de kasstromen van de voorziening pensioenverplichting.

Valuta afdekking

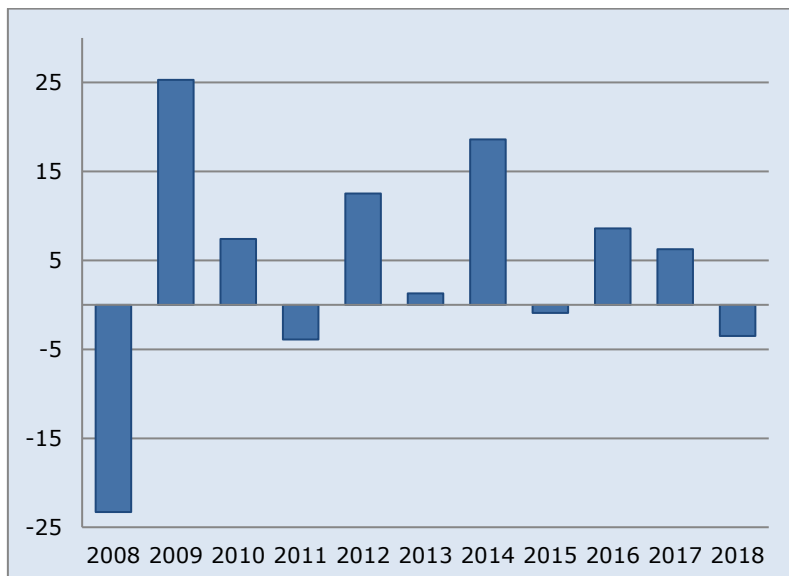
Het pensioenfonds heeft besloten om overwegend in Euro gerelateerde beleggingen of beleggingsfondsen, waarin het valutarisico is afgedekt, te beleggen. Het pensioenfonds belegt echter in verschillende wereldfondsen, waardoor toch valutarisico aanwezig is. De beheerder heeft in 2017 voor het pensioenfonds een discretionair mandaat valuta overlay uitgevoerd waarbij de exposure naar US dollars, Britse ponden en Japanse yen 100% werden afgedekt. De exposure naar Hong Kong dollars werd in de afdekking van de US dollars meegenomen (hoge correlatie tussen beide valuta). Beleid is om het valutarisico van Emerging Markets niet af te dekken vanwege de hoge kosten en te anticiperen op appreciatie van de lokale valuta op de lange termijn. Eind 2017 is besloten om het discretionair valuta overlay te beëindigen, mede gebaseerd op de wijzigende EMIR regels op dit gebied. Het pensioenfonds heeft gekozen om in de maand december 2017 over te stappen naar Euro hedged beleggingsfondsen voor de beleggingscategorieën: bedrijfsobligaties en aandelen volwassen markten. Voor het beursgenoteerd vastgoedfonds is de overstap naar een Euro share class pas in het derde kwartaal 2018 gemaakt, toen deze share class beschikbaar werd en daardoor de Britse pond weer afgedekt was.

Benchmarks

De beleggingen van het pensioenfonds zijn ondergebracht in goed gediversifieerde beleggingsfondsen. De benchmarks per ultimo 2018 zijn in onderstaande tabel opgenomen.

Beleggingscategorie	
Matching portefeuille	
Bedrijfsobligaties / LDI fopndsen	LDI- Barclays Methodology - Bucket x-x yr customized in buckets
Bedrijfsobligaties	50% Bloomberg Barclays US aggregate Corporate + 50% Bloomberg Barclays Euro aggregate corporate (hedged in Eur)
Return portefeuille	
Vastrentende waarden	
Emerging markets obligaties	Barclays EM Loc Curr. Liquid government Index
High Yield obligaties	Merrill Lynch BB-B Non-Fin Dev Markets High Yield Constr. (hedged in Eur)
<i>Zakelijke waarden</i>	
Volwassen markten aandelen	MSCI World custom ESG 100% hedged to Eur
Emerging Markets Equity	MSCI Emerging Markets ex-Controversial Weapons Net return Index
Vastgoed. Beursgenoteerd	FTSE EPRA Developed Europe

Het rendement over de afgelopen 11 jaar geeft het volgende beeld:

Verantwoord beleggen

Het pensioenfonds is zich bewust van haar maatschappelijke functie en verantwoordelijkheden. Het pensioenfonds streeft naar een zo hoog mogelijk rendement binnen het gekozen risicoprofiel van de beleggingen. Het pensioenfonds wil hierbij tevens een maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid (MVB beleid) uitvoeren. Het MVB beleid van het pensioenfonds is van toepassing op de totale beleggingsportefeuille⁸. Voor de uitvoering van het MVB beleid heeft het pensioenfonds de volgende aandachtsgebieden (ESG-factoren):

- ✓ Environment: Klimaat, lucht- en watervervuiling en ontbossing.
- ✓ Social: Mensenrechten, arbeidsnormen, gender en diversiteit.
- ✓ Government: Samenstelling bestuur, omkoping en corruptie en beloning.

De beleggingen van het pensioenfonds zijn ondergebracht in beleggingsfondsen. Dit legt beperkingen op aan het pensioenfonds om haar MVB beleid zonder meer te kunnen implementeren. Bij het selectiebeleid door het pensioenfonds van vermogensbeheerders respectievelijk beleggingsfondsen zal ESG beleid dan ook als een belangrijk selectiecriteria worden meegewogen.

De instrumenten voor de uitvoering door de vermogensbeheerder die het pensioenfonds benadrukt zijn het voeren van de dialoog met ondernemers en het voeren van actief stembeleid om tot andere besluitvorming te komen bij de ondernemingen. Hebben deze instrumenten geen effect dan zal het pensioenfonds er bij de beheerder van de beleggingsfondsen op aandringen tot uitsluiting van de onderneming over te gaan.

⁸ Gefaseerde invoering 2019-2021.

Per 1 januari 2013 conformeert het pensioenfonds zich aan het verdrag inzake het uitsluiten van beleggingen in ondernemingen gerelateerd met clustermunitie, zoals dit is opgenomen in artikel 21a van het Besluit marktmisbruik Wft. Daarnaast onderschrijft het bestuur de door de Pensioenfederatie opgestelde intentieverklaring Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (IMVO).

Jaarlijks wordt het MVB beleid met de beheerder voor de beleggingsfondsen besproken. Bij deze evaluatie wordt gelet op de eerder genoemde wettelijke uitsluiting van ondernemingen in clustermunitie, maar ook op het gevoerde beleid van de beheerder op het gebied van ESG-factoren (aandachtsgebieden). Het denken over verantwoord beleggen is continue in beweging. Daarom evalueert het pensioenfonds periodiek het eigen MVB beleid.

3.9 Pensioenparagraaf

Het pensioenreglement is aangepast aan de gewijzigde pensioenregeling per 1 januari 2018.

Kenmerken regeling

De kenmerken van de pensioenregeling zijn als volgt:

Onderwerp	2019	2018
Pensioensysteem	Middelloodregeling	Middelloodregeling
Pensioenleeftijd	67	67
Pensioengevend salaris	max € 107.593	max € 105.075
Franchise	€ 14.770	€ 14.297
Opbouwpercentage vast salaris	1,738%	1,738%
Nabestaandenpensioen	70%	70%
Premie in procenten van de pensioengrondslag	29,5%	29,5%

Per 1 januari 2018 is de wettelijke pensioenrichtleeftijd verhoogd van 67 naar 68 jaar. Het bestuur heeft, in overleg met de onderneming, besloten om het jaarlijkse opbouwpercentage te verlagen van 1,875% naar 1,738%. Hierdoor is de pensioenleeftijd gehandhaafd gebleven op 67 jaar.

Voor de rest zijn er in 2018 geen wezenlijke wijzigingen in het pensioenreglement geweest. Naast enkele tekstuele wijzigingen zijn de wettelijke bedragen zoals de franchise en het maximaal pensioengevend salaris aangepast

Toeslagbeleid

Het pensioenfonds heeft in de fondsdocumenten het volgende opgenomen over toeslagen:

Het fonds heeft een voorwaardelijk toeslagbeleid, gebaseerd op de ambitie de pensioenen waardevast te houden. De daarbij gehanteerde maatstaf is de prijsinflatie (CBS prijsindexcijfer afgeleid van periode september - september). Er zal alleen toeslagverlening plaats kunnen vinden, voor zover dit toekomstbestendig is. Dat wil zeggen dat de financiële positie van het pensioenfonds zodanig is dat het te verlenen toeslagpercentage ook naar verwachting in de toekomst uitgekeerd zal kunnen worden.

De mate van toeslagverlening wordt jaarlijks vastgesteld door het bestuur en is afhankelijk van de financiële positie van het fonds. Er bestaat geen recht op toeslagen en er wordt hiervoor geen reserve aangehouden. Het bestuur hanteert voor een besluit over de feitelijke toekenning de onderstaande beleidsstaffel als leidraad:

Beleidsdekkingsgraad	Toeslag
Lager dan 110%	Nihil.
Tussen 110% en wettelijke grens voor volledige toeslagverlening	Deel dat toekomstbestendig (conform wettelijke bepalingen) kan worden verleend
Boven de wettelijke grens voor volledige toeslagverlening	Volledige toeslagverlening + eventueel inhaaltoeslagen en herstel van kortingen

De gedeeltelijke toeslagverlening (indien van toepassing) en de grens voor volledige toeslagverlening wordt jaarlijks vastgesteld zodanig dat deze voldoet aan de eis van toekomstbestendigheid. Per 1 januari 2018 is geen toeslag toegekend aan zowel de actieve- als de inactieve deelnemers.

Mutatieoverzicht deelnemers

	Actief	Slaper	Pensioen-gerechtigd	Totaal
Stand per 1 januari 2018	225	421	216	862
Nieuwe deelnemers	25			
Ontslag	-32	32		
Waardeoverdracht/afkoop		-11		
Ingang pensioen	-2	-11	21	
Overlijden	-1	-3	-7	
Expiratie			-1	
Stand 31 december 2018	215	428	229	872

Mutatieoverzicht Pensioengerechtigden

	OP	PP	WZP	Totaal
Stand per 1 januari 2018	153	61	2	216
Ingang pensioen	13	8		21
Overlijden	-7			-7
Expiratie			-1	-1
Stand 31 december 2018	159	69	1	229

3.10 Actuariële paragraaf

Actuariële analyse

De actuariële analyse van het saldo van baten en lasten kan als volgt worden weergegeven:

(* € 1.000)	2018	2017
Premieresultaat		
Premiebijdragen	1.809	1.807
Pensioenopbouw	-1.630	-1.853
Onttrekking uit voorziening pensioenverplichtingen voor pensioenuitvoeringskosten	40	36
Pensioenuitvoeringskosten	-290	-268
Interestresultaat		
Beleggingsresultaten	- 2.314	3.727
Rentetoevoeging voorziening pensioenverplichtingen	169	141
Indexering en overige toeslagen	-	4
Wijziging marktrente	-2.914	881
Wijziging overlevingstafels	722	-
Wijziging excasso kosten	-	-
Overig resultaat		
Resultaat op waardeoverdrachten)	16	2
Resultaat op kanssystemen	41	-264
Overige baten en lasten	264	34
Saldo van baten en lasten	-4.087	4.247

Kostendekkende premie

(* € 1.000)	
Zuiver kostendekkende premie	2.382
Gedempte kostendekkende premie	1.644
Ontvangen (feitelijke) pensioenpremie	1.809

Op basis van de in de ABtN beschreven methodiek dient een premie te worden ontvangen in 2018 ter grootte van 1.644. De door het pensioenfonds ontvangen pensioenpremie van 1.809 is hoger dan de conform de actuariële en bedrijfstechnische nota (ABtN) vastgestelde gedempte premie.

Samenstelling zuiver kostendeekkende premie en feitelijke premie :

(* € 1.000)	
1. Actuarieel benodigde koopsom voor pensioenopbouw en risicodekking tijdens het boekjaar in verband met de aangroei van pensioenverplichtingen	1.739
2. Opslag voor het bij de aangroei van pensioenverplichtingen behorende vereist eigen vermogen	393
3. Opslag voor de bij de aangroei van de pensioenverplichtingen behorende uitvoeringskosten	250
4. Actuarieel benodigde premie met betrekking tot de voorwaardelijke onderdelen van de pensioenregeling (met inachtneming van de geformuleerde ambitie en de afgesproken wijze van financieren)	-
5. Kostendeekkende premie = 1 + 2 + 3 + 4	2.382
6. Bijdrage aan herstel van de dekkingsgraad	-573
7. Feitelijke premie = 5 + 6	1.809

De feitelijke premie is (beperkt) hoger dan de (tenminste) te ontvangen premie . De premie is vooraf (ex-ante) kostendeekkend vastgesteld Er is derhalve geen sprake van een premiekorting of een onjuist vastgestelde premie.

Rol en bevindingen van de certificierend actuaris

De certificierend actuaris heeft de opdracht om vast te stellen dat het fonds voldoet aan de vereisten vanuit artikel 126 tot en met 140 PW. De belangrijkste bevinding die door de certificierend actuaris is gerapporteerd :

- ✓ Wij bevelen het bestuur aan om de hoogte van de kostenopslag nauwlettend te monitoren in relatie tot de mogelijke alternatieve toekomstige uitvoeringsopties en mede met het oog op de eventuele uitvoering van de maatregel MVEV eind 2020.
- ✓ Wij bevelen aan om de processen omtrent de risicoherverzekering aan te scherpen, onder andere om zeker te stellen dat schadegevallen gelijktijdig worden verwerkt aan de activa zijde (vordering op de herverzekeraar) als de passiva zijde (toename TV) van de balans.

Oordeel van de certificierend actuaris over de financiële positie (RJ 610.503)

In zijn actuariële verklaring heeft de certificierend actuaris geoordeeld dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 PW met uitzondering van de artikelen 131, 132 en 133 vanwege het feit dat het eigen vermogen negatief is. De vermogenspositie is naar de mening van de certificierend actuaris slecht, omdat het aanwezig eigen vermogen negatief is.

Indien de beleidsdekkingsgraad de komende jaren gedurig lager blijft uitkomen dan het niveau van de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen, dan zal per 31 december 2020 een kortingsmaatregel moeten worden genomen.

3.11 Toekomstparagraaf

Toekomstbestendigheid

Het bestuur van het fonds heeft in het afgelopen jaar nagedacht over de toekomstbestendigheid van het fonds. Hierbij zijn onder meer de kostenstructuur, premieruimte en aard en ontwikkeling van het deelnemersbestand betrokken. In samenwerking met de sociale partners onderzoekt het bestuur alternatieven voor de uitvoering van de pensioenregeling.

Het fonds verzorgt elk kwartaal een voortgangsrapportage aan DNB. De actuele stand van zaken op het moment van afronding van dit jaarverslag is dat er gesprekken worden gevoerd over de mogelijkheid tot onderbrenging van de pensioenaanspraken bij een bedrijfstakpensioenfonds.

Herstelplan 2019

Omdat de beleidsdekkingsgraad per 31 december 2018 (100,2%) nog steeds ruim onder het vereist eigen vermogen ligt is er sprake van een reservetekort. Het fonds is hierdoor verplicht uiterlijk 1 april 2019 een actualisatie van het herstelplan in te dienen bij DNB. Stichting Pensioenfonds Coram heeft een geactualiseerd herstelplan ingediend bij DNB op 29 maart 2019. Hieruit blijkt dat herstel binnen een periode van 10 jaar kan plaatsvinden. DNB heeft op 23 mei 2019 ingestemd met het ingediende herstelplan.

IORP-II

In januari 2019 zijn de wijzigingen uit hoofde van de IORP II in werking getreden. Het fonds heeft hiervoor in 2018 reeds maatregelen getroffen teneinde aan de gewijzigde regelgeving hieromtrent te voldoen. De belangrijkste maatregel die het fonds heeft getroffen betreft de inrichting van de drie sleutelfuncties: de risicobeheerfunctie, de actuariële functie en de interne auditfunctie. Voor nadere informatie verwijzen we naar hoofdstuk 3.2

Geldrop, 14 juni 2019

Stichting Pensioenfonds Coram

Ir. P. Hulshof MBA (voorzitter)

R.A.M. Rosenau (secretaris)

Mevr. J. Cats

Mevr. S. Smits

Stichting Pensioenfonds Coram

Stichting Pensioenfonds Coram

Jaarrekening 2018

4 JAARREKENING

4.1 Balans

(* € 1.000)	Ref.	31 december 2018	31 december 2017
ACTIVA			
Beleggingen voor risico pensioenfonds	1.		
Aandelen		23.457	26.742
Vastrentende waarden		38.680	36.964
		<u>62.137</u>	<u>63.706</u>
Herverzekeringsdeel technische voorzieningen	2.	1.185	1.058
Vorderingen en overlopende activa	3.		
Premies		61	496
Verzekeringsmaatschappijen		457	301
Overige		12	1
		<u>530</u>	<u>798</u>
Overige activa	4.		
Liquide middelen		215	779
Totaal activa		<u>64.067</u>	<u>66.341</u>

(* € 1.000)	Ref.	31 december 2018	31 december 2017
PASSIVA			
Stichtingskapitaal en reserves	5.		
Risicoreserve		14.329	14.744
Algemene reserve		<u>-17.497</u>	<u>-13.825</u>
		-3.168	919
Technische voorzieningen	6.		
Voorziening pensioenverplichtingen		67.077	65.276
Overige schulden en overlopende passiva	7.	158	146
Totaal passiva		<u>64.067</u>	<u>66.341</u>

4.2 Staat van baten en lasten

(* € 1.000)	Ref	2018	2017
BATEN			
Premiebijdragen van werkgever en werknemers	8	1.809	1.807
Beleggingsresultaten risico pensioenfonds	9	-2.314	3.727
Overige baten	10	216	104
		<u>-289</u>	<u>5.638</u>
LASTEN			
Pensioenuitkeringen	11	-1.577	-1.465
Pensioenuitvoeringskosten	12	-290	-268
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor rekening van het pensioenfonds	13		
Pensioenopbouw		-1630	-1.853
Rentetoevoeging		169	141
Onttrekking pensioenuitkeringen		1.568	1.426
Onttrekking uitvoeringskosten		40	36
Wijziging marktrente		-2.914	881
Overdracht van rechten		163	2
Wijziging overlevingstafels		722	-
Overige mutaties		81	-26
Wijziging grondslagen		-	-
		<u>-1.801</u>	<u>607</u>
Saldo overdracht van rechten	14	-146	-
Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen	15	128	-150

Stichting Pensioenfonds Coram

Overige lasten	16	<u>-112</u>	<u>-115</u>
		<u>-3.798</u>	<u>-1.391</u>
Saldo van baten en lasten		-4.087	4.247

4.3 Bestemming van het saldo van baten en lasten

(* € 1.000)	2018	2017
Risicoreserve	-415	304
Algemene reserve	-3.672	3.943
	-4.087	4.247

4.4 Kasstroomoverzicht

(* € 1.000)	2018	2017
Kasstroom uit pensioenactiviteiten		
Ontvangen premies	2.244	1.724
Ontvangen waardeoverdrachten	29	-
Betaalde pensioenuitkeringen	-1.577	-1.459
Betaalde waardeoverdrachten	-176	-
Ontvangen uitkeringen van herverzekeraars	61	152
Betaalde premies herverzekering	-112	-115
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	-283	-277
Overige	4	-2
Totaal kasstroom uit pensioenactiviteiten	190	23
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten		
Verkopen en aflossingen van beleggingen	9.131	38.750
Ontvangen directe beleggingsopbrengsten	167	3.642
Aankopen beleggingen	-9.975	-41.763
Betaalde kosten van vermogensbeheer	-77	-92
Totaal kasstroom uit beleggingsactiviteiten	-754	537
Mutatie liquide middelen	-564	560
Verloop liquide middelen		
Stand 1 januari	779	219
Stand 31 december	215	779
Mutatie liquide middelen	-564	560

4.5 Toelichting behorende tot de jaarrekening

4.5.1 Inleiding

Stichting Pensioenfonds Coram ('het fonds'), statutair gevestigd te Geldrop, is opgericht op 23 augustus 1977. De laatste statutenwijziging was op 24 maart 2017. De stichting is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 41087291.

Het fonds is een ondernemingspensioenfonds en stelt zich ten doel het verlenen van pensioenen aan deelnemers, gewezen deelnemers en gepensioneerden van de aangesloten ondernemingen en aan hen, die door de arbeid van bedoelde deelnemers, gewezen deelnemers en gepensioneerden worden of werden onderhouden.

4.5.2 Overeenstemmingsverklaring

De Jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9 Boek 2 BW en met inachtneming van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving (RJ610).

Het bestuur heeft op 14 juni 2019 de jaarrekening opgemaakt.

4.5.3 Grondslagen voor de waardering

Algemeen

Alle bedragen zijn vermeld in duizenden Euro's.

Beleggingen en pensioenverplichtingen worden gewaardeerd op actuele waarde. Overige activa en passiva worden gewaardeerd tegen nominale waarde, tenzij anders vermeld.

Vergelijking met voorgaand jaar

De gehanteerde grondslagen van waardering en van resultaatbepaling zijn ongewijzigd ten opzichte van voorgaand jaar, met uitzondering van de toegepaste stelselwijzigingen zoals opgenomen in paragraaf "stelselwijzigingen" alsmede de toegepaste schattingswijzigingen zoals opgenomen in paragraaf "schattingswijzigingen".

Stelselwijzigingen

In 2018 is geen sprake van stelselwijzigingen

Schattingswijzigingen

Voor de schattingen is in 2018 de volgende wijziging gehanteerd :

- ✓ Sterfte : Volgens de Prognosetafel AG2018 (zoals gepubliceerd door het Koninklijk Actuarieel Genootschap).

Voor de schattingen in 2017 was dit :

- ✓ Sterfte : Volgens de Prognosetafel AG2016 (zoals gepubliceerd door het Koninklijk Actuarieel Genootschap).

De schattingswijziging heeft geresulteerd in een totale toename van de VPV van 722

Opname van een actief of een verplichting

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het pensioenfonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Indien een transactie ertoe leidt dat nagenoeg alle of alle toekomstige economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen, wordt het actief of de verplichting niet langer in de balans opgenomen. Verder worden activa en verplichtingen niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde.

Dit betekent dat transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post "nog af te wikkelen transacties". Deze post kan zowel een actief als een passief zijn.

Verantwoording van baten en lasten

Baten worden in de rekening van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Saldering van een actief en een verplichting

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met de gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Schattingen

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met titel 9 Boek 2 BW vereist dat het bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten. De schattingen en hiermee verbonden veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren die gegeven de omstandigheden als redelijk kunnen worden beschouwd. De uitkomsten hiervan vormen de basis voor het oordeel over de boekwaarde van activa en

verplichtingen die niet op eenvoudige wijze uit andere bronnen blijkt. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen.

De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien, indien de herziening alleen voor die periode gevolgen heeft, of in de periode van herziening en toekomstige perioden, indien de herziening gevolgen heeft voor zowel de verslagperiode als toekomstige perioden.

Door het bestuur gevormde oordelen bij toepassing van de grondslagen die belangrijke gevolgen hebben voor de jaarrekening, en schattingen die een aanmerkelijk risico in zich bergen van materiële aanpassingen in het volgende jaar zijn vermeld in de toelichting.

Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de rekening van baten en lasten opgenomen.

Vreemde valuta

Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar Euro's tegen de koers per balansdatum. Deze waardering is onderdeel van de waardering tegen reële waarde. Baten en lasten voortvloeiende uit transacties in vreemde valuta's worden omgerekend tegen de koers per transactiedatum.

(* € 1.000)	2018	2017
GBP	1.057	2.330
JPY	1.545	1.821
USD	21.275	21.661
Overig	<u>7.868</u>	<u>9.973</u>
	31.745	35.785

Foutenherstel

Indien een materiële fout na de vaststelling van de jaarrekening wordt geconstateerd, wordt deze middels een retrospectieve verwerking hersteld. Dit houdt in dat het eigen vermogen aan het einde van het voorafgaande boekjaar wordt herrekend alsof de fout niet heeft plaatsgevonden. Het verschil tussen het eigen vermogen aan het eind van het voorafgaande boekjaar voor en na herrekening, wordt vervolgens verwerkt als een rechtstreekse mutatie van het eigen vermogen aan het begin van het huidige boekjaar.

De bate of last als gevolg van een eventueel herstel van een niet-materiële fout wordt verwerkt in de winst-en-verliesrekening van het huidige boekjaar.

Het pensioenfonds heeft in de jaarrekening van het huidige boekjaar geen fouterherstel toegepast.

Beleggingen

Algemeen

De beleggingen worden gewaardeerd op actuele waarde. Participaties in beleggingsinstellingen, die gespecialiseerd zijn in een bepaald soort beleggingen worden gerubriceerd en gewaardeerd volgens de grondslagen voor dat soort beleggingen.

Er wordt door het pensioenfonds niet belegd in premiebijdragende ondernemingen. Er zijn geen beleggingen uitgeleend.

Vastgoedbeleggingen

Beursgenoteerde (indirecte) vastgoedbeleggingen worden gewaardeerd tegen de per balansdatum geldende beurskoers.

Aandelen

Beursgenoteerde aandelen en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen de per balansdatum geldende beurskoers.

De actuele waarde, zijnde de intrinsieke waarde, van niet beursgenoteerde aandelen en participaties in beleggingsfondsen is bepaald door de uitgevende instelling.

Vastrentende waarden

Beursgenoteerde vastrentende waarden en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen de per balansdatum geldende beurskoersen.

Indien vastrentende waarden of participaties in beleggingsinstellingen niet-beursgenoteerd zijn, vindt waardebepaling plaats op basis van de geschatte toekomstige netto kasstromen (rente en aflossingen) die uit de beleggingen zullen voortvloeien, contant gemaakt tegen de geldende marktrente en rekening houdend met het risicoprofiel (kredietrisico; oninbaarheid) en de looptijd.

Derivaten

Derivaten worden gewaardeerd op reële waarde, te weten de relevante marktnoteringen of, als die niet beschikbaar zijn, de waarde die wordt bepaald met behulp van marktconforme waarderingsmodellen.

Herverzekeringsdeel technische voorzieningen

Uitgaande herverzekeringspremies worden verantwoord in de periode waarop de herverzekering betrekking heeft.

Vorderingen uit herverzekeringscontracten op risicobasis worden verantwoord op het moment dat de verzekerde gebeurtenis zich voordoet.

Vorderingen uit herverzekeringscontracten die classificeren als garantiecontracten worden gelijkgesteld aan de hiertegenover staande voorziening voor pensioenverplichtingen.

Vorderingen uit hoofde van winstdelingsregelingen in herverzekeringscontracten worden verantwoord op het moment van toekenning door de herverzekerelaar.

Vorderingen en overlopende activa

Voor zover noodzakelijk is een voorziening voor oninbaarheid in mindering gebracht. Vorderingen en overlopende activa worden gewaardeerd tegen nominale waarde.

Stichtingskapitaal en reserves

Algemeen

Stichtingskapitaal en reserves worden bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle actiefposten en posten van het vreemd vermogen, inclusief de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het fonds en risico deelnemers en overige technische voorzieningen, volgens de van toepassing zijnde waarderingsgrondslagen in de balans zijn opgenomen. In de toelichting wordt opgenomen het krachtens de Pensioenwet minimaal vereiste eigen vermogen volgens de in het Besluit financieel toetsingskader (FTK) voorgeschreven berekeningsmethodiek als het surplusvermogen.

Risicoreserve

De risicoreserve wordt aangehouden als buffer voor neerwaartse koersfluctuaties van beleggingen. De omvang van deze reserve is gelijk aan het Vereist Eigen Vermogen aan de hand van de standaardtoets van DNB.

Technische voorzieningen

Voorziening pensioenverplichtingen

De voorziening voor pensioenverplichtingen wordt conform de fondsgrondslagen gewaardeerd op actuele waarde (marktwaarde). De actuele waarde wordt bepaald op basis van de contante waarde van de beste inschatting van toekomstige kasstromen die samenhangen met de op balansdatum onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen. Onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen zijn de opgebouwde nominale aanspraken en de onvoorwaardelijke (indexatie)toezeggingen. De contante waarde wordt bepaald met gebruikmaking van de markttrente.

Bij de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen is uitgegaan van de op de balansdatum geldende pensioenreglementen en van de over de verstreken deelnemersjaren verworven aanspraken. Jaarlijks wordt door het bestuur besloten of de opgebouwde pensioenaanspraken worden geïndexeerd. Alle per balansdatum bestaande indexatiebesluiten (ook voor indexatiebesluiten na balansdatum voor zover sprake is van ex ante condities) zijn in de berekening begrepen. Er wordt geen rekening gehouden met toekomstige salarisontwikkelingen.

Bij de berekening van de voorziening wordt rekening gehouden met premievrije pensioenopbouw in verband met invaliditeit op basis van de contante waarde van premies waarvoor vrijstelling is verleend wegens arbeidsongeschiktheid.

Bij de bepaling van de actuariële uitgangspunten wordt uitgegaan van voor de toezichthouder acceptabele grondslagen, waarbij rekening wordt gehouden met de voorzienbare trend in overlevingskansen.

De berekeningen zijn uitgevoerd op basis van de volgende actuariële grondslagen en veronderstellingen:

- ✓ Rentetermijnstructuur per 31 december zoals gepubliceerd door DNB;
- ✓ Volgens de Prognosetafel AG 2018 (zoals gepubliceerd door het AG). In 2017 was dit prognosetafel AG 2016;
- ✓ Er wordt rekening gehouden met het verschil in overlevingskansen tussen de werkende en de totale bevolking door toepassing van de Willis Towers Watson 2016 ervaringssterfte;
- ✓ Het nabestaandenpensioen is gebaseerd op een bepaald partnersysteem;
- ✓ Voor partnerpensioen is aangenomen dat de partner 3 jaar jonger is dan de verzekerde man en 3 jaar ouder dan de verzekerde vrouw;
- ✓ Kostenopslag ter grootte van 2,5% van de voorziening voor pensioenverplichtingen in verband met toekomstige administratie- en excassokosten;
- ✓ De voorziening voor niet ingegaan wezenpensioen wordt vastgesteld op 1% van de voorziening van niet ingegaan partnerpensioen.

Overige schulden en overlopende passiva

Overige schulden en overlopende passiva worden bij eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na eerste verwerking worden schulden gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten).

Dekkingsgraad

De (nominale) dekkingsgraad van het fonds wordt berekend door op balansdatum het balanstotaal minus de kortlopende schulden te delen op de technische voorzieningen zoals herverzekering

Bij het berekenen van de reële dekkingsgraad van het fonds wordt ten behoeve van deze berekening de voorziening pensioenverplichtingen herrekend, rekening houdend met de verwachte loon- en prijsinflatie.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds is de gemiddelde dekkingsgraad van de 12 maanden voorafgaand aan het moment van vaststelling.

4.5.4 Grondslagen voor de resultaatbepaling

Algemeen

Baten en lasten worden toegerekend aan het boekjaar waarop deze betrekking hebben. De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderingsgrondslagen voor beleggingen en de voorzieningen pensioenverplichtingen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten worden rechtsreeks verantwoord in het resultaat.

Premiebijdragen van werkgever en werknemers

Onder premiebijdragen wordt verstaan de aan derden in rekening gebrachte c.q. te brengen bedragen voor de in het verslagjaar verzekerde pensioenen onder aftrek van kortingen. Premies zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

De premiebaten in het boekjaar zijn gebaseerd op de definitieve loonsomopgaven van de werkgever.

Beleggingsresultaten

(In)directe beleggingsresultaten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Indirecte beleggingsopbrengsten

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten worden verstaan de gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen en valutaresultaten. In de jaarrekening wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als indirecte beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen. Aankoopkosten zijn verwerkt in de reële waarde van de beleggingen. Verkoopkosten worden verantwoord als onderdeel van de herwaarderingen.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder de directe beleggingsopbrengsten wordt in dit verband verstaan rentebaten en -lasten, dividenden, huuropbrengsten en soortgelijke opbrengsten.

Dividend wordt verantwoord op het moment van betaalbaarstelling.

Kosten van vermogensbeheer

Onder kosten van vermogensbeheer worden de externe en de daaraan toegerekende interne kosten verstaan.

Verrekening van kosten

Met de directe en indirecte beleggingsopbrengsten zijn verrekend de aan de opbrengsten gerelateerde transactiekosten, provisies, valutaverschillen e.d.

Pensioenuitkeringen

De pensioenuitkeringen betreffen de aan deelnemers uitgekeerde bedragen inclusief afkopen. De pensioenuitkeringen zijn berekend op actuariële grondslagen en toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

Pensioenuitvoeringskosten

De pensioenuitvoeringskosten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Mutatie technische voorzieningen voor risico pensioenfonds

Pensioenopbouw

De pensioenopbouw is de contante waarde van de pensioenaanspraken die toegekend zijn in het boekjaar.

Rentetoevoeging

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de nominale marktrente op basis van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur. De interesttoevoeging wordt tegen de rekenrente primo boekjaar berekend over de beginstand en de mutaties gedurende het jaar.

Onttrekking voor de pensioenuitkeringen

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuariel berekend en opgenomen in de technische voorziening. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de pensioenen in de verslagperiode.

Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten

Jaarlijks wordt 2,5% van de pensioende inkomende waardeoverdrachten toegevoegd aan de technische voorziening ten behoeve van de pensioenuitvoeringskosten. Daarnaast valt 2,5% van de uitkeringen, afkopen en uitgaande waardeoverdrachten vrij uit de technische voorziening ten behoeve van pensioenuitvoeringskosten (excassokosten).

Wijziging uit hoofde van overdacht van rechten

Hieronder zijn opgenomen de aan het verslagjaar toe te rekenen overdrachtswaarde van de overgenomen respectievelijk overgedragen pensioenaanspraken met betrekking tot de actuariële waarde.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de actuele waarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt hieronder verantwoord.

Wijziging actuariële uitgangspunten

Mutatie technische voorzieningen uit hoofde van wijziging actuariële uitgangspunten heeft betrekking op de aanpassing van de sterftetafels. Voor verdere toelichting wordt verwezen naar de toelichting in de grondslagen inzake schattingswijzigingen.

Overige wijzigingen

De onder deze post opgenomen mutaties van de voorziening hebben betrekking op de kanssystemen.

Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen

Saldo overdrachten van rechten

De post saldo overdrachten van rechten bevat het saldo van bedragen uit hoofde van overgenomen dan wel overgedragen pensioenverplichtingen.

Premies herverzekering

De risico's voortvloeiend uit weduwen-, wezen- en arbeidsongeschiktheidstoezeggingen zijn herverzekerd bij Zwitserleven.

4.5.5 Grondslagen kasstroomoverzicht

Kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is conform de directe methode opgesteld. Dit houdt in dat alle ontvangsten en uitgaven ook als zodanig worden gepresenteerd. Onderscheid wordt gemaakt tussen kasstromen uit pensioenuitvoeringsactiviteiten en beleggingsactiviteiten.

4.5.6 Toelichting op de balans

Beleggingen voor risico van het pensioenfonds (1)

Zoals vermeld in de toelichting zijn de beleggingen van het fonds allemaal gewaardeerd tegen actuele waarde per balansdatum. Dit betreffen directe beursnoteringen.

Aandelen

(* € 1.000)	2018	2017
Stand per 1 januari	26.742	25.612
Aankopen	3.363	21.857
Verkopen	-4.307	-22.110
Herwaardering	-2.341	1.383
Stand per 31 december	23.457	26.742

De aandelenbeleggingen kunnen als volgt worden gecategoriseerd:

(* € 1.000)	2018	2017
Beleggingsinstellingen	23.457	26.742
Stand per 31 december	23.457	26.742

Vastrentende waarden

(* € 1.000)	2018	2017
Stand per 1 januari	36.964	35.154
Aankopen	6.612	19.906
Verkopen	-4.824	-16.641
Herwaardering	-72	-1.455
Stand per 31 december	38.680	36.964

De beleggingen in vastrentende waarden kunnen als volgt worden gecategoriseerd:

(* € 1.000)	2018	2017
Beleggingsinstellingen	38.680	36.964
Stand per 31 december	38.680	36.964

Op basis van het zogenaamde doorkijkprincipe kunnen de beleggingen als volgt worden onderverdeeld:

(* € 1.000)	2018	2017
Aandelen	19.744	22.058
Vastgoed	3.447	4.384
Vastrentende waarden	6.170	8.333
Producten voor renteafdekking	32.677	28.876
Derivaten	99	55
Stand per 31 december	62.137	63.706

Voor de meerderheid van de beleggingen is sprake van objectief vast te stellen frequente marktnoteringen. Voor bepaalde beleggingen zijn deze niet beschikbaar en vindt waardering plaats op basis van waarderingsmodellen en -technieken, inclusief verwijzing naar de huidige reële waarde van vergelijkbare instrumenten en het gebruik van schattingen.

Schattingen van de actuele waarde zijn een momentopname, gebaseerd op de marktomstandigheden en de beschikbare informatie over het financiële instrument. Deze schattingen zijn van nature subjectief en bevatten onzekerheden en een significante oordeelsvorming (bijvoorbeeld rentestand, volatiliteit, schatting van kasstromen, etc.) en kunnen daarom niet met precisie worden vastgesteld.

Op basis van deze verscheidenheid en gradaties in waarderingmethoden dienen de beleggingen te worden ingedeeld naar drie verschillende waarderingniveaus:

Niveau 1: De waarde van de belegging is gebaseerd op direct waarneembare marktnoteringen van identieke beleggingen in een actieve markt.

Niveau 2: De actuele waarde wordt vastgesteld aan de hand van waarderingsmodellen waarin gebruik is gemaakt van waarneembare marktdata.

Niveau 3: De waarde wordt vastgesteld met waarderingsmodellen waarin niet gebruik is gemaakt van waarneembare marktdata.

Op basis van deze indeling (gebaseerd op het doorkijkprincipe) kan de beleggingsportefeuille als volgt worden samengevat:

(* € 1.000)	Niveau 1	Niveau 2	Niveau 3	Totaal
Vastgoed				
Indirecte beleggingen (via fondsen)	3.447	-	-	3.447
Aandelen				
Aandelen				
Private Equity				
Indirecte beleggingen (via fondsen)	19.744	-	-	19.744
Vastrentende waarden				
Staatobligaties				
Bedrijfsobligaties				
Indirecte beleggingen (via fondsen)	38.320	-	-	38.320
Overige beleggingen				
Derivaten	110	562	-	672
Kortlopende vorderingen en liquide middelen				
Totaal	61.621	562	-	62.183
Waarvan verantwoord onder liquide middelen	46	-	-	46
Totaal beleggingen	61.575	562	-	62.137

Herverzekeringsdeel technische voorzieningen (2)

(* € 1.000)	2018	2017
Garantiecontract	1.185	1.058

Het aandeel van herverzekeraars in technische voorzieningen is contant gemaakt tegen de rentetermijnstructuur van de actuele nominale marktrente per 31 december zoals gepubliceerd door DNB.

Het betreft nominale pensioenen uit een oude herverzekeringsovereenkomsten met Aegon en Nationale Nederlanden (788) en de herverzekering bij arbeidsongeschiktheid bij Zwitserleven (397). Op basis van de kredietwaardigheid van beide eerste genoemde verzekeraars is geen afslag voor het kredietrisico opgenomen. De overeenkomsten voorzien niet in een resultaatdeling.

De onderstaande toezeggingen zijn herverzekerd.

Toezegging	Herverzekerd
Tijdsevenredig OP, NP en WzP	Van een aantal gecedeerde polissen bij AEGON uit de periode voor 1 januari 1997: <ul style="list-style-type: none"> ✓ volledige langlevensrisico ✓ volledige beleggingsrisico

Vorderingen en overlopende activa (3)

(* € 1.000)	2018	2017
Overige	12	1
Premies	61	496
Verzekeringmaatschappijen	457	301
Stand per 31 december	530	798

Alle overige vorderingen hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

Bij de waardering van de vorderingen wordt rekening gehouden met het risico van oninbaarheid door hiervoor een voorziening in aftrek te brengen op het saldo van de uitstaande vorderingen. Voor gelijksoortige posten met gelijksoortige risico's wordt gezamenlijk een schatting gemaakt van verliezen en risico's op balansdatum. Deze systematiek om de voorziening vast te stellen wordt gerekend tot de statische methode.

Overige activa (4)

(* € 1.000)	2018	2017
Liquide middelen	215	779

Onder de liquide middelen worden opgenomen die kasmiddelen en tegoeden op bankrekeningen, die onmiddellijk dan wel op korte termijn opeisbaar zijn.

Stichtingskapitaal en reserves (5)**Risicoreserve**

(* € 1.000)	2018	2017
Stand per 1 januari	14.744	14.440
Resultaat boekjaar	-415	304
Stand per 31 december	14.329	14.744

Het bestuur heeft besloten een risicoreserve te vormen ter grootte van het vereist eigen vermogen.

Algemene reserve

(* € 1.000)	2018	2017
Stand per 1 januari	-13.825	-17.768
Resultaat boekjaar	-3.672	3.943
Stand per 31 december	-17.497	-13.825

Solvabiliteit

(* € 1.000)	2018	2017
Aanwezig eigen vermogen	-3.168	919
Minimaal vereist eigen vermogen	2.749	2.676
Vereist eigen vermogen	14.329	14.744

Voor de berekening van het vereist eigen vermogen wordt gebruik gemaakt van het standaard model.

Dekkingsgraad, vermogenspositie en herstelplan

De dekkingsgraad is ultimo jaar als volgt:

	2018	2017
Nominale dekkingsgraad	95,3%	101,4%
Reële dekkingsgraad	81,7%	80,9%
Beleidsdekkingsgraad	100,2%	99,7%

De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de dekkingsgraden van de afgelopen 12 maanden.

Als de beleidsdekkingsgraad lager is dan de minimaal vereiste dekkingsgraad, bevindt het fonds zich in een situatie van dekkingstekort. Indien de beleidsdekkingsgraad lager is dan de vereiste dekkingsgraad, maar wel tenminste gelijk is aan de minimaal vereiste dekkingsgraad, bevindt het fonds zich in een situatie van reservetekort.

De solvabiliteit van het fonds is niet toereikend. Er is zowel sprake van een reservetekort als van een dekkingstekort.

De dekkingsgraad heeft zich als volgt ontwikkeld:

Ontwikkeling dekkingsgraad (in%)	Gerealiseerd	Volgens herstelplan
Stand per 1 januari	101,4%	101,4%
Premie	-0,1%	-0,3%
Uitkeringen	0,1%	0,0%
Indexering	0,0%	0,0%
Renteverandering	-4,3%	0,0%
Overrendement	-3,3%	4,1%
Wijziging grondslagen	1,1%	0,0%
Overige	0,4%	-0,0%

Stand per 31 december 95,3% 105,2%

Herstelplan

Vanwege het reservetekort geldt voor het fonds een herstelplan. Dit herstelplan is op 27 maart 2018 bij DNB ingediend en door DNB op 18 mei 2018 ongewijzigd goedgekeurd.

De belangrijkste maatregelen uit het herstelplan zijn:

- Geen toeslagverlening tot een beleidsdekkingsgraad van 110% is bereikt en vervolgens een beperkte toeslagverlening tot het niveau bereikt is waarop ook naar verwachting toekomstbestendig volledige indexatie kan worden verleend. Dat ligt iets hoger (122,6%) dan het niveau van het vereist eigen vermogen (121,4%).

Een nadere toelichting op het herstelplan is opgenomen in het bestuursverslag in paragraaf 3.8.

Technische voorzieningen (6)

(* € 1.000)	2018	2017
Eigen beheer	65.892	64.218
Herverzekeringsdeel	1.185	1.058
Stand per 31 december	<u>67.077</u>	<u>65.276</u>

Het mutatieoverzicht voor de voorziening voor pensioenverplichtingen is als volgt:

(* € 1.000)	2018	2017
Stand per 1 januari	65.276	65.883
Pensioenopbouw	1.630	1.853
Rentetoevoeging	-169	-141
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-1.568	-1.426
Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten	-40	-36
Wijziging marktrente	2.914	-881
Technisch resultaat	425	398
Saldo van inkomende en uitgaande waardeoverdrachten	-163	-2
Mutaties	-452	-299
Mutatie herverzekering	-54	-73
Wijziging excasso kosten	-	-
Wijziging overlevingstafels	-722	-
Stand per 31 december	<u>67.077</u>	<u>65.276</u>

Voor een toelichting op de verschillende posten wordt verwezen naar de toelichting op de verschillende posten uit de staat van baten lasten.

De voorziening voor pensioenverplichtingen is naar categorieën van deelnemers als volgt samengesteld:

(* € 1.000)	2018	2017
Actieve en arbeidsongeschikte deelnemers	23.508	24.023
Gewezen deelnemers	18.767	17.563
Pensioengerechtigden	24.802	23.690
Spaarfonds	-	-
Stand per 31 december	67.077	65.276

De methode voor de berekening van de pensioenverplichtingen is zodanig toegepast dat er geen sprake is van een financieringsachterstand.

Naar hun aard hebben de technische voorzieningen in het algemeen een langlopend karakter.

Korte beschrijving van de pensioenregeling

De hoofdpensioenregeling kan worden gekenmerkt als een voorwaardelijk geïndexeerde middelloonregeling met een pensioenleeftijd van 67 jaar. Jaarlijks wordt een aanspraak op ouderdomspensioen opgebouwd van 1,738% van de in dat jaar geldende pensioengrondslag. De pensioengrondslag is gelijk aan 12 maandsalarissen plus vakantietoeslag onder aftrek van een franchise. De franchise wordt jaarlijks vastgesteld. Tevens bestaat er recht op nabestaanden- en wezenpensioen. Deelname aan de regeling is mogelijk voor alle werknemers met een arbeidsovereenkomst. Jaarlijks beslist het bestuur van het fonds de mate waarin de opgebouwde aanspraken worden geïndexeerd. Overeenkomstig artikel 10 van de Pensioenwet kwalificeert de pensioenregeling als een uitkeringsovereenkomst.

Toeslagverlening

Het Bestuur heeft in 2018 besloten om, gezien de financiële situatie van het fonds en het van kracht zijnde herstelplan, de pensioenaanspraken van actieven resp. inactieven niet aan te passen. Per 1 januari 2017 zijn de rechten van de actieven en inactieven eveneens niet verhoogd.

Op de pensioenaanspraken en pensioenrechten wordt voorwaardelijk toeslag verleend met als maatstaf de prijsinflatie. De mate van toeslagverlening wordt jaarlijks vastgesteld door het bestuur en is afhankelijk van de financiële positie van het pensioenfonds. Er bestaat geen recht op toeslagen en er wordt hiervoor geen reserve aangehouden. Er zal alleen toeslagverlening plaats kunnen vinden, voor zover dit toekomstbestendig is. Dat wil zeggen dat de financiële positie van het pensioenfonds zodanig is dat het te verlenen toeslagpercentage ook naar verwachting in de toekomst uitgekeerd zal kunnen worden. De grens voor volledige toeslagverlening wordt jaarlijks vastgesteld zodanig dat deze voldoet aan de eis van toekomstbestendigheid.

Indien in een jaar de beleidsdekkingsgraad hoger is dan de grens voor volledige toeslagverlening zal het fonds overgaan tot inhaaltoeslagen en herstel van kortingen. Een herstel van gemiste toeslagen of kortingen vindt plaats indien de afgelopen 10 jaar in één of meerdere jaren geen volledige toeslag is verleend of een korting is toegepast.

Niet verleende toeslagen t.o.v. prijsontwikkelingen hebben zich sinds 2015 als volgt voltrokken:

In %	2019	2018	2017	2016	2015
Indexatie per 1 januari	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Consumentenprijsindex afgeleid *	1,5%	1,5%	0,0%	0,4%	0,6%
Verschil	-1,5%	-1,5%	-0,0%	-0,4%	-0,6%

* Dit wordt gemeten over de periode september n-2 tot september n-1.

Wijziging actuariële uitgangspunten en actualiseren overlevingskansen

De mutatie van de voorziening als gevolg van de aanpassing van actuariële grondslagen in het verslagjaar wordt in de staat van baten en lasten opgenomen.

Overige schulden en overlopende passiva (7)

(* € 1.000)	2018	2017
Adviseurs en controlekosten	59	43
Niet te traceren pensioengerechtigden	61	63
Loonheffing	30	28
Overige schulden	8	12
Stand per 31 december	158	146

Alle schulden hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

4.5.7 Risicobeheer en derivaten

Solvabiliteitsrisico

Het fonds wordt bij het beheer van de pensioenverplichtingen en de financiering daarvan geconfronteerd met risico's. De belangrijkste doelstelling van het fonds is het nakomen van de pensioentoezeggingen.

Het belangrijkste risico voor het fonds betreft het solvabiliteitsrisico, ofwel het risico dat het fonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen. De solvabiliteit wordt gemeten zowel op basis van algemeen geldende normen als ook naar de specifieke normen welke door de toezichthouder worden opgelegd. Indien de solvabiliteit van het fonds zich negatief ontwikkelt, bestaat het risico dat het fonds de premie voor de onderneming en deelnemers moet verhogen en het risico dat er geen ruimte beschikbaar is voor een eventuele toeslagverlening op de opgebouwde pensioenrechten. In het uiterste

geval kan het noodzakelijk zijn dat het fonds verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten moet verminderen.

Het tekort op FTK-grondslagen is als volgt:

(* € 1.000)	2018		2017
Voorziening pensioenverplichtingen	67.077	(a)	65.276
Buffers:			
S1 Renterisico	3.046		3.245
S2 Risico zakelijke waarden	9.680		9.533
S3 Valutarisico	1.986		2.273
S4 Grondstoffenrisico	-		-
S5 Kredietrisico	4.185		4.779
S6 Verzekeringstechnisch risico	2.344		2.277
S10 Actief beheerisico	-		272
Correlatie-effect	-6.950		-7.635
Totaal S (vereiste buffers)	14.291	(b)	14.744
Vereist vermogen	81.368	(a+b)	80.020
Aanwezig vermogen	63.909		66.195
Tekort	-17.459		-13.825

Bij de berekening van de buffers past het pensioenfonds de standaardmethode toe. Voor de samenstelling van de beleggingen wordt uitgegaan van de strategische asset mix.

Beleid en risicobeheer

Het bestuur beschikt over een aantal beleidsinstrumenten ten behoeve van het beheersen van deze risico's. Deze beleidsinstrumenten betreffen:

- ✓ Beleggingsbeleid;
- ✓ Premiebeleid;
- ✓ Herverzekeringsbeleid;
- ✓ Toeslagbeleid.

De keuze en toepassing van beleidsinstrumenten vindt plaats na uitvoerige analyses ten aanzien van te verwachten ontwikkelingen van de verplichtingen en de financiële markten. Daarbij wordt onder meer gebruikgemaakt van ALM-studies. Een ALM-studie is een analyse van de structuur van de pensioenverplichtingen en van verschillende beleggingsstrategieën en de ontwikkeling daarvan in diverse economische scenario's.

De uitkomsten van deze analyses vinden hun weerslag in periodiek door het bestuur vast te stellen beleggingsrichtlijnen als basis voor het uit te voeren beleggingsbeleid. De beleggingsrichtlijnen geven normen en limieten aan waarbinnen de uitvoering van het beleggingsbeleid moet plaatsvinden. Ze zijn gericht op het beheersen van de volgende belangrijkste (beleggings)risico's.

Onderstaand de mandaten:

Beleggingscategorie	Mandaat	Stijl
Matching portefeuille		
<i>Staatsobligaties / LDI fondsen</i>	<i>BNP</i>	<i>passief</i>
<i>Bedrijfsobligaties</i>	<i>BNP</i>	<i>actief</i>
Beleggingscategorie	Mandaat	Stijl
Return portefeuille		
Vastrentende waarden		
<i>High Yield obligaties</i>	<i>BNP</i>	<i>actief</i>
<i>Emerging market debt</i>	<i>BNP</i>	<i>passief</i>
Zakelijke waarden		
	BNP	passief
	Northern Trust	passief
Vastgoed		
	BNP	passief
Cash		
	BNP	

Marktrisico

Marktrisico omvat de mogelijkheden voor winst of verlies en omvat het prijs(koers)risico, valutarisico en het renterisico. De strategie van het fonds met betrekking tot het beleggingsrisico wordt bepaald door de beleggingsdoelstellingen. Het marktrisico wordt op regelmatige basis aan de hand van de rapportages van BNP Paribas Asset Management en EYM bewaakt door het de beleggingscommissie in overeenstemming met de aanwezige beleidskaders en richtlijnen. De beleggingscommissie legt hierover vervolgens verantwoording af in het bestuur.

Prijrisico

Prijrisico is het risico van waardewijzigingen door de ontwikkeling van marktprijzen, die wordt veroorzaakt door factoren gerelateerd aan een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren. Omdat alle beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde waarbij waardewijzigingen onmiddellijk in het saldo van baten en lasten worden verwerkt, zijn alle wijzigingen in marktomstandigheden direct zichtbaar in het beleggingsresultaat. Het prijsrisico kan worden gemitigeerd door diversificatie. In aanvulling hierop kan het prijsrisico worden gehedged door het gebruik van afgeleide financiële instrumenten (derivaten), zoals opties en futures.

De segmentatie van de aandelen naar sectoren en regio's is als volgt:

	2018	2017
Aandelen (sectoren)		
Consumentenproducten	6.253	6.769
Financiële instellingen	3.910	4.650
Communicatie	2.664	2.882
Technologie	2.492	2.646
Industrie	1.654	2.011
Energie	1.112	1.274
Basic Materials	847	1.035
Openbare voorzieningen	726	700
Overig	3.799	4.775
	23.457	26.742

	2018	2017
Aandelen (regio)		
Noord Amerika	10.871	11.397
Europa, euro	1.907	2.280
Europa, non-euro	1.724	2.133
Japan	1.525	1.765
Azië	1.374	1.703
China	887	1.067
Azië Pacific, ex Japan	728	797
Latijns-Amerika	366	441
Afrika	194	266
Oost Europa	94	110
Overig	3.787	4.783
	23.457	26.742

Risico zakelijke waarden

Actief beheer risico

Het actief beheer risico als onderdeel van het vereist eigen vermogen heeft betrekking op de ruimte om bij de uitvoering van het beleggingsbeleid af te wijken van de strategisch nagestreefde portefeuille. De mate van actief beheer wordt doorgaans bepaald aan de hand van de tracking error ten opzichte van de voor de (deel) portefeuille vastgelegde benchmark.

Valutarisico

Het totaalbedrag dat niet in euro's is belegd bedraagt ultimo jaar circa 31.745 (2017: 35.785). Besloten is om overwegend te beleggen in Euro gerelateerde beleggingen of

beleggingsfondsen, waarin het valutarisico is afgedekt. Indien in de beleggingsfondsen toch valutarisico aanwezig is, dan wordt de exposure naar US dollars, Britse ponden en Japanse yen afgedekt. De exposure naar Hong Kong dollars worden in de afdekking van de US dollars meegenomen (hoge correlatie tussen beide valuta). De beleggingen in Emerging Markets Debt en Equity luiden overwegend in lokale valuta's. Besloten is om het valutarisico van Emerging Markets landen, die niet luiden in USD, GBP, USD, niet af te dekken en te anticiperen op appreciatie van de lokale valuta. De beleggingscategorieën die onder het valutabeleid vallen zijn: bedrijfs- en High Yield obligaties, aandelen volwassen markten, aandelen emerging markets en vastgoed.

De beleggingen in vreemde valuta kunnen per valuta als volgt worden gespecificeerd:

(* € 1.000)	2018	2017
GBP	1.057	2.330
JPY	1.545	1.821
USD	21.275	21.661
Overig	7.868	9.973
Totaal	31.745	35.785

Renterisico

Het renterisico is het risico dat de waarden van de portefeuille vastrentende waarden en de pensioenverplichtingen verandert als gevolg van veranderingen in de markttrente.

De rentegevoeligheid kan worden gemeten door middel van de duration. De duration is de (met de contante waarde van de kasstromen) gewogen gemiddelde resterende looptijd in jaren.

In jaren	2018	2017
Duration vastrentende waarden (excl. derivaten)	9,7	10,0
Duration totale beleggingen (incl. derivaten)	8,9	8,3
Duration van de pensioenverplichtingen	19,0	19,3

Op balansdatum is de duration van de beleggingen aanzienlijk korter dan de duration van de verplichtingen. Er is derhalve sprake van een zogenaamde "duration-mismatch". Dit betekent dat bij een rentestijging de waarde van beleggingen minder snel daalt dan de waarde van de verplichtingen (bij toepassing van de actuele marktrentestructuur) daalt, de dekkingsgraad zal stijgen. Bij een rentedaling zal de waarde van de beleggingen minder snel stijgen dan de waarde van de verplichtingen, waardoor de dekkingsgraad daalt.

Uitgangspunt van het strategische beleggingsbeleid is een renteafdekking van 50%. De bandbreedte voor de rente afdekking is 45% - 55%.

Ultimo december 2018 is het renterisico voor ca. 47,0% afgedekt op basis van de DNB/UFR. Het pensioenfonds heeft er expliciet voor gekozen om afdekking op deze manier

te baseren. In 2019 zal, naar nu kan worden voorzien het renterisico voor circa 50% blijven afgedekt.

Kredietrisico

Het kredietrisico, dat wordt gelopen met betrekking tot de financiële instrumenten, bestaat uit het mogelijke verlies dat zal ontstaan wanneer de tegenpartij in gebreke blijft haar contractuele verplichtingen na te komen. Dit risico wordt in beginsel beperkt door gebruik te maken van kredietlimieten per bedrijfstak en per tegenpartij.

Ten aanzien van de kredietwaardigheid van de debiteuren van de vastrentende portefeuille kan het volgende overzicht worden gegeven:

(* € 1.000)	2018	2017
AAA	7.129	7.123
AA	10.500	8.537
A	4.962	4.439
BBB	9.952	9.938
Lager dan BBB	4.228	4.963
Derivaten	350	340
Geen rating en cash	1.559	1.624
	38.680	36.964

Herverzekeringsovereenkomsten worden alleen aangegaan met onder toezicht staande Nederlandse verzekeraars of internationale herverzekeraars met een rating van tenminste A.

Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen, waardoor het fonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen kan voldoen. Waar de overige risicocomponenten vooral de langere termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de kortere termijn. Dit risico kan worden beheerst door in het strategische en tactische beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden voor de liquiditeitsposities. Er moet eveneens rekening worden gehouden met de directe beleggingsopbrengsten en andere inkomsten zoals premies.

Inzake het liquiditeitsrisico kan het volgende worden gemeld:

- ✓ De eerste jaren zullen de inkomende premies het niveau van de uitkeringen overtreffen;
- ✓ Ultimo 2018 zijn er voldoende beleggingen, die onmiddellijk zonder waardeverlies te gelde kunnen worden gemaakt om eventuele onvoorziene uitstroom van geldmiddelen te financieren.

Verzekeringstechnische risico's (actuariële risico's)

De belangrijkste actuariële risico's zijn de risico's van langlevens, overlijden en arbeidsongeschiktheid en het toeslagrisico.

Het **langlevenrisico** is het belangrijkste verzekeringstechnische risico. Langlevenrisico is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld wordt bij de bepaling van de voorziening pensioenverplichtingen. Als gevolg hiervan volstaat de opbouw van het pensioenvermogen niet voor de uitkering van de pensioenverplichting. Door toepassing van AG-prognosetafel 2018 met adequate correcties voor ervaringssterfte is het langlevenrisico nagenoeg geheel verdisconteerd in de waardering van de pensioenverplichtingen.

Het **overlijdensrisico** betekent dat het fonds in geval van overlijden mogelijk een nabestaandenpensioen moet toekennen waarvoor door het fonds nog geen voldoende voorzieningen zijn getroffen. Dit risico kan worden uitgedrukt in risicokapitalen.

Het **arbeidsongeschiktheidsrisico** betreft het risico dat het fonds voorzieningen moet treffen voor premievrijstelling bij invaliditeit en het toekennen van een arbeidsongeschiktheidspensioen ("schadereserve"). Voor dit risico wordt jaarlijks een risicopremie in rekening gebracht. Het verschil tussen de risicopremie en de werkelijke kosten wordt verwerkt via het resultaat. De actuariële uitgangspunten voor de risicopremie worden periodiek herzien.

Het fonds heeft arbeidsongeschiktheids- en overlijdensrisico op risicobasis herverzekerd bij een externe, onder toezicht van DNB staande verzekeringsmaatschappij. De herverzekeringsovereenkomsten zijn eind 2016 geëxpireerd en verlengd voor een nieuwe periode van 3 jaar. Met de herverzekeraar is een resultatendeling overeengekomen.

Het **toeslagrisico** omvat het risico dat de ambitie van het bestuur om toeslagen op pensioen toe te kennen in relatie tot de algemene prijsontwikkeling niet kan worden gerealiseerd. De mate waarin dit kan worden gerealiseerd is afhankelijk van de ontwikkelingen in de rente, beleggingsrendementen, looninflatie en demografie (beleggings- en actuariële resultaten). Echter, dit is afhankelijk van de hoogte van de dekkingsgraad van het fonds. Uitdrukkelijk wordt opgemerkt dat de toeslagverlening voorwaardelijk is

De zogenaamde reële dekkingsgraad geeft inzicht in de mate waarin toeslagen kunnen worden toegekend (ook wel aangeduid als de toeslagruimte). Voor het bepalen van de reële dekkingsgraad worden onvoorwaardelijke nominale pensioenverplichtingen verdisconteerd tegen een reële, in plaats van nominale rentetermijnstructuur. Omdat er op dit moment geen markt voor financiële instrumenten aanwezig is waaruit de reële rentetermijnstructuur kan worden afgeleid, wordt gebruikgemaakt van een benaderingswijze.

De nominale rente kan worden verminderd met een bepaald (vast) percentage dat de toeslagambitie op lange termijn weergeeft. Ook kan gebruik worden gemaakt van de verwachte loon- of prijsinflatie (afhankelijk van de bepalingen omtrent toeslagverlening in het reglement).

Het fonds heeft deze risico's overwogen en verwerkt in de buffer voor het verzekeringstechnisch risico ultimo 2018.

Grote posten zijn aan te duiden als een vorm van **concentratierisico**. Om te bepalen welke posten hieronder vallen moeten per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur worden gesommeerd. Als grote post wordt aangemerkt elke post die meer dan 2% van het balanstotaal uitmaakt. Dit betreft per 31 december 2018 de volgende posten:

(* € 1.000)	2018
BNPP E FTSE EPRA NDE UCITS ETF QD H EURD	2.997
NT WRD CUS ESG EUR HG EQ I C	17.540
MSCI EMERGING MKT EX CONTROVERSI WEAPONS	2.920
SUSTAINABLE BOND WORLD CORPORA I H EUR C	15.581
BNP PARIBAS LDI SOLUT 5 10Y EUR PC	2.858
BNP PARIBAS LDI SOLUT 15 20Y EUR	5.577
BNP PARIBAS LDI SOLUT 20 25Y EUR	4.504
BNP PARIBAS LDI SOLUT 25 35Y EUR	3.649
SPDR EMERGING MKTS LOCAL BD	3.051
PARVEST BOND WORLD HIGH YIELD I C	3.094

In het algemeen geldt dat concentratierisico kan optreden als een adequate spreiding van activa en passiva ontbreekt. Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie van de portefeuille in regio's, economische sectoren of tegenpartijen. Een portefeuille van leningen die sterk sector gebonden is, kan door deze sectorconcentratie een verhoogd risico lopen. Indien aandelen in dezelfde sector worden aangehouden is sprake van een cumulatief concentratierisico.

Operationeel risico

Operationeel risico is het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Dergelijke risico's worden door het fonds beheerst door het stellen van hoge kwaliteitseisen aan de organisaties die bij de uitvoering betrokken zijn op gebieden zoals interne organisatie, procedures, processen en controles, kwaliteit geautomatiseerde systemen, enzovoorts. Deze kwaliteitseisen worden periodiek getoetst door het bestuur onder meer aan de hand van SLA-rapportage en de ISAE 3402 verklaringen.

Systeemrisico

Systeemrisico betreft het risico dat het mondiale financiële systeem (de internationale markten) niet langer naar behoren functioneert, waardoor beleggingen van het fonds niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen. Net als voor andere marktpartijen, is dit risico voor het fonds niet beheersbaar.

Gevoeligheidsanalyse

De buffer voor het renterisico moet een daling van de rentetermijnstructuur, de rente waarmee de verplichtingen contant worden gemaakt, kunnen opvangen. Deze daling komt overeen met een stijging van de TV van 4.610. Daartegenover mag echter rekening gehouden worden met een daling van de actuele rente van de obligaties. Deze daling leidt

tot een stijging van de obligaties met 1.546. De stijging van de TV eigen risico overtreft de stijging van de obligaties met 3.046. De benodigde buffer voor het renterisico bedraagt dientengevolge 3.046

Specifiek financiële instrumenten

Voor de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt tevens gebruikgemaakt van financiële derivaten. Als hoofdregel geldt, dat derivaten uitsluitend worden gebruikt inzake risicobeheersing en efficiënt portefeuillebeheer. De portefeuillestructuur en het risicoprofiel, berekend inclusief de economische effecten van derivaten, dienen zich binnen de door het bestuur vastgestelde grenzen (limieten) te bevinden.

Het fonds gebruikt derivaten hoofdzakelijk om de rente- en valutarisico's af te dekken. Een van de belangrijkste risico's bij derivaten is het tegenpartijrisico. Dit is het risico dat tegenpartijen niet aan hun betalingsverplichtingen kunnen voldoen.

Dit risico wordt beperkt door alleen transacties aan te gaan met te goeder naam en faam bekend staande partijen. Bovendien geldt dat zoveel mogelijk wordt gewerkt met onderpand. Het pensioenfonds heeft alleen valutatermijncontracten op eigen naam staan. De rentederivaten worden gehanteerd door de vermogensbeheerder binnen de LDI-fondsen.

4.5.8 Niet in de balans opgenomen activa en verplichtingen

De volledig in herverzekering gegeven risico's zijn de risico's van overlijden met betrekking tot het wezenpensioen, de verzekering van het risicokapitaal en de risico's van arbeidsongeschiktheid met betrekking tot de premievrijstelling. De aan de herverzekeraar verschuldigde premie komt ten laste van het fonds. Met de herverzekeraar is een (technische) winstdelingsregeling overeengekomen. Deze winstdeling loopt over de periode 2017 tot en met 2019. Gezien de reeds opgetreden schadegevallen en de schadegevallen die nog zouden kunnen ontstaan is het thans niet mogelijk de verwachte winstdeling betrouwbaar in te schatten. Op basis van voorlopige cijfers over het jaar 2018 bedraagt de winstdeling 1.

4.5.9 Verbonden partijen

Identiteit van verbonden partijen

Er is sprake van een relatie tussen de verbonden partijen tussen het fonds en de sponsor, de aangesloten ondernemingen en hun bestuurders.

Transacties met bestuurders

Eén bestuurder ontvangt een vergoeding die afhankelijk is van de voor zijn bestuurstaak benodigde tijd 15 (2017 : 15). De overige bestuurders ontvangen geen bezoldiging.

Er zijn geen leningen verstrekt aan bestuurders noch is er sprake van vorderingen op (voormalige) bestuurders.

Overige transacties met verbonden partijen

Inzake de uitvoeringsovereenkomst tussen fonds en werkgever met betrekking tot de financiering van de aanspraken en de uitvoering van de regeling is het volgende relevant:

- ✓ De Werkgever is verplicht deelnemers bij de Stichting aan te melden en bij uitdiensttreding af te melden en de voor uitvoering benodigde gegevens en mutaties in deze gegevens aan de Stichting te leveren.
- ✓ De Werkgever verzoekt aan de aspirant deelnemer de hiervoor genoemde gegevens bij de Stichting in te leveren. Mutaties in het deelnemersbestand worden door de Werkgever periodiek aan de Stichting doorgegeven.
- ✓ De Werkgever informeert de Stichting binnen 10 dagen over een wijziging van de pensioenovereenkomst. De informatie dient schriftelijk te worden verstrekt en een volledige opsomming te bevatten van de overeeng ekommen wijzigingen.

4.5.10 Toelichting op de staat van baten en lastenPremiebijdragen van werkgever en werknemers (8)

(* € 1.000)	2018	2017
Werkgever	1.715	1.714
Werknemers	94	93
	1.809	1.807

De totale bijdrage van werkgever en werknemers bedraagt 29,5% (2017: 29,5%) van de som van de pensioengrondslagen.

Kostendeekkende premie

(* € 1.000)	2018	2017
Zuiver kostendeekkende premie	2.382	2.597
Gedempte premie	1.644	1.727
Ontvangen (feitelijke) pensioenpremie	1.809	1.807

Op basis van de in de ABtN beschreven methodiek dient een premie te worden ontvangen in 2018 ter grootte van 1.644. De door het pensioenfonds ontvangen pensioenpremie van 1.809 is hoger dan de conform de actuariële en bedrijfstechnische nota (ABtN) vastgestelde gedempte premie.

Samenstelling zuiver kostendeekkende premie en feitelijke premie :

(* € 1.000)	
8. Actuarieel benodigde koopsom voor pensioenopbouw en risicodekking tijdens het boekjaar in verband met de aangroei van pensioenverplichtingen	1.739
9. Opslag voor het bij de aangroei van pensioenverplichtingen behorende vereist eigen vermogen	393
10. Opslag voor de bij de aangroei van de pensioenverplichtingen behorende uitvoeringskosten	250
11. Actuarieel benodigde premie met betrekking tot de voorwaardelijke onderdelen van de pensioenregeling (met inachtneming van de geformuleerde ambitie en de afgesproken wijze van financieren)	-
12. Kostendeekkende premie = 1 + 2 + 3 + 4	2.382
13. Bijdrage aan herstel van de dekkingsgraad	-573
14. Feitelijke premie = 5 + 6	1.809

Gedempte kostendeekkende premie:

(* € 1.000)	
1. Actuarieel benodigde koopsom voor pensioenopbouw en risicodekking tijdens het boekjaar in verband met de aangroei van pensioenverplichtingen	863
2. Opslag voor het bij de aangroei van pensioenverplichtingen behorende vereist eigen vermogen	195
3. Opslag voor de bij de aangroei van de pensioenverplichtingen behorende uitvoeringskosten	250
4. Actuarieel benodigde premie met betrekking tot de voorwaardelijke onderdelen van de pensioenregeling (met inachtneming van de geformuleerde ambitie en de afgesproken wijze van financieren)	336
5. Gedempte kostendeekkende premie = 1 + 2 + 3 + 4	1.644

Beleggingsresultaten risico pensioenfonds (9)

(* € 1.000)	2018	2017
Dividenden	94	152
Herwaarderingsresultaten	-2.414	2.756
Intrest	129	911
Kosten toegerekend aan beleggingen	-123	-92
	-2.314	3.727

Overige baten (10)

(* € 1.000)	2018	2017
Uitkering uit hoofde van herverzekering:		
Ouderdomspensioen	48	49
Partnerpensioen	149	28
Arbeidsongeschiktheidspensioen	18	24
Risicokapitaal	-	-
Overige uitkeringen	1	3
Winstdeling herverzekeraar	-	-
	216	104

Pensioenuitkeringen (11)

(* € 1.000)	2018	2017
Ouderdomspensioen	1.214	1.108
Partnerpensioen	344	336
Wezenpensioen en afkopen	19	21
	1.577	1.465

Pensioenuitvoeringskosten (12)

(* € 1.000)	2018	2017
Accountantskosten	24	23
Actuaris- en advieskosten	109	86
Administratiekosten	106	106
Bestuurskosten	25	25
Visitatiekosten	10	9
Verzekeringen	5	5
Overige kosten	11	14
	290	268

Honoraria accountant (Mazars Accountants N.V.)

(* € 1.000)	2018	2017
Controle van de jaarrekening	24	23
Andere niet controle diensten	-	-
	24	23

Aantal personeelsleden

Bij het fonds zijn geen werknemers in dienst.

Eén bestuurder ontvangt een vergoeding die afhankelijk is van de voor zijn bestuurstaak benodigde tijd 15 (2017: 15). De overige bestuurders ontvangen geen bezoldiging.

Pensioenopbouw

Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuariel berekende waarde van de diensttijdopbouw. Dit is het effect op de voorziening pensioenverplichtingen van de in het verslagjaar opgebouwde nominale rechten ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen. Verder is hierin begrepen het effect van de individuele salarisontwikkeling.

Toeslagverlening

Het Bestuur heeft in 2017 besloten om, gezien de financiële situatie van het fonds en het van kracht zijnde herstelplan, de pensioenaanspraken van actieven resp. inactieven niet aan te passen.

Per 1 januari 2018 zijn de rechten van de actieven en inactieven eveneens niet verhoogd. Het pensioenfonds heeft geen uitgewerkt plan om de pensioenen jaarlijks te verhogen.

Rentetoevoeging voorziening pensioenverplichtingen

De pensioenverplichtingen zijn opgerent tegen de rentetermijnstructuur van de actuele marktrente per 31 december zoals gepubliceerd door DNB. Deze kwam eind 2018 gemiddeld uit op 1,4% (2017: 1,5%).

Onttrekking uit voorziening pensioenverplichtingen voor pensioenuitkeringen

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuarieel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de pensioenen van de verslagperiode.

Onttrekking uit voorziening pensioenverplichtingen voor pensioenuitvoeringskosten

Toekomstige pensioenuitvoeringskosten (in het bijzonder excassokosten) worden vooraf actuarieel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de kosten van de verslagperiode.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de marktwaarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt verantwoord onder het hoofd wijziging marktrente.

Wijziging overlevingsgrondslagen

Jaarlijks worden de actuariële grondslagen en/of methoden beoordeeld en mogelijk herzien ten behoeve van de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van interne en externe actuariële geschiktheid. Dit betreft onder meer de vergelijking van veronderstellingen ten aanzien van sterfte, langlevens, arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen voor de gehele bevolking als voor de populatie van het fonds. Voor de gehanteerde actuariële grondslagen wordt verwezen naar hoofdstuk 4.5.3.

De vaststelling van de toereikend van de voorziening voor pensioenverplichtingen is een inherent onzeker proces, waarbij gebruik wordt gemaakt van schattingen en oordelen door het bestuur van het fonds. Het effect van deze wijzigingen wordt verantwoord in het resultaat op het moment dat de actuariële uitgangspunten worden herzien.

Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds (13)

(* € 1.000)	2018	2017
Toename		
- Benodigde interest	-169	-141
- Benodigd voor pensioenopbouw	1.630	1.853
- Inkomende waardeoverdrachten	30	-
Afname		
- Vrijval excassokosten	40	36
- Uitgaande waardeoverdrachten/afkopen		2
- Uitkeringen	1.568	1.426
- Mutatie herverzekering	54	73
Wijziging		
- Wijziging marktrente	2.914	-881
- Overige mutaties	-28	45
- Technisch resultaat	425	398
- Sterfte	-617	-344
- Wijziging excasso kosten	-	-
- Wijziging overlevingstafels	-722	-
	1.801	-607

Saldo overdracht van rechten (14)

(* € 1.000)	2018	2017
Inkomende waardeoverdrachten	29	-
Uitgaande waardeoverdrachten	-175	-
	-146	-

Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen (15)

(* € 1.000)	2018	2017
Mutatie boekjaar	-128	150

Overige lasten (16)

(* € 1.000)	2018	2017
Premie herverzekering	112	115
Overige	-	-
	112	115

De volledig in herverzekering gegeven risico's zijn de risico's van overlijden met betrekking tot het wezenpensioen, de verzekering van het risicokapitaal en de risico's van arbeidsongeschiktheid met betrekking tot de premievrijstelling. De aan de herverzekeraar verschuldigde premie komt ten laste van het fonds. Met de herverzekeraar is een (technische) winstdelingsregeling overeengekomen. Deze winstdeling loopt over de periode 2018 tot en met 2019. Gezien de reeds opgetreden schadegevallen en de schadegevallen die nog zouden kunnen ontstaan is het thans niet mogelijk de verwachte winstdeling betrouwbaar in te schatten. Op basis van voorlopige cijfers over het jaar 2018 bedraagt de winstdeling 1.

4.5.11 Belastingen

De activiteiten van het fonds zijn vrijgesteld van belastingheffing in het kader van de vennootschapsbelasting.

4.5.12 Statutaire regeling omtrent de bestemming van het saldo van baten en lasten

Ten aanzien van de bestemming van het saldo van baten en lasten is geen bepaling opgenomen in de statuten van het fonds. De bestemming is nader uitgewerkt in de ABtN. Het voorstel is opgenomen in hoofdstuk 4.3.

4.5.13 Gebeurtenissen na balansdatum

Herstelplan 2019

Omdat de beleidsdekkingsgraad per 31 december 2018 (100,2%) nog steeds ruim onder het vereist eigen vermogen ligt is er sprake van een reservetekort. Het fonds is hierdoor verplicht uiterlijk 1 april 2019 een actualisatie van het herstelplan in te dienen bij DNB. Stichting Pensioenfonds Coram heeft een geactualiseerd herstelplan ingediend bij DNB op 29 maart 2019. Hieruit blijkt dat herstel binnen een periode van 10 jaar kan plaatsvinden. DNB heeft op 23 mei 2019 ingestemt met het ingediende herstelplan.

Geldrop, 14 juni 2019

Stichting Pensioenfonds Coram

Ir. P. Hulshof MBA (voorzitter)

R.A.M. Rosenau (secretaris)

Mevr. J. Cats

Mevr. S. Smits

5 OVERIGE GEGEVENS

5.1 Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds Coram te Geldrop is aan Towers Watson Netherlands B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2018.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Coram, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 331.000. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 16.500 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet. De door het pensioenfonds verstrekte administratieve basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld.

Het eigen vermogen is op de balansdatum lager dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van artikelen 131, 132 en 133 vanwege het feit dat het eigen vermogen negatief is.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen. Deze situatie bestaat vanaf het eerste meetmoment 31 december 2015. Indien de beleidsdekkingsgraad de komende jaren gedurig lager blijft uitkomen dan het niveau van de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen, dan zal per 31 december 2020 een kortingsmaatregel moeten worden uitgevoerd.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds Coram is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn

mening slecht, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Purmerend, 14 juni 2019

drs. C.G.M. Kroon AAG
Verbonden aan Towers Watson Netherlands B.V.

5.2 Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan het bestuur van Stichting Pensioenfonds Coram

VERKLARING OVER DE JAARREKENING 2018

ONS OORDEEL

Wij hebben de jaarrekening 2018 van Stichting Pensioenfonds Coram (hierna ook: "het pensioenfonds") te Geldrop gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds Coram op 31 december 2018 en van de staat van baten en lasten over 2018 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

De jaarrekening bestaat uit:

1. de balans per 31 december 2018;
2. de staat van baten en lasten over 2018; en
3. de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

DE BASIS VOOR ONS OORDEEL

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Coram zoals vereist in de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta), de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

MATERIALITEIT

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Op basis van onze professionele oordeelsvorming hebben wij de materialiteit voor de jaarrekening als geheel bepaald op € 320.000. De materialiteit is vastgesteld op basis van een percentage van 0,5% van de som van het stichtingskapitaal, de reserves en technische voorzieningen. Wij hebben voor deze grondslag gekozen gelet op het feit deze bepalend is bij de berekening van de (beleids-)dekkingsgraad. Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening

om kwalitatieve redenen materieel zijn. Wij zijn met het bestuur overeengekomen dat wij aan het bestuur tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven € 10.000 rapporteren, alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

DE KERNPUNTEN VAN ONZE CONTROLE

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het meest belangrijk waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij met het bestuur gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

Wij hebben onze controlewerkzaamheden met betrekking tot deze kernpunten bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel. Onze bevindingen ten aanzien van de individuele kernpunten moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen over deze kernpunten.

Beschrijving kernpunt	Samenvatting uitgevoerde werkzaamheden
<p>Waardering van (niet-beursgenoteerde) beleggingen</p> <p>De beleggingen zijn een significante post op de balans van het pensioenfonds en bestaan uitsluitend uit beleggingen in niet-beursgenoteerde beleggingsfondsen.</p> <p>In de toelichting op de balans per 31 december 2018 heeft het pensioenfonds de gehanteerde waarderingmethoden en belangrijke veronderstellingen voor waardering van de beleggingen uiteengezet.</p> <p>De beoordeling van de reële waarde van deze beleggingen is significant voor onze controle.</p>	<p>Onze controlewerkzaamheden omvatten onder andere het:</p> <ul style="list-style-type: none"> • beoordelen van de monitoring door het bestuur van de uitvoering van het beleggingsbeleid door de vermogensbeheerder; • beoordelen van de waarderinggrondslagen en de bij de toepassing daarvan gemaakte aannames en schattingen; • beoordelen van de juiste waardering van de beleggingen door deze te valideren met behulp van de jaarrekeningen van de niet-beursgenoteerde beleggingsfondsen, welke voorzien zijn van een controleverklaring van een onafhankelijke accountant; • vaststellen dat de toelichtingen met betrekking tot de beleggingen in overeenstemming met de verslaggevingsregels in de jaarrekening zijn opgenomen.

Beschrijving kernpunt	Samenvatting uitgevoerde werkzaamheden
<p>Waardering van de technische voorzieningen</p> <p>De technische voorzieningen, waaronder de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds, zijn gevormd ter dekking van de belangrijkste verplichtingen van het pensioenfonds.</p> <p>In de toelichting op de jaarrekening geeft het pensioenfonds de gehanteerde waarderingsgrondslagen weer.</p>	<p>Bij de controle van de adequate waardering, waaronder de toereikendheid van deze voorziening, hebben wij gebruik gemaakt van de uitkomsten van de werkzaamheden van de certificerend actuaaris. Om dit te kunnen doen hebben wij onder andere instructies gegeven aan de certificerend actuaaris en zijn de bevindingen en het certificeringsrapport door ons met hem besproken.</p> <p>Door ons is tevens nagegaan of:</p> <ul style="list-style-type: none"> • de administratieve basisgegevens van deelnemers, slapers en pensioengerechtigden, die door de certificerend actuaaris worden gehanteerd bij het certificeren van de actuariële berekening van de technische voorziening voor pensioenverplichtingen, in alle van materieel zijnde aspecten juist, volledig en in overeenstemming met de pensioenregelingen door de uitvoeringsorganisatie zijn opgesteld; • de toegepaste methodiek ter bepaling van de voorziening aanvaardbaar is, gegeven de karakteristieken van de verzekerde risico's; • de door het bestuur gebruikte aannames en schattingen in overeenstemming zijn met de gekozen actuariële grondslagen, voldoende zijn onderbouwd en juist zijn toegepast; • de interne beheersing met betrekking tot de volledigheid van de aangesloten werkgevers en deelnemers is geborgd; • de interne beheersing met betrekking tot mutatieverwerking in de pensioenadministratie is geborgd.

VERKLARING OVER DE IN HET JAARVERSLAG OPGENOMEN ANDERE INFORMATIE

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit het bestuursverslag en de overige gegevens.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

BESCHRIJVING VAN VERANTWOORDELIJKHEDEN INZAKE DE JAARREKENING

VERANTWOORDELIJKHEDEN VAN HET BESTUUR INZAKE DE JAARREKENING

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW). In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of het pensioenfonds in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemde verslaggevingsstelsels moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om het pensioenfonds te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is.

Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of het pensioenfonds haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

ONZE VERANTWOORDELIJKHEDEN VOOR DE CONTROLE VAN DE JAARREKENING

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden.

Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van het pensioenfonds;

- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door de beheerder en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of het pensioenfonds haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een pensioenfonds haar continuïteit niet langer kan handhaven;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen;
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Wij bevestigen aan het bestuur dat wij de relevante ethische voorschriften over onafhankelijkheid hebben nageleefd. Wij communiceren ook met het bestuur over alle relaties en andere zaken die redelijkerwijs onze onafhankelijkheid kunnen beïnvloeden en over de daarmee verband houdende maatregelen om onze onafhankelijkheid te waarborgen.

Wij bepalen de kernpunten van onze controle van de jaarrekening op basis van alle zaken die wij met het bestuur hebben besproken. Wij beschrijven deze kernpunten in onze controleverklaring, tenzij dit is verboden door wet- of regelgeving of in buitengewoon zeldzame omstandigheden wanneer het niet vermelden in het belang van het maatschappelijk verkeer is.

Rotterdam, 14 juni 2019

MAZARS ACCOUNTANTS N.V.

drs. J.A. van Muijlwijk-Duijzer RA